AIDAI

1951

NR. 8

TURINYS

Psl.

V. Vaitiekūnas — Genocido nusikaltimas 337
Kad atrakinčiau dainų skrynelę (eilėraščiai iš Lietuvių Poezijos Antologijos) 344
Vaclovas Biržiška — Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai 346
Pulgis Andriušis — Mamerto sielvartas 357
Juozas Girnius — Laisvė ir pasaulis 360
Vladas Šlaitas — Sandoros skrynia, Taip turi būt, Vasaros naktį, Pakaruoklio kilpoje (eil.) 371
J. Petronis — Vokiečių mokslininkų klystkeliai 372
K. Grigaitytė — Nemuno šaly (eil.) 375

KŪRYBOS PASAULYJE

LITERATŪRA

Juozas Lingis — Johannes V. Jensen 375
Antanas Vaičiulaitis — Kad atrakinčiau dainų skrynelę 376

KNYGOS IR ŽURNALAI

Dr. A. Baltinis—A. Maceinos "Jobo drama" krikščioniškosios egzistencijos šviesoje 377
Aug. Raginis — Petras Babickas: Brazilija 380
V. V. — Tėvynės Sargas 380

MOKSLAS

B. S. — Evoliucijos teorijos kritika Amerikoje 381
Vyt. Buteika — Naujieji sovietų mokslų "imperatoriai" 382

VISUOMENINIS GVENIMAS

Juozas Alaušius — Lengva nusivilti maža tauta 382
Dr. Viliamas — Tarptautinis katalikų kongresas kaimiečių problemoms tirti 384

ILIUSTRACIJOS

V. van Gogh — Piemenė ..... viršelių 1 psl.
E. Kormodi — Šv. Pranciškus Asyžietis 341
Vysk. Motiejus Valančius (nuotrauka) 349
Sodyba prie ežero — V. Augustino nuotrauka 352
A. Vaičaitis —Vinjetės 344-345
Varpstė — Lietuvių liaudies menas 359
V. Peldavičius — Paminklo projektas 363
A. Valeška — Prie Baltijos jūros 368
Vladas Šlaitas (nuotrauka) 371
P. Signac — Venecija ..... viršelių 4 psl.
T. Valius — Viršelių ir skyrių vinjetės

OCTOBER, 1951

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine. Subscription $5.00 yearly in U. S. A.; single copy 50c.; Canada $5.50, single copy 55c.; Foreign $6.00.

Entered as second class matter at the Post Office at Kennebunk Port, Maine February 7, 1950, under the Act of March 3, 1879. Application for reentry at Brooklyn pending.

AIDAI
MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS
1951 METAI SPALIO MĖNUO Nr. 8 (42)

GENOCIDO NUSIKALTIMAS

V. VAITIEKŪNAS

Homocidas — žmogžudystė. Genocidas — giminės iššudymas. Genos yra graikų kalbos žodis, reiškiąs giminę, gentį, kiltį. Cide iš lotynų kalbos žodžio caedere — žudyti, užmušti. Genocido terminas atsirado tik po antrojo pasaulio karo ryšium su nacinio genocido nusikaltimo promotorių ir vykdytojų bylomis tarptautiniame kariniame Niurnbergo tribunole bei atskirų sąjungininkų kariniuose teismuose, ir ryšium su pastangomis genocido nusikaltimą užkardyti ir bausti lygiai taip kaip yra kardomi ir baudžiami žmogžudystės—homocido nusikaltimai.

Mes žinome eilės tautų ir kultūrų išnykimą iš gyvenimo scenos. Vienos jų, pasiekę didelių kūrybinių laimėjimų, ilgainiui betgi išsisėmė, suseno, neteko veržlumo ir tapo grobiu svetimiesiems. Kitos tapo aukomis savo galingesniųjų kaimynų plėšraus groboniškumo. Tik dėl to, kad jos buvo per silpnos spirtis galingesniųjų prievartai, buvo sutriuškintos. Per visą žmonių giminės istoriją raudona gija driekiasi kilčių, giminių, tautų tarpusavinės kovos. Tačiau ligšiol nė vienas istorijos amžius nėra slėgiamas tokios šiurpios genocidinės hipotekos, kaip mūsasis. XX-sis amžius, be kitų sau būdingų požymių, į istoriją nusineš ir labai ryškų genocidinio nusikaltimo bruožą. Šio šimtmečio kaikurių politinių sistemų (bolševizmo, nacizmo) apgalvotas, susistemintas ir planingai vykdomas tautinių, etninių, rasinių, religinių, politinių grupių naikinimas praeityje neturi sau lygaus pavyzdžio.

Neanalizuojant motyvų nė priežasčių, galima tik konstatuoti, kad apskritai nacinis genocidas nepalyginti daugiau jaudino pasaulio sąžinę ir kėlė viešosios opinijos reakcijas, kaip bolševikinis, nors pastarasis ir laiko ir apimties atžvilgiu pralenkia pirmąjį. Šiandieną nacinis genocidas jau yra praeities dalykas. Jo reiškinius galime matyti tik filmose. Atvirkščiai yra su bolševikiniu genocidu. Jo įkvėpėjų ir vykdytojų nusikaltimai ne tik kad nėra ligšiol užkardyti, bet vis daugiau plečiasi. Iki antrojo pasaulio karo bolševikinio genocido teritorija ribojosi Sovietų Sąjungos sienomis. Sovietų Sąjungai okupavus Estiją, Latviją, Lietuvą, Rytų Vokietiją, o jos satelitais padarius Albaniją, Bulgariją, Čekoslovakiją, Lenkiją, Rumuniją, Vengriją, — bolševikinio genocido sistema išplėsta ir į šiuos kraštus. Bet bolševikinis genocidas tebesiplečia ne tik savo teritorijos atžvilgiu, bet ir savo naikinamuoju intensyvumu ir savo geoncidinių priemonių rafinuotumu.

Bolševikinio genocido pradžia sutampa su 1917 m. lapkričio 7 d. įvykusia Rusijoje bolševikų revoliucija. Tada Rusijos valstybės valdžią pagrobė bolševikų partija. Nuo to meto iki dabar pačios Sovietų Sąjungos sienose bolševikinio genocido aukomis vien tik tautiniu etniniu pagrindu yra tapę:

1. Senųjų suomių-ugrų apie 400,000. Ši labai aukštos skandinavų kultūros giminė buvo nutrinta nuo žemės paviršiaus 1922/23 metais.

2. Savo tautinio savarankiškumo siekusios Dono ir Kubanės kazokų giminės buvo sunaikintos tarp 1928 m. ir 1930 m.

3. Kerčės pusiasalyje buvusi graikų etninė grupė apie 8000 žmonių buvo deportuota į arktikos sritis ir ten sužlugdyta.

4. 1940 m. buvo likviduota Pavolgio vokiečių respublika, apie 800,000 žmonių, juos deportavus lėtai mirčiai į arktikos sritis.

5. 1944 m. buvo likviduota Krymo totorių respublika ir per 700,000 šio krašto švelnaus klimato gyventojų, lengvai apsirėdžiusių, buvo deportuota į arktinę Aziją. Didžioji jų dalis išmirė jau pekeliui.

6. 1945 m. tokio pat likimo susilaukė Čečėnų-Ingušų respublika Kaukaze su 600,000 savo gyventojų.

7. Tais pat 1945 m. buvo likviduota vadinamoji autonominė Karačajevo sritis ir jos gyventojai be pasigailėjimo sunaikinti.

8. Ukrainiečiai skaito tik tarp 1931 ir 1950 metų yra netekę per 70,000 savo šviesuomenės, per 10,000 dvasininkų, tarp jų ir metropolito Lipkovskio, ir per 10 milijonų savo tautiečių.

II-ojo pasaulio karo eigoje Sovietų Sąjungos įtakoje atsidūrusiųjų tautų likimas nelengvesnis. Iš Lenkijos esą deportuota per 1,300,000. Iš Lietuvos apie 550,000. Panaši padėtis Estijoje ir Latvijoje. Šiais metais suintensyvinta genocidinė akcija Vengrijoje, Rumunijoje, Bulgarijoje.

Bolševikinio genocido tikslai ir priemonės

Bolševikinio genocido tikslas yra dvejopas: (a) "nepataisomą" elementą sunaikinti biologiškai ("uništožit"), prieš tai panaudojus jį kaip nemokamą darbo jėgą; (b) "pataisomąjį" elementą (čia pirmoj eilėj turima galvoje jaunimas) įstatyti į tokias gyvenimo sąlygas, kuriose jis susiformuotų bolševikiniu masės žmogumi. Pirmuoju atveju turime biologinį genocidą, antruoju — kultūrinį.

(a) Kas daro žmogų bolševikinei sistemai netinkamą ir "nepataisomą"? Bolševizmui yra nepakenčiamas savarankiškas žmogaus asmuo. Bolševikinei sistemai nepakenčiamas yra žmogus, kuris savarankiškai galvoja, kuris pats stebi gyvenimo reiškinius, juos gretina tarpusavy ir daro logiškas išvadas, kurios, žmogaus nelaimei, nevisada sutampa su partijos nustatytąja generaline linija. Bolševizmui tėra reikalingi masės žmonės, t. y. žmonės be savo "Aš", be savo asmeninio galvojimo, asmeninės valios, asmeninio jausmo. Bolševikinei sistemai reikia žmonių, galvojančių, norinčių, jaučiančių tik su mase, per masę ir masėje, kuriai normas, kryptį ir stilių nustato partijos generalinė linija.

Tačiau žmogaus asmuo subręsta ne su diena, bet su dešimtmečiais. Suniveliuoti žmogaus asmenį yra beveik negalima. Gali pats žmogus mėgint prisitaikyti, bet vistiek jo dvasioje nuolat rusens, kaip žarija pelenuose, asmens savarankumas ir tinkamesne proga blykstels proto, valios ar jausmo savarankišku aktu. Bolševikai tatai gerai supranta ir todėl bolševikinėje sistemoje neturi pasitikėjimo tos kartos žmonės, kurie yra brendę vadinamoj buržuazinėje santvarkoje. Bolševikai nepasitiki net savo įžymiais veikėjais, mokslininkais, politikais, brendusiais ne bolševikinėje sistemoje, nes yra pavojaus jiems atkristi į savarankiško žmogaus būseną. Tokiems "pataisyti" bolševikinė sistema težino vieną tikrą būdą — juos sunaikinti biologiškai.

Bolševikinio režimo pradžioje vadinami buržujai ir kontrrevoliucininkai paprastai buvo naikinami masinio šaudymo būdu. Tuo metu plačiai buvęs pasklidęs bolševikinis šūkis "K stenkie"! (prie sienos) — geriausiai to meto bolševikinio genocido vykdymo būdą paaiškina. Bolševikų valdžiai Rusijoje įsistiprinus, genocido vykdymas buvo ištobulintas. Ilgainiui buvo išdirbta ir išryškinta labai aiški genocidui vykdyti sistema. Pagal šią sistemą genocidinės aukos, prieš jas nužudant, turi visas savo jėgas atiduoti sovietinei statybai. Tuo tikslu žmogaus organizmui sunkiai pakeliamose šiaurės poliarinių sričių, Azijos dykumų ir kitų laukinių sričių sąlygose NKVD sudarė ištisą tinklą koncentracijos stovyklų GULAG (Glavnoje Upravlenije Lageriai) žinioje. Šitose stovyklose NKVD (eventualiai MVD ir MGB) pareigūnų nutarimu, be jokio teismo sprendimo, laikoma dešimtys milijonų žmonių iš pačios Sovietų Sąjungos, iš Sovietų Sąjungos okupuotų ir satelitinių kraštų. Šie visi žmonės skirti neišvengiamai lėtai mirčiai. Bet prieš jiems mirsiant jų darbo jėga panaudojama tų sričių miško darbams, geležinkeliams tiesti, kanalams kasti, anglies ir rūdos kasyklų darbams, kariniams įtaisymams statyti. Šiuo būdu bolševizmas išsprendžia lygtį su dviem nežinomaisiais: sunaikina sovietinei sistemai nepatikimą elementą ir atlieka milžiniškas statybas tokiose srityse, kuriose normaliomis sąlygomis kas nors statyti būtų arba per brangu, arba iš viso neįmanoma.

(b) Bolševikinėje sistemoje pasitikima tik savos "gamybos" žmogumi, kurio sieloje įspausta "Made in Soviet Russia". Šio bolševikinio žmogaus apipavidalinimas prasideda jau nuo lopšio. Jau vaikų darželiuose "vaikai auklėjami komunistine dvasia, jiems skiepijama meilė Leninui ir Stalinui, socialistinei tėvynei". Vienas iš pagrindinių bolševikinio ugdymo uždavinių — išugdyti jaunąją kartą "proletariato diktatūros ir proletarinio socializmo dvasia", "atskleisti jaunuoliui žmonijos vystymosi kelią į komunizmą". "Aukštoji mokykla apginkluoja studentus pažangiausiu pasaulyje tarybiniu mokslu, formuoja jų materialistinę pasaulėžiūrą, auklėja juos tvirtais marksistais-leniniečiais, atsidavusiais savo socialistinės tėvynės (Sovietų Sąjungos. V. V.) patriotais". Kad tikrai jaunoji karta išaugtų ištikima bolševikinei sistemai, tvirta marksizmo-leninizmo nusistatymu, bolševikinis auklėjimas stengiasi įdiegti ir išugdyti jaunuolių meilę viskam, kas rusiška, ir neapykantą viskam, kas ne bolševikiška ir ne rusiška, kas vakarietiška. Bolševikinės sistemos žmogui vakarų menas, mokslas, literatūra, filosofija turi būti grasios, kaip dvokią puvėsiai. Tik bolševikinė rusų kultūra jam turi būti tikra kultūra. Jis turi žinoti tik rusus mokslininkus, išradėjus. Todėl mokyklų vadovėliuose vaikai ras, kad transformatorių išrado rusas Kraginas, garo mašiną — rusas Polzunovas, lėktuvą sukonstruavo — rusas Možaiskis ir t.t. O kad vis dėlto tie "supuvusieji" vakarai neveiktų bolševikų formuojamo žmogaus, tai nuo jų reikia griežtai atsiriboti. Todėl vakarų klasikai turi būti išmesti iš bibliotekų,

drama — iš teatrų, muzika — iš koncertų programos.

Bolševikinei rusų kultūrai pažinti ir pasisavinti yra būtina mokėti rusų kalba. Todėl kitataučiai jau iš mažens verčiami savo gimtąją kalbą pakeisti į rusiškąją. "Tarybinė mokykla nuo pirmųjų dienų skyrė didžiausią dėmesį rusų kalbai... Rusų kalba buvo įvesta pradinėse mokyklose ir visose vidurinės mokyklos klasėse". "'Pradinę mokyklą baigusieji mokiniai turi mokėti tiek rusų kalbos žodžių, kad galėtų suprasti paprastąją gyvąją kalbą, rusiškai reikšti savo mintis apie jiems žinomus aplinkos reiškinius, turėti elementarinį įgudimą rusiškai skaityti ir rašyti". "Abiturientai aukštojoje mokykloje lengvai naudojasi moksline literatūra rusų kalba". Užtat "tarybinė mokykla buvo atpalaiduota nuo religijos pamokų... nuo buržuazinio visuomenės "mokslo", nuo sauso senųjų kalbų kalimo". (Visos šios citatos iš Žiugždos-Knyvos knygos "Švietimas Tarybų Lietuvoje").

Kadangi religija yra vienas iš stipriausių veiksnių žmogaus nusistatymus ir nuotaikas formuojant, o Bažnyčia — viena iš patvariausių atramų tautinėms tradicijoms bei papročiams išsilaikyti, tai labai suprantamos bolševikų pastangos religijos ir Bažnyčios vaidmeniui sutvarkyti. Arba tas vaidmuo turi būti pajungtas tarnauti bolševikiniam režimui (pravoslavų bažnyčia Rusijoje yra pajungta bolševikų tarnybai), arba tas vaidmuo iš viso turi būti iš gyvenimo eliminuotas. Lietuvoje bolševikams teko pasirinkti pastarąjį kelią. Bažnyčios vaidmeniui iš karto lemiamai pakirsti buvo parinktas ir atitinkamas metodas: likviduoti vadovybę. 1946 m. vasario 19 d. suimtas ir pasmerktas mirti Telšių vyskupas V. Borisevičius. Tų pat 1946 m. gruodžio mėnesį suimti ir deportuoti Telšių vyskupas augziliaras P. Ramanauskas ir savo metu Sovietų Sąjungoje kalintas vyskupas-kankinys T. Matulionis. Kiek vėliau suimtas ir deportuotas Vilniaus arkivyskupas M. Reinys. Nėra tikrų žinių tik apie likimą Panevėžio vyskupo. Bet iš to fakto, kad į Maskvos "taikos paradą" bolševikai iš Lietuvos buvo nusigabenę tik kan. Stankevičių, galima spręsti, kad Lietuva nebeturi nė vieno pareigas viešai einančio vyskupo. Apie religijos ir Bažnyčios vaidmens iš gyvenimo eliminavimą galima spręsti ir iš to, kad okupuotoje Lietuvoje ne tik "tarybinė mokykla atpalaiduota nuo religijos pamokų", bet iš nepriklausomojoj Lietuvoj buvusių 1646 dvasininkų bėra likę tik apie 100, t. y. apie 6%. Iš buvusių nepriklausomoj Lietuvoj 1202 bažnyčių dabar bėra naudojamų pamaldoms tik apie ¼. Pats pamaldų lankymas bažnyčiose apdėtas dideliais mokesčiais valstybės naudai. Kiekvienas einąs į bažnyčią privalo nusipirkti valdinį bilietą. Valdžia taip pat yra nustačius, kad bažnyčios gali būti naudojamos tik per tam tikrą atstumą viena nuo kitos.

Greta mokyklos, religijos ir bažnyčios, didelį ugdomąjį vaidmenį atlieka draugijos, spauda, teatras, filmas, radijas. Todėl suprantama, kad sovietinė sistema visus šiuos veiksnius yra tvirtai pajungus kultūrinio genocido tarnybai. Nežiūrint didelio lietuvių atsparumo, bolševikai skelbia, kad Lietuvoje jau turi 14,000 komjaunuolių ir 135,000 pijonierių. Kadangi jokios atsvaros prieš šią akciją pastatyti negalima, tai ilgainiui jos genocidinis poveikis Lietuvos jaunimui gali padaryti didelės žalos. Nors dalis periodikos išeina dar lotynų raidėmis ir lietuvių kalba, bet savo dvasia toji spauda nieko bendra su tautinės kultūros ugdymu neturi. Tai tik lietuviški rusų ruporai. Dramos teatras taip pat pajungtas bolševikinei rusų dvasiai. Filmos tik rusų gamybos. Jų tendencija grasiai probolševikinė ir prorusiška. Radijas — tik Maskvos radijo aidas.

Visos šios kultūrinio genocido priemonės jaunąją kartą turi atpratinti nuo savarankiško galvojimo, norėjimo, jautimo. Jaunimas turi subręsti robotais, turinčiais mąstyti, veikti ir norėti, kaip partija, atseit politbiuras nustatys. Turi būt nužudytas jaunimo troškimas objektyvaus pažinimo, nes bolševikinei sistemai reikia nužudytos sielos žmogaus, automatiškai vykdančio partijos liniją, aklai nekenčiančio visko, kas ne pagal partijos mastą ir kryptį. Kultūrinis genocidas liečia kelis šimtus tūkstančių Lietuvos jaunimo.

Genocido vykdymas

Biologiniam genocidui vykdyti bolševikinė sistema turi nustačiusi konkretų planą, turi iki smulkmenų išdirbusi to plano vykdymo taisykles, turi sudariusi griežtai centralizuotą vykdomąją organizaciją su NKVD komisaru (dabar su MGB ministeriu) priešakyje, su operatyviniais štabais vadinamų sąjunginių respublikų centruose ir operatyvinėmis trejukėmis miestuose, valsčiuose ir kaimuose.

Apie genocidinės veiklos planingumą galima spręsti jau iš to, kad, pvz., Baltijos kraštams genocidinės akcijos planavimo skyrius prie NKVD buvo sudarytas dar prieš antrąjį pasaulio karą, 1938 m. Tam planavimui vadovavo vėliau Lietuvos okupavimui dirigavęs Dekanozovas. Genocido vykdymo planingumą aiškiai rodo ir NKVD 1939 m. spalių 11 d. potvarkis Nr. 001223 dėl numatytos genocidinės veiklos Baltijos kraštuose. Potvarkio data rodo, kad atitinkamos Sovietų Sąjungos įstaigos dar prieš Baltijos valstybių okupaciją jau turėjo pavedimą visai konkrečiai pasirengti numatomoms tuose kraštuose genocidinėms operacijoms.

Suprantama, kad tik principinius genocido vykdymo klausimus sprendžia aukščiausiasis bolševikinės sistemos organas — politbiuras. Patį genocido vykdymą organizuoja ir prižiūri NKVD. Nuo 1941 m. NKVD padalinus į dvi ministerijas: MVD (vidaus reikalų) ir MGB (valstybinio saugumo), genocido vykdymas yra MGB uždavinys glaudžiai bendradarbiaujant su MVD

įstaigomis. Kiek centralizuotas genocido vykdymas ir kaip uoliai toji genocido vykdymo centrinė seka ir kontroliuoja savo padalinius atskiruose kraštuose, matyti iš Sovietų Sąjungos NKVD (vėliau NKGB) komisaro Merkulovo 1941 m. gegužės 3 d., įsakymo Nr. 4-4-9174 Lietuvos NKGB komisarui Gladkovui, kad pastarasis nedelsdamas pasirengtų masinėms lietuvių deportacijoms į tolimąsias Sovietų sritis. Tatai taip pat matyti iš to paties komisaro Merkulovo 1941 m. gegužės 19 d. įsakymo Nr. 77 Lietuvos NKGB komisarui Gladkovui dėl sudarymo krašto centrinio operatyvinio štabo masinėms deportacijoms iš Lietuvos vykdyti ir dėl paskyrimo vykdomųjų trejukių deportuojamiems suimti. Lietuvos NKVD komisaras Guzevičius ar vėliau genocido vykdymą Lietuvoje perėmęs NKGB komisaras Gladkovas, ką darydami genocido reikalu, darė pagal Maskvos instrukcijas. Savo 1940 m. lapkričio 28 d. bendraraštyje Nr. 0054 Guzevičius, įsakydamas vietinėms NKVD įstaigoms "imti ataskaiton antisovietinį elementą", remiasi minėtu 1939 m. spalių 11 d. Maskvos potvarkiu. Juo taip pat remiasi ir Gladkovas savo 1941 m. balandžio 25 d. bendraraštyje Nr. 0023 dėl "ataskaiton paimtųjų" sekimo bei tikrinimo. Tas pats Gladkovas, sudarydamas masinėms deportacijoms iš Lietuvos vykdyti vyriausią operatyvinį štabą iš savo pavaduotojo Bykovo, pirmininko, ir narių NKGB slaptojo skyriaus viršininko Kolevo, NKGB sekimo skyriaus viršininko Bakulino, jo pavaduotojo Medvedjevo, kontržvalgybos skyriaus viršininko Popovo, jo pavaduotojo Gerasimavičiaus, III-ojo NKGB skyriaus viršininko Ivanovo ir 2 NKVD atstovų (Guzevičiaus paskirtų milicijos viršininko Guzejevo ir NKVD dalinių pulkininko Nikolino), taip pat vykdė tik Sovietų Sąjungos NKVD komisaro Merkulovo patvarkymą. Genocido vykdymo centralizaciją patvirtina ir žinomosios Sovietų Sąjungos NKVD vicekomisaro Serovo 1941 m. sausio 21 d. ir 1941 m. birželio 4 d. instrukcijos, labai smulkiai nustačiusios visą deportacijų vykdymo eigą. Šios instrukcijos pavaizduoja ne tik genocido vykdymo organizacijos visišką priklausomybę nuo Maskvos, bet ir paties vykdymo detalų apskaičiavimą. Viskas numatyta: ir stropus numatytų aukų sekimas ir tikrinimas jų pačių namuose pasinaudojant ar sanitarinių inspekcijų titulu, ar telefono tikrinimo pretekstu, ir reikiama rašomąja medžiaga apsirūpinimas, ir saugojimas, kad sargyboms mobilizuoti žmonės nesirodytų viešai ir nekeltų įtarimo, ir nurodymas dirbtinio motyvo, kodėl vyrai savo imamus daiktus turi skyrium pakuotis nuo šeimos daiktų, ir t.t., ir t.t. Lietuvos NKGB viršūnėms nuo savęs nereikėjo nieko pridurti ir aiškinti. Užteko tik tas Maskvos instrukcijas pažodžiui perduoti savo pareigūnams apskrityse, kad genocidinė mašina pradėtų savo naikinamąjį darbą.

Šitoji mašina turi veikti be triukšmo. Masinėms deportacijoms pasirengimas turi būti maskuojamas, kad nelaiku nesukeltų žmonėse panikos. Nustatytą dieną numatytos aukos turi būti surinktos anksti rytą, paprastai švinant. Vykdomosios trejukės vadovas, sargyboms užėmus deportuojamojo butą, turi patikrinti pagal turimą savo sąrašą asmenų tapatybę, pasakyti jiems, kad jie deportuojami, duoti laiko pasiimti maisto ir drabužių. Pasirengimo laikas ir galimų paimti daiktų kiekis priklauso nuo trejukės vadovo. Žmoniškesnis vadovas duos iki kelių valandų laiko, leisdamas pasiimti daiktų, kiek gali auka panešti. Žiaurus vadovas duos keliolika minučių pasirengti, teleisdamas pasiimti kiek duonos su savim, daugiau nieko. Žmogus, patekęs į genocido mašiną, netenka ne tik laisvės ir teisės į savo turtą bei savo verslą, bet apskritai nustoja buvęs laikomas žmogum. Su juo elgiamasi kaip su bet kuriuo nevertingu daiktu. Todėl vykdytojams visai nesvarbu, kad genocido aukos, vistiek katros lyties, kurio amžiaus ir kokios sveikatos, be pastogės šals ir alks ant vėjo ir lytaus ištisas dienas, laukdamos, kol bus pakrautas į gyvulių transporto vagonus. Vykdytojams nesvarbu, kokiam stovy savo auką jie ras. 1948 m. gegužės 22 d. deportacijų metu Leipalingio valsčiaus vykdytojai, radę begimdančią savo auką, palaukė, kol kūdikis gimė, ir tuoj pat naujagimį ir motiną pakrovė į kieme laukiantį sunkvežimį drauge su kitais deportuojamaisiais. Vykdytojams visai nesvarbu, kuri dalis genocido aukų bus nurašyta jau pakeliui. Juk tai nepataisomas elementas, visokiu atveju skirtas sunaikinti.

Pasiekę savo paskyrimo vietą, genocido aukos surūšiuojamos. Laimingiausios yra tos moterys ir vaikai, kuriems taikoma laisvoji tremtis (volnaja sylka). Jie paleidžiami tam tikram rajone "laisvai" verstis. Nors jie nieko neturi, nemoka vietinės kalbos ir juos supa žiauri, neturtinga, svetima aplinka, bet jiems dar paliktas vilties spindulėlis. O gal dar... Ir jų daug neatlaiko jau pirmaisiais metais. Bet kai kam pasiseka užsikabinti, kaip anai kalnų eglės sėklai uolose. Dau blogiau toms genocido aukoms, kurioms skirta stovykla. Ir stovyklos nevienodos: vienos — bausmės, kitos — darbo, bent oficialiai. Tačiau ant kiekvienos stovyklos vartų neregimai išrašytas anas Dantės pragaro angos įspėjimas: kurie čia patenka, tepalieka anapus savo viltį! Autentiški duomenys rodo, kad iš kiekvieno transporto Vorkutos srities stovyklose per pirmuosius kelis mėnesius miršta tarp 50-60% genocido aukų. Estų pastorius Juhkentalis, buvęs deportuotas 1941 m. į Kotlo (šiaurėje) srities stovyklą, liudija, kad šios srities stovyklų kaliniai dirba kasdien ne mažiau kaip 12 val. Jis pats dirbo prie aerodromų statybos ir miško darbų. Kaliniai gyvena sugrūsti mediniuos barakuos. Jokios sanitarinės priežiūros. Jokios pagalbos ligoje. Daug kalinių miršta dėl stokos tinkamų drabužių (šalčio būva iki — 50 C) ir maisto,

E. KORMENDI

ŠV. PRANCIŠKUS ASYŽIETIS

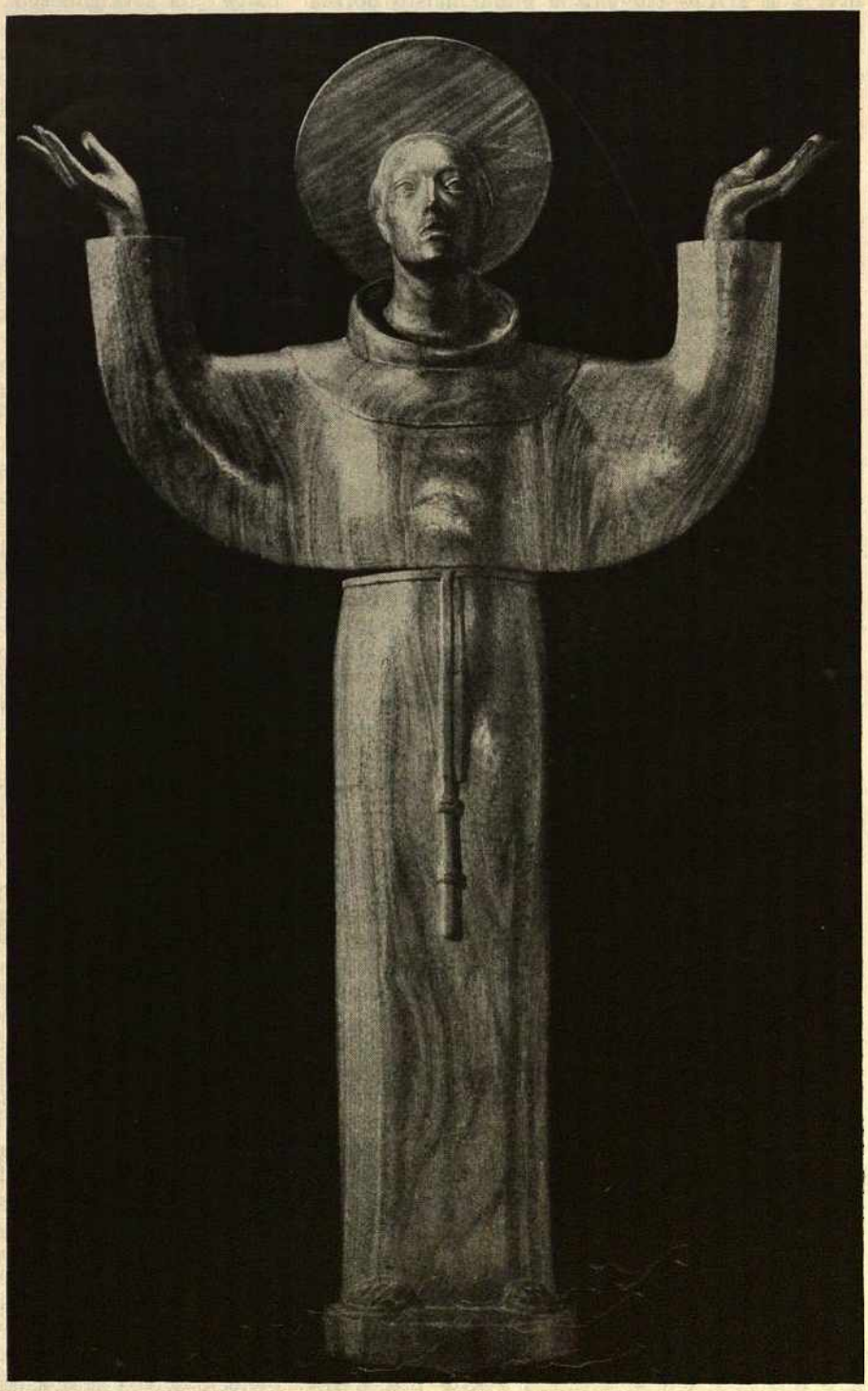

E. Kormendi meną studijavo Budapeste ir Paryžiuje. Jis savo darbų parodas yra surengęs bemaž viscse svarbesnėse Europos sostinėse, o jo kūrinius galima rasti įvairiuose muziejuose.
Prieš kelerius metus Kormendi atvyko į Ameriką ir dėsto meną Notre Dame universitete.

nors šios srities stovyklose pilna maisto norma dienai yra 800 gramų duonos ir 2 litrai sriubos (faktiškai karšto vandens). Daviniai iš Nyžnenajimsko srities stovyklų taip pat liudija, kad kaliniai turi dirbti nuo tamsos iki tamsos "taigoje". Jie gyvena barakuos, miega ant grebėstų, be čiužinių ir antklodžių. Iki darbovietės turi klampoti per purvą arba sniegą 3-4 kilm. Pilna dienos maisto norma — 400 gramų duonos ir 2 litrai karšto vandens. Mirtingumas labai didelis, ypatingai žiemą, kai šaltis siekia iki —50 C. Dėl išalusios žemės lavonai tuo metu kraujami į kūgius ir laidojami tik pavasarį. Apie bolševikinio genocido stovyklas apsčiai autentiškos medžiagos yra paskelbę D. J. Dalinas, Nikolskis, Kravčenka ir eilė kitų. Nors apie jas dar nėra kino filmų ir fotografinių nuotraukų, bet iš autentiškų liudijimų vaizdas yra visai aiškus. Skirtos lėtai mirčiai genocido aukos pastatomos į nepakeliamas sąlygas: 400 gramų duonos, dažnai su žymia dalimi nemaistingų priemaišų, 1 ar 2 litrai tariamos sriubos, su sušalusiomis ar supuvusiomis bulvėmis, 12 valandų sunkus darbas miške, stoka tinkamo drabužio ir dideli šalčiai, stoka tinkamo poilsio ir minimalinių sanitarinių sąlygų netrunka palaužti ir stipriausią sveikatą. O kai sveikata palūžta, kalinys nestengia padaryti darbo normos. O nepadaręs darbo normos, negauna maisto normos ir sveikata dar labiau silpsta. Tuo būdu kalinys patenka į mirtininkų gretas, ir kelio atgal jam nėbėra. Ir taip diena dienon, metai iš metų bolševikinė genocido mašina ryja milijonus sovietinei sistemai "netinkamų", "nepataisomų", "kontrrevoliucininkų", "buožių", "nacionalistų", "sabotažninkų", "nukrypėlių nuo linijos", vyrų, moterų, vaikų. Iš Daugų valsčiau deportuotųjų 131, po metų 24 jau buvo mirė, t. y. apie 24 mirtį buvo gautos žinios Lietuvoje, o apie kiekos mirtį nesužinota! Dažnos deportuotos šeimos likimą pavaizduoja tremtinės F. N. 1946 m. gruodžio 4 d. laiškas:

"Ir vėl žiema. Aš jos taip bijojau... Nebūtų prasmės gyventi, jeigu ne viltis grįžti... Kartais taip sunku pasiryžti toliau gyventi. Yra baisu klausytis naktį, kai Kastytis (mažas F. N. sūnelis) šaukia: "Mama, duonytės..." Po kurio laiko jis vėl užmiega. Mažą gabalėlį duonos jis galės gauti tik kitą dieną per pietus... Bulvės vienintelis maistas. Jas perkame po 5 rublius už svarą..."

Antigenocidinė kova

Savaime suprantama, kad genocidinė XX-ojo amžiaus žmonių giminės rykštė turėjo sukelti krikščioniškosios kultūros tradicijose išaugusio demokratinio Vakarų humanizmo reakcijas. Reikia džiaugtis, kad tos reakcijos nepasibaigė tik Niurnbergo tarptautinio tribunolo sprendimu ir bausmėmis nacinio genocido vykdytojams už nusikaltimus žmoniškumui. Tų reakcijų padarinys yra Jungtinių Tautų chartos kaikurie nuostatai, Jungtinių Tautų visuotinio susirinkimo 1946 m. gruodžio 11 d. nutarimas, kad genocidas yra nusikaltimas tarptautinei teisei, Jungtinių Tautų visuotinio susirinkimo 1948 m. gruodžio 9 d. priimtoji genocido nusikaltimui užkardyti ir bausti konvencija, Jungtinių Tautų visuotinio susirinkimo 1948 m. gruodžio 10 d. priimtoji visuotinė žmogaus teisių deklaracija.

Jungtinių Tautų chartoje skaitome: "Jungtinių Tautų Oragnizacija... dar kartą patvirtinti savo tikėjimui pagrindinėmis žmogaus teisėmis, žmogaus asmens garbingumu bei vertingumu, vyrų bei moterų ir didžiųjų bei mažųjų tautų teisių lygybe", turi tikslą "vykdyti tarptautinį bendradarbiavimą, sprendžiant tarptautines ūkinio, socialinio, kultūrinio ar humanitarinio pobūdžio problemas, ir sužadinant bei padrąsinant pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms visų, be skirtumo rasės, lyties, kalbos ar tikybos". Ogi Jungtinių Tautų chartos 55 str. nustato, kad Jungtinės Tautos privalo siekti "visuotinės pagarbos žmogaus teisėms, ir kad šios teisės bei pagrindinės laisvės visų žmonių, be skirtumo rasės, lyties, kalbos ar tikybos, turi būti vykdomos", taigi turi būti realios ne tik proklamuotos.

Pagrindinių žmogaus teisių surealinimo, jų realios apsaugos siekdamos, Jungtinės Tautos savo visuotiniame susirinkime 1946 m. gruodžio 11 d. nutarė, kad genocidas yra tarptautinis nusikaltimas ir sudarė specialų komitetą genocido nusikaltimui užkardyti ir bausti tarptautinio įstatymo projektui parengti. Tatai buvo padaryta, ir Jungtinių Tautų visuotinis susirinkimas 1948 m. gruodžio 9 d. priėmė genocidui užkardyti ir bausti konvenciją, kuri šiandien, ją tam tikram skaičiui Jungtinių Tautų narių—valstybių ratifikavus, yra tapusi tarptautiniu įstatymu. Konvenciją sudaro 19 straipsnių. I nustato, kad genocidas, tiek taikos, tiek karo metu, yra nusikaltimas tarptautinei teisei. II — kad genocidu laikomas kiekvienas veiksmas, siekiąs sunaikinti visai ar iš dalies tautinę, etninę, rasinę ar religinę grupę: (a) žudant jos narius, (b) sunkiai žalojant juos fiziškai ar dvasiškai, (c) sudarant jų gyvenimui tokias sąlygas, kurios vestų juos prie visiško ar dalinio fizinio sunykimo, (d) preventyviai varžant gimimus, (e) prievarta atimant vaikus. III — kad yra baustinas: (a) genocidas, (b) sąmokslas genocidui vykdyti, (c) tiesioginis ir viešas kurstymas, (d) pasikėsinimas, (e) bendrininkavimas. IV — kad nusikaltę genocidu baustini, nežiūrint, ar jie būtų kons-

titucijos vykdytojai, viešųjų tarnybų valdininkai, ar privatūs asmens. V — konvencijai vykdyti valstybės išleidžia atitinkamus įstatymus. VI — kad genocido nusikaltėlius gali teisti nusikaltimo padarymo vietos teismas arba tarptautinis baudžiamasis tribunolas. VII — kad genocido nusikaltėliams netaikoma ekstradicijos klauzulė liečianti politinius nusikaltimus. (Politiniai nusikaltėliai, kaip žinoma, neišduodami). VIII — kad kiekvienas konvencijos dalyvis gali šauktis kompetentingų Jungtinių Tautų organų imtis pagal Jungtinių Tautų chartą atitinkamos akcijos atitinkamiems genocido veiksmams užkardyti. IX nustato, kad konvencijos dalyvių ginčai dėl konvencijos interpretavimo, taikymo ir vykdymo, neišskiriant ir klausimų dėl valstybės atsakingumo už genocidą, bet katrai ginčo šaliai pareikalavus, pateikiami Tarptautinio Teisingumo Tribunolui spręsti. Dėl šio nuostato Sovietų Rusija, Sovietų Gudija ir Sovietų Ukraina, pasirašydamos konvenciją, padarė prierašą, kad eventualūs ginčai gali būti perduoti Tarptautinio Teisingumo Tribunolui spręsti tik abiem ginčo šalims sutikus. Aišku, kad Sovietų Sąjunga jaučia galinti būti kaltinamuoju ir todėl iš anksto apsisaugoja nuo bylos Tarptautinio Teisingumo Tribunole. X-XIX nustato, kurie konvencijos tekstai yra autentiški, konvencijos pasirašymo, ratifikavimo, įsigaliojimo, keitimo ir jos atsisakymo tvarką.

Žinoma, genocido konvencija efektyviai tik tada galėtų pasireikšti, jei ją ratifikuotų, atseit savo krašto įstatymu padarytų Sovietų Sąjunga. Tačiau to laukti netenka. Todėl genocido konvencija daugiau yra tik ateities normos, kai naujas Niurnbergo tribunolas teis bolševikinio genocido inspiratorius ir vykdytojus. Todėl nereikalingas atrodo ir kai kieno uolumas, kad Jungtinės Valstybės ratifikuotų genocido konvenciją, ypač dabar, kai ji jau yra virtusi tarptautiniu įstatymu. Tatai antigenocidinei kovai nieko pozityviai nepridėtų, o praktiškai tik antigenocidinės kovos fronto vieningumui gali pakenkti, dalį pastangų nuo kovos su sovietiniu genocidu nukreipiant pašalinei kovai.

Jungtinių Tautų charta, genocido konvencija, kai kurie kiti tarptautiniai aktai mini pagrindines žmogaus teises ir laisves. Tačiau kas tos per teisės ir laisvės—niekur nebuvo įsakmiai nustatyta. Jungtinių Tautų visuotinis susirinkimas, 1948 m. gruodžio 10 d. paskelbdamas visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, tas teises ir laisves kodifikavo. Jų pačios pagrindinės: (1) Kiekvienas turi gyvenimo, laisvės ir asmens saugumo teisę. (2) Niekas negali būt laikomas vergijoj nė baudžiavoj. (3) Niekas negali būt kankinamas; arba žiauriai, nežmoniškai ir degraduojamai traktuojamas ar baudžiamas. (4) Visur ir visada kiekvienas turi teisę į pripažinimą savo asmens teisiškumo. (5) Niekas negali be teisėtos vados būti suimtas, sulaikytas arba ištremtas. (6) Kiekvienas turi teisę, kad jo byla dėl teisių ar prievolių, arba dėl jo apkaltinimo būtų sprendžiama viešai nepriklausomam ir bešališkam teisme, išlaikant šalių lygybę. Kiekvienas kaltinamasis preziumuojamas nekaltas, kol jo kaltė bus nustatyta viešame teisme, suteikus jam visas apsigynimo galimybes. (7) Niekas negali būti baudžiamas už veiksmus ar apsileidimus, kurie jų darymo metu nebuvo nusikalstami pagal krašto ar tarptautinius nuostatus. (8) Niekas negali būti sunkiau baudžiamas, kaip bausmė buvusi nusikaltimo metu. (9) Kiekvienas turi teisę laisvai judėti ir savo gyvenamąją vietą laisvai pasirinkti valstybės sienose. (10) Pilnamečiai vyrai ir moterys, be skirtumo rasės, tautybės, religijos, turi teisę tuoktis ir kurti šeimą. (11) Kiekvienas turi nuosavybės teisę. (12) Kiekvienas turi teisę į minties, sąžinės ir tikėjimo laisvę. Tatai implikuoja laisvę keisti tikėjimą ir įsitikinimus, taip pat laisvę vienam ar bendruomenėje, privačiai ar viešai savo tikėjimą išpažinti, jį skelbti, praktikuoti, atlikti jo pareigas. (13) Kiekvienas turi teisę į žodžio ir žinių gavimo, neišskiriant nė užsieninių žinių, laisvę. (14) Tėvai turi pirmumo teisę spręsti, koks auklėjimas turi būti teikiamas jų vaikams.

Tačiau kad šios visuotinėj žmogaus teisių deklaracijoj kodifikuotos pagrindinės asmens teisės ir laisvės neliktų tik gražiai skambančiomis formulėmis, kaip kad yra atsitikę su Atlanto chartos skelbtomis tautų teisėmis ir pažadais "atstatyti suverenines teises ir savivaldas tų, kuriems jos būvo prievarta atimtos", reikia valios ir ryžto tas paskelbtas teises realiai ginti, dėl jų kovoti, prireikus nevengiant nė didelių aukų. Todėl antigenocidinė kova iš tarptautinių chartų ir deklaracijų turi nusileisti į tarptautinės antigenocidinės opinijos suaktyvinimą ir suvisuotinimą. Deja, šiuo atžvilgiu ligšiol dar besame daugiau pageidavimų ir planavimų srityje, ne akcijos. Pasitaikančioji akcija kaip D. Rousset, ar atskirų tautinių organų, kaip VLIKas, yra daugiau partizaninė ir pastovaus, intensyvaus ir veiksmingo tarptautinio antigenocidinio sąjūdžio sukelti negali. Džiugi pažanga šiuo atžvilgiu yra paskutiniu metu čia, Jungtinėse Valstybėse, pradėti bendri egzilų antigenocidinės veiklos žygiai. Jeigu šios kovos vadovybėn pasisektų įjungti Laisvosios Europos Komitetas, susidarytų ne tik palankios sąlygos tarptautinei antigenocidinei opinijai, bet ir realios prielaidos formaliam Sovietų Sąjungos apkaltinimui genocidu Jungtinių Tautų forume.

Be abejojimo, tiek tarptautinė antigenocidinė opinija, tiek netgi eventualus Sovietų Sąjungos apkaltinimas genocidu Jungtinių Tautų forume esamomis sąlygomis bolševikinio genocido vykdymui tegali daryti netiesioginio poveikio. Norint realiai bolševikinį genocidą sustabdyti, reikia pakeisti pati sovietinė sistema, o tatai implikuoja Sovietų Sąjungos kapituliaciją.

KAD ATRAKINČIAU DAINŲ SKRYNELĘ

IŠ LIETUVIŲ POEZIJOS ANTOLOGIJOS

APGARBSTYMAS MOTINOS (RAUDA)

Motinėlė tu mano, aš tau pasikloniosiu į pačias kojeles, kurios mane užaugino, į pačias rankeles, kurios mane užnešiojo, į burnelę, kuri mane užkalbino, darbelių išmokino.

O dar tokių neišmokino, kaip tu pati mokėjai; o, tu visus darbelius nudirbai, o, tu mus visus užauginai, tu mus visus patiešijai, tu mus visus priglaudei.

Palikai siratą, kaip antelę ant vandenėlio; o aš po vargelį, kaip po purvynėlį; aš po ašarėles, kaip po vandenėlį; sunkus suolelis siratėlių; į suolelį sėdau, suolelis linko.

O aš nueičiau į žalią girelę, o aš pastočiau po žaliu berželiu; berželio šakelės nemeilios, berželio šakelės taip labai skaudžios.

Motinėlė, puikorėlė, kad aš neprakalbinu, kad aš neprašnekinu, o kodėl tu nepratari nė žodelio, o tavo širdelė į akmenėlį pavirto; gana tu kalbėdavai, gana meili būdavai; o aš paprašyčiau girių gegelę, kad man padėtų prakalbinti.

Mano bočeli, maža motės sylelė, mažas josios viekelis, atkelk Vėlių vartelius, atdaryk Vėlių dureles, imk už baltų rankelių, pasodink į Vėlių suolelį.

Motinėlė, maža tavo sylelė, mažas tavo viekelis, tolima tavo kelionėlė, tamsus tavo budinkėlis, tamsūs tavo nameliai be durelių, be stiklo langelio.

O, tu nematysi pavasarėlio išauštant, o, tu negirdėsi girių gegelių kukuojant; užžels tavo takeliai žolynėliais, užries dobilėliais; o aš nenusieisiu nei ant jokių atlaidėlių, nei ant jokių jomarkėlių.

Pr. Šrubauskis (1617-1680)

JUOZAPAI, PAMAŽU

(iš "Širdies Balso", vertimas)

DĖK ing ėdžias šieno
Glėbelį bent vieną,
Taisyk vietą Berneliui,
Čystos Panos Sūneliui.

Neverk, Pana čysta,
Tų vargų bendrysta
Tegul mus nuramina
Ir širdis palinksmina.

Jėzau suvystytas,
Gulėk paguldytas
Šitai tose ėdžiose,
Piln šieno pridėtose.

Gulėk, o šviesiausis,
Užmik, o Brangiausis,
Mumus mielas Sūneli,
O gražiausias Vaikeli!

Asilas ir jautis,
Viešpatį pajautęs,
Ateidami kvėpavo
Ant Sutvertojo savo.

J. Želvys (1822-1866)

1. SVIETO PRADŽIA

Esi be lygio, tikras karalius,
Ne vienas,—amžins, gražus, visagalis;
Taipog ir aukštas, o išmintingas,
Kaip tiesas, geras, labiaus' meilingas:
žmogus ir angels taip Tavy tiko,
Jog dangui, žemei užgimti liko.

Kol tapo vis tas, mums Raštas sako,
Ten šešios dienos ar trūkiai kako.
Stebuklas, kokio akis nemato:
Vos tar Sutvertoj's,— it žodį prato,
Iš nieko kelias balų gilybė,
Peklos nelygiai juoda baisybė:
Vanduo ir žemė, ugnis ir oras

Be rėdo maišos toli nedoras,
Gret šmukso, dribso, biauriai valoti,
Pirmiai daiktai, lyg neviežoti...
Tamsos išilgui, kol koks karvelis,
Tek Dvasia Dievo. Regi — svietelis!
Miglų ir kalnų naši ritiniai
Jau glaudžias linkui nakties krūtinei:
šviesiausias šarmas aušt, padarytas,—
Tau vakars pirmas ir pirmas rytas.

K. B. Rimavičius (1801-1874)

UBAGŲ BALIUS

DAUGEL buvo tokių dienų, kad ubagai uliavojo,
Kad čierkeles su arielka iki dugno klojo.
"O jūs pačios, mūsų bobos, gerkit visos be trivogos,
Dabar laiko yra!"

Kai apkaito anų kaktos, pradėjo bučiuotis
Ir po penktą ir po šeštą vienas kitam duotis;
"O jūs pačios, mūsų meilės, gerkit visos, rykit seiles,
Negaila arielkos!"

Petras štukas, jau užtraukęs, ėmė strapinėti,
O Stojukas čekanauskas bobas kibinėti;
O tas kukis Tadeušas, net jo kreta kapeliušas,
Drožė kazokėlį.

O didgalvis Mateušas palei pečių stūkso
Ir, nuleidęs rudus ūsus, vos vos gyvas snūkso;
Pradėj judint vieną kinką, sako: "Brolau, man patinka...
Eisim šokinėti".

O Trampikas Bonifacas į Taduką žiūri,
Nematančiai savo pačiai į pašonę dūrė:
"Ar tu junti, mano Rože, kaip Tadukas tancių drožia,
O mudu ar eisim?"

Anų pačios sedėdamos rankom plojo.
"Kaip tai mums gražu žiūrėti, kai kazoką drožia;
Tavo patsai yr žvalesnis, musėt būtų kiek jaunesnis,
Ba greičiau pašoka".

Į tą balių susirinko ir tokių bobučių,
Jog pristatė pilną kerčią tik vienų lazdučių;
Ar tai raišos, ar kuprotos, ar tai našlės, ar ženotos,
Visos šokinėjo.

O ant galo kaip ten buvo, negali žinoti,
Tik girdėjom, kad jau liepė patalėlį kloti;
Ėjo visi giedodami, aukštyn kojas kilnodami
Iš visos sylos.

Enrikas Budrius (1788-1852)

PAVASARIS

SNIEGO drobė sutirpst, skraistė natūros deng
Žemės rūbą žaliai; tūkstančių tūkstančiai
Gaun būtybę iš naujo,
Saulės spindulius gerdami.

Medžiai vėl atsigij', pupelės sprogst linksmai,
Atver vaisių duris, žiedą gimdydamos;
Iš krūtelių natūros
Pasisotin kiek gyvastis.

Pempės bluzgin sparnus, džiaugias pavasaris,
Vyturėlių balsai skambin be paliovos,
Gulbės traukia per orą,
Tėvą aukštąjį girdamos.

S. Norkus (1841-1913)

TU, ARIELKA

Tu, arielka, tu pilkoji, iš kur tu atėjai,
Tegul tave ten ir neša viesuliniai vėjai!
Tegul geria, tegul laka tave ten šėtonai,
O ne žmonės, ne lietuviai, ne lietuviai ponai!
Tu pragaro gaspadinė, tu velnio sesyte,
Visų griekų, viso vargo veislinga patytė,
Išviliojai ne iš vieno, ką tiktai turėjo,
Ne viens viską pralėbavęs su lazdele ėjo;
Ne viens žydui atidavęs visą turtą savo,
Už šmotelį sausos duonos juodbarzdžiui tarnavo.
Tu karčiamoj sėdėdama einančius vilioji,
Išeinantiems patvoryje patalą pakloji;
Iš motinos, gaspadinės sumaišius jai protą,
Darai tikrą kaimo kiaulę ir dar pabalnotą...

— — — — — —

Tu, arielka, tu pilkoji, žmonių piktintoja,
Kas su tavim bičiuliaujas, tas proto nustoja.
O. tu ilgai žmones gundai ir einančius gaudai,
Susigavus jiems ant veido pečvietę išspaudai;
Jau iš veido tarną tavo pažinsi kiekvieną,
Nes kas geria arielkėlę, kaip veršelis pieną,
Tas išpurtęs kaip ridikas ir sunkiai kvėpuoja,
Tankiai nosis kaip pussirpė slyva mėlynuoja,
Protas klysta, kojos stingsta, galva, rankos dreba,
O ne vieną tu, arielka, paguldai į grabą!
Vienus šalčiu sušaldinai, kitus prigirdinai,
Tretiems gerklei užsidegus, ūmai pastipdinai.
O kiek barnių, o kiek vaidų namuose pakėlei,
Kiek nulaužei rankų, kojų, kiek nosių nuskėlei!

Margalis (1877-1921)

TEESIE TAVO VALIA

NEBVEIKIU jau, Viešpatie, Tau prieštarauti!
Man uždegė širdį Tavoji kantrybė,
Patraukė savęsp begalinė gėrybė...
Man gėda, kad Tau nemokėjau tarnauti.

Iš gailesčio alpdamas, puolu ant kelių,
Aukoju Tau išgales proto ir valią;
Su meile paskirtą man priimu dalią —
Laimingą gyvatą ar naštą kryželių.

Kiekvienas iš mūsų svetys tink ant svieto,
Keleivis ištremtas iš savo tėvynės;
Ir Tavo tik skirtoje vargdamas vietoj,
Nueis ten, kur atilsio, laimės šaltinis.

Klausyt tad Tavęs ketinu nuo šio laiko!
Kaip Tėvui, Tau pavedu sielą ir kūną...
Bausk, plak nusikaltusį, baustiną vaiką,
Tik duok pažadėtą už grabo karūną!

VYSKUPO MOTIEJAUS VALANČIAUS BIOGRAFIJOS BRUOŽAI

Jojo 150 metų gimimo, 100 metų įsivyskupavimo ir 75 metų mirties sukakties proga

VACLOVAS BIRŽIŠKA

Nors lietuvių tautinis XIX a. sąjūdis prieš spaudos uždraudimą dar tebuvo užuomazgoje, tačiau jau ir tuo laiku Lietuvos visuomeninėje arenoje iškilo visa eilė ryškių vardų, uždėjusių tam tikrą antspaudą visam mūsų XIX a. gyvenimui. Gana čia prisiminti vysk. J. A. Giedraitį, D. Pošką, A. Strazdą, S. Valiūną, S. Stanevičių, S. Daukantą, L. Ivinskį, J. A. Pabrėžą, M. Akelaitį, J. S. Dovydaitį ir kai kuriuos kitus. Betgi visus juos nustelbia vyskupas Valančius, ypač dėl to, kad jo veikla nesiribojo vien literatūriniu darbu, kaip daugumo anų, bet prasiskverbdavo į visas Lietuvos viešojo gyvenimo sritis. Nors pats jis, paėmęs Žemaičių vyskupijos sostą, ir mėgino savo veiklą aprėžti vien bažnytiniu-tikybiniu darbu, vienok dėl tų politinių aplinkybių, kuriomis jam teko gyventi ir dirbti, jis nuolatos susidurdavo ir su kitomis Lietuvos gyvenimo sritimis. Visose jose jisai savarankiškai pasireiškė ir tuo būdu visai Lietuvos XIX a. istorijai uždėjo savo, valančinį antspaudą.

Tuo laiku neturėjome kito asmens, kurį būtume galėję greta jo pastatyti. Ir ne tik XIX a., bet ir XVII-XVIII a. sunku būtų surasti tokią asmenybę.

Tiesa, šių dienų akimis žiūrėdami į jo veiklą, mes neretai darydavome ir darome jam tuos ar kitus priekaištus, kodėl jis atitinkamais savo veiklos momentais elgėsi ne taip, kaip mūsų dabartinėmis pažiūromis jis būtų turėjęs ar galėjęs pasielgti, kaip mūsų nuomone būtų buvę geriau ir mūsų tautai naudingiau. Kita vertus, kartais vėl kiti jo veikloje pastebi ir tokius nuopelnus, kurių jis iš tiesų neturėjo, kelia jį per aukštai ten, kur jis daug kukliau veikė. Bet tai yra įprastos klaidos, kada šių dienų akimis matuojami praeities žmonės ir įvykiai. Valančių turime vertinti tokį, koks jis buvo, o ne tokį, kokį mes jį norėtume ar nenorėtume turėti, nes ir laikai buvo visai kiti. O ir pats jis buvo grynas realistas ir niekados nemėgino būti kokiu ateities pranašu ir įspėti mūsų tautos ateities kelią.

Vis dėlto jis liko centriniu visos mūsų XIX a. istorijos asmeniu, ir jo neprivalome pamiršti. Tačiau kartais ir pamirštame. Jo sukaktys paminimos vienu kitu mūsų periodinės spaudos kukliu straipsneliu, ir tiek. Žinoma, žymia dalimi čia kaltos ir tos ypatingos aplinkybės, kuriomis kaip tik jo trijų sukakčių metu tenka mūsų pavergtai tėvynei gyventi. Vis dėlto ir tokiais laikais nepamirštame ilgai minėti šių dienų gyvųjų įvairių mūsų sukaktuvininkų, o apie Valančių tylime, nors savaime aišku, nė vieno tų sukaktuvininkų nei greta jo pastatyti negalėtume. Tad pamėginkime nors kiek prisiminti ir kitiems nežinantiems ar pamiršusiems priminti jo gyvenimo kelią, pradžioje tylų, nepastebimą, paskiau sistemingai vis kylantį į viršų, kol pagaliau jis savo asmeniu aptraukė visą Lietuvos horizontą. Po visos eilės užimančių Žemaičių vyskupijos sostą įvairių stambių didikų šeimų atstovų šis pirmasis vyskupas "iš mužikų" visus juos pralenkė, ir tik kai kuriais atžvilgiais greta jo tegalima pastatyti veikusį XVI-XVII a. sąvartoje vyskupą Merkelį Giedraitį.

I.

Kada 1801 m. vasario 16 d. (naujuoju stiliumi vasario 28 d.) Salantų valsčiaus Medsėdžių Nasrėnų ūkininkams Mykolui, Martyno sūnui, ir Onai Stankaitei Valančiams gimė jų trečias vaikas, vargu ar kas iš namiškių galvojo, kokį kelią teks ateityje jam išeiti. Jau rytojaus dieną jis buvo Kalnelio bažnyčioje pakrikštytas Motiejaus vardu. Šį vardą pasirinkta kūdikio dėdės, Milašaičių filialisto kunigo Motiejaus Valančiaus-Volončevskio garbei. Vėliau, jau būdamas vyskupu, Valančius vartojo du — Motiejaus Kazimiero — vardus. Šis Kazimieras atsirado kartu su Volončevskio pavarde vėliau ištaisytoje metrikoje. Mat, tais laikais, jei kuriam valstiečių vaikui kartais ir pavykdavo savo tikrais dokumentais stoti į vidurinę mokyklą, tai kelias į aukštąsias mokyklas jiem buvo užtvertas reikalavimu, kad vien bajorų vaikai tegalį aukštąjį mokslą eiti. Bet jau ir XVIII a., o ypač XIX a. ligi baudžiavų panaikinimo, buvo nesunku, fiktyviai susibajorinant, šias luomines kliūtis aplenkti. Vieni, imdami metrikų išrašus iš parapijos metrikų knygų, susitarę su tais, kas tuos išrašus pagamindavo, juos atitinkamai ištaisydavo. Kiti tiesiog nusipirkdavo iš įvairių smulkių bajorėlių jiems nereikalingus ir nebevartojamus bajoriškus dokumentus. Kiti vėl, pasinaudoję vietinių įstatymų spragomis, pristatydavo vietos teismui porą liudininkų bajorų, kurie teisme ir paliudydavo, kad prašytojas esąs iš tėvų protėvių neabejotinas bajoras. Pagaliau dar kiti (pvz. tas pats Simanas Daukantas) patys sugebėdavo parašyti abejonių nekeliančius bajoriškus dokumentus, net pergamente. Ir be-

veik niekas, išskyrus gal kitą užsispyrusį savo baudžiauninką atgauti savo vergijos šalininką (pvz. Gorskis kunigo Valmiko-Vilmiko byloje), dėl to triukšmo nekėlė, nes savo laiką atgyvenę įstatymai niekam neimponavo, ir tie, kam tokie sufalsifikuoti dokumentai būdavo pristatomi, pasitenkindavo jų išoriu panašumu į tikruosius, nors ir neabejojo, jog jie buvę suklastoti. Jie paprastai ir nekvestionavo tuos dokumentus pristačiusių teisės gauti aukštosios mokyklos baigimo diplomą.

Pirmam J. Tumui pavyko surasti ir tikrąją Valančiaus gimimo metriką ir ją sulyginti su ištaisytąja, kur Valančiaus tėvai jau virto bajorais Volončevskiais. Tumas spėdavo, kad ši metrika buvusi ištaisyta, Valančiui laukiant paskyrimo vyskupu. Nors tikrai, Valančiaus įsivyskupavimo byloje figūruoja ta pati taisytoji metrika, tačiau joki bažnytiniai kanonai nei rusų įstatymai nereikalavo, kad vyskupais būtų skiriami tik iš bajorų luomo kilę. Be abejo, ši metrika buvusi ištaisyta daug anksčiau, o paskui jau Valančius jos savaime negalėjo keisti. Daugelis ištaisydavo savo metrikas, jau stodami į vidurinę mokyklą, bet ir čia anų laikų mokyklų mokinių sąrašuose (taip pat ir Žemaičių Kalvarijos mokykloje, kur Valančius mokėsi) prie daugelio mokinių pavardžių nurodoma, kad jie yra kilę iš valstiečių, taigi galima buvo ten stoti ir be bajoriškų dokumentų. Greičiausia, Valančiui teko parūpinti taisytą metriką, ar stojant į Vyriausiąją Vilniaus Seminariją, ar ją baigiant, nes ši aukštoji mokykla, lygiai kaip ir Vilniaus Universitetas, neturėjusi teisės išduoti baigimo diplomą nebajorui.

Motiejui gimus, jo tėvas jau buvo baigęs 50 metų (jis gimė 1752 m. ir mirė 1828 XII 13), o motina tiktai 31-us (ji gimė 1770 II 21 Kulupėnuose Kartenos vlsč. ir mirė Varniuose 1859. XII 24, taigi jau bebaigianti 90 metų). Motiejus buvęs jų tretysis vaikas. Vyriausioji sesuo Marijona (ne Marcijona, kaip rašo A. Alekna) buvo gimusi 1796 I 6, vėliau buvo ištekėjusi už Viskantos, o šiam mirus, už Jono Rudavičiaus. Ji mirė 1865 XII 27. Brolis Julijonas Mykolas gimė 1797 XII 29 ir nuo 1820 m. stojo į bernardinų ordiną kaipo tėvas Julijonas Volončevskis. Jis mirė 1859 III 30. Bet Motiejus nebuvo paskutinysis vaikas. 1805 XII 18 gimė dar sesuo Petronėlė (mirusi 1867 I 3), vėliau ištekėjusi už Kazimiero Bagdanavičiaus, o šiam mirus, už Simano Barškiečio, kuris pasivadino Beresnevičium. Jauniausias brolis Peliksas Justinas gimė 1808 V 30. Šis, kaip ir Motiejus, siekė aukštojo mokslo, bet pasirinko ne dvasininko, bet gydytojo profesiją. Kadangi stojant į universitetą reikėjo susibajorinti, tai jis, progai pasitaikius, iš Justino Bohdzievičiaus nusipirko šiam nereikalingus dokumentus ir 1832 m. stojo į Dorpato (Tartu) universiteto medicinos fakultetą ne kaip Valančius ar Volončevskis, bet kai Justinas Bohdzievičius. Medicinos fakultetą jis pabaigė 1840 m., bet ir nepradėjęs gydytojo praktikos, jis čia pat Dorpate 1840 II 23 pasimirė.

Ligi savo amžiaus 15 metų Motiejus gyveno tėvų ūkyje, versdamasis įprastais kaimo darbais, bet kartu ir kiek mokydamasis, nes, matyti, kunigo Motiejaus raginami, tėvai buvo nusistatę leisti jį į kunigus. Prie dėdės kiek pasiruošęs, Motiejus 1816 VIII 16 stojo į artimiausią jam Žemaičių Kalvarijos tėvų domininkonų vedamą vidurinę mokyklą. Ši mokykla nebuvo tiek populiari, kiek seniausioji Žemaitijoje Kražių gimnazija, bet vis dėlto patraukdavo labai didelį mokinių skaičių, ypač nuo 1818 m., kada prie savo senųjų keturių klasių pridėjo dar dvi. Tuo būdu susilyginusi su Kražių gimnazija, ji savo abiturientams suteikdavo teisę stoti į aukštąją mokyklą. Įdomu tačiau, kad žymiausią Kalvarijos mokyklos mokinių dalį sudarydavo kaip tik tokie pat, kaip ir Valančius, valstiečių vaikai.

Valančius iš karto stojo į antrąją klasę. Mokykloje penkerius metus pasimokęs, jis 1821 m. ją baigė. Nors savo išlikusiuose užrašuose Valančius ir pateikė kiek prisiminimų apie mokyklą ir jos mokytojus, bet iš tų užrašų nematyti, kad mokykla būtų jam didesnę įtaką padariusi. Kitų mokinių tarpe niekuo neišsiskyręs, jis ramiai, be kokių nuotykių ir nė vienoje klasėje neužkliuvęs, ją visą išėjo, pasiruošęs stoti į seminariją.

1821—1822 metus jis praleido pas tėvus ir iš dalies pas dėdę Motiejų ir tik 1822 X 1 stojo į Varnių dvasinę seminariją, kurią išėjo lygiai per dvejus metus ir pabaigė 1824 X 1. Kaip tik tuo laiku atsiradus vienai Žemaičių vyskupijos vakansijai Vilniaus Vyriausiojoje Seminarijoje, jis, kaip vienas geriausiųjų seminarijos alumnų, buvo į tą seminariją iškomandiruotas, dar negavęs šventinimų, nes neturėjo reikalingų metų.

2.

Vilniaus Vyriausioji Kunigų Seminarija buvo 1808 m. pradėjusi veikti kaip Vilniaus universiteto padedamoji mokslo įstaiga, bet kartu ji dirbo ir kaip savarankiškai valdoma aukštoji uždara dvasinė mokykla, vien formaliai su universitetu surišta, tik nuo jo nepriklausomai dvasinės vyresnybės tvarkoma. Iš visų buvusios Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos teritorijos katalikų ir unitų vyskupijų čia buvo siunčiamas aukštosioms teologijos studijoms tam tikras skaičius stipendininkų, parenkamų ne vien iš vietines dvasines seminarijas baigusių, bet ir nebaigusių ir net kartais ir iš visai prieš tai seminarijos nelankiusių kandidatų. Greta savarankiškai vien Vyr. Seminarijoje dėstomų kursų šios mokyklos studentai klausė eilės privalomų jiems dalykų universiteto moralinių ir politinių mokslų (teisių) fakultete, būtent — šv. Rašto, dogmatinės, moralinės, vėliau ir pastoralinės teologijos, bažnytinės istorijos, bažnytinės teisės, lotynų ir lenkų literatūros, logikos ir graikų kalbos, taip pat neprivalomų — prigimtosios ir tautų teisės,

politinės ekonomijos ir kai kurių grynai gamtos mokslų dalykų fizikos-matematikos fakultete. Tačiau 1827 m. visi politinio moralinio fakulteto teologiniai dalykai buvo perkelti į atskirą to fakulteto teologijos skyrių, faktiškai savarankišką teologijos fakultetą, tvarkomą atskiro prodekano.

Valančius stojo į Vyr. Seminariją kaip tik tais metais, kada dėl pagarsėjusios tuo laiku 1823—1824 m. universiteto vad. filomatų-filaretų bylos universiteto darbas buvo smarkiai sukrėstas ir sutrukdytas, daugelis studentų buvo kalinta, ištremta ir išvaikyta. Tačiau Vyr. Seminarija, kaipo uždara mokykla, kurios klausytojai nebuvo įtraukti į anas bylas, beveik nenukentėjo. Bet šie universiteto sukrėtimai kiek atsiliepė ir Vyr. Seminarijos mokslui, kadangi kai kurie profesoriai (pvz. J. Lelevelis) buvo visai iš universiteto pašalinti, o ir be to, kaip tik tuo laiku mirė keletas žymiausiųjų teologinių ir kitų dalykų dėstytojų — 1823 m. mirė prof. Chodani, 1824 m. Golianskis, 1825 m. žymiausias universiteto filologas Groddekas. Savo dėstytojų tarpe Valančius turėjo dogmatinės teologijos profesorių, būsimąjį Vilniaus vyskupą A. B.Klongevičių (Klungį), Šv. Rašto ir biblinės archeologijos prof. unitą kun. Mykolą Bobrovskį, kuris vėliau, rusų valdžiai prievarta uniją naikinant, virto pravoslavu, moralinės ir pastoralinės teologijos dėstytoją kun. Igną Borovskį, homiletikos ir biblinės archeologijos dėstytoją kun. Joną Skydelį, moralinės teologijos dėstytoją unitų kunigą Platoną Sosnovskį, dogmatinės teologijos ir bažnytinės istorijos dėstytoją Antaną Fijalkovskį (vėlesnįjį metropolitą), kanonų teisės prof. Cappellį, hebrajų kalbos Simaną Žukovskį, lotynų kalbos J. S. Hrinevičių ir kt.

Dar prieš Valančiaus atvykimą į Vilnių čia universiteto studentų tarpe buvo užsimezgęs savarankiškas lietuvių sąjūdis, kuriam vadovavo S. Stanevičius, K. Žabitis, S. Daukantas. Iš to sąjūdžio atsirado ir savarankiška slapta lietuviška kuopelė, kurios narių dalis liko Vilniuje ir po tų visų studentiškų suiručių. Neturime tiesioginių žinių, ar Valančius turėjo kokių ryšių su to sąjūdžio dalyviais. Tačiau atrodo, kad šiokių tokių ryšių vis dėlto buvo buvę. Pavyzdžiui, 1826—1827 m. kunigui Antanui Savickiui, tuo laiku Tirkšlių vikarui, renkant savo ruošiamai išleisti knygai—vertimui Tomo Kempiečio "Apey Sekima Chrystusa Pona" (ji tebuvo išspausdinta 1828 m.) prenumeratą ne tiktai Žemaičiuose, bet ir Vilniuje, prenumeratorių tarpe greta Simano Stanevičiaus, kunigo Vincento Valmiko (Vilmiko) ir kitų randame ir užsisakiusį du egzempliorius Valančių. Galimas daiktas, kad jie visi buvo kartu suėję ir knygą užsiprenumeravę.

Beveik vienu laiku su Valančiumi tiek Vyriausiojoje Seminarijoje, tiek ir universitete studijavo ir vėlesnysis Vilniaus dvasinės seminarijos rektorius Antanas Kitkevičius (Kikutis), ilgametis Pabiržės klebonas, parašęs ir vieną lietuvišką knygutę. Ten buvo kunigas Tadas Lichodziejauskis, taip pat ir Tomas Dobševičius, kuris iš Žemaitijos buvo vėliau nusikėlęs į Lucko vyskupiją ir iš ten paskirtas Kijevo universiteto teologijos katedros profesorium. Ryšiai tarp Valančiaus, Kikučio ir Dobševičiaus nenutrūko, jiems ir mokyklą baigus — Kikutis vėliau talkininkavo Valančiui, kai šis spausdino savo knygas Vilnuje, o su Dobševčium Valančius palaikydavo ligi savo mirties nuolatinę korespondenciją, vis stengdamasis jį grąžinti Žemaičių vyskupijon. Pats Dobševičius buvo vėliau parašęs pirmąją plačią "Žemaičių Vyskupystės" recenziją.

3.

1828 m. Valančius pabaigė Vyriausiąją Seminariją teologijos kandidato laipsniu, o tų pačių metų gegužės 16 d. buvo Vilniaus katedroje įšventintas kunigu. Birželio 30 d. jis gavo ir teologijos magistro laipsnį. Kadangi jis buvo įšventintas ne savo vyskupijos sostinėje Varniuose, bet Vilniuje, tai matyti, kad tuo laiku jis jau buvo iš savo vyskupijos išsikėlęs į Vilniaus vyskupiją. Atrodo, kad tai jis buvo sąmoningai padaręs. Platesnis Lietuvos sostinės gyvenimas buvo savotiškai jį paveikęs — jis čia susiprato ir atjautė savo jėgas, savo tinkamumą platesniam darbui, negu tas, kuris jo laukė grįžus į Žemaitiją, kur jis būtų turėjęs ar kokiam užkampyje vikarauti ar likti kokio mažo miestelio gimnazijos kapelionu. Jis matė, kad, nežiūrint svetimosios okupacijos, Vilnius vis dar diriguoja visam Lietuvos ne tik politiniam, bet ir bažnytiniam gyvenimui. Tad jis bus manęs, kad jam, pasilikusiam Vilniaus vyskupijoje, atsivers platesnis veiklos kelias. Bet jis tuo žvilgsniu apsiriko.

Nuo 1828 IX 1 jis buvo paskirtas Moziriaus (Minsko gubernijos, bet Vilniaus vyskupijos) apskrities mokyklos kapelionu ir čia buvo išlaikytas šešerius metus. Nors nuo tų pačių 1828 m. balandžio mėnesio pabaigos Vilniaus vyskupiją valdė jo buvęs dogmatinės teologijos profesorius kunigas Andrius Benediktas Klongevičius, pats kilęs iš valstiečių Klungių ir taip pat, kaip ir Valančius, susibajorinęs, bet ligi jis 1839 m. buvo paskirtas aktualiuoju vyskupu, svariausią balsą skiriant ir kilnojant kunigus turėjo čia Vilniaus kapitula ir konsistorija, o šios kaip tik ir buvo griežtai bajoriškai nusistačiusios. Todėl, "mužikų vaikui" nelengva čia buvo į priekį prasistumti. Dar 1819 m. ta pati Vilniaus kapitula griežtai buvo nusistačiusi prieš to paties Klongevičiaus paskyrimą kanauninku, kada universitetas, pasinaudojęs savo sena privilegija, jį tai vietai rekomendavo. Jie nesutiko išrinkti kanauninku savo būsimąjį vyskupą, motyvuodami tuo, kad nebūdamas bajoras, jis negalįs būti ir kanauninku. Ir turėjo nusileisti tik tuomet, kada universitetas jiems nurodė, kad šis, paskirtas universiteto profesorium, jau tuo pačiu įgijęs asmenines bajorystės teises. Iš šiaip nusistačiusios kapitulos ir Valančiaus nieko negalėjęs laukti.

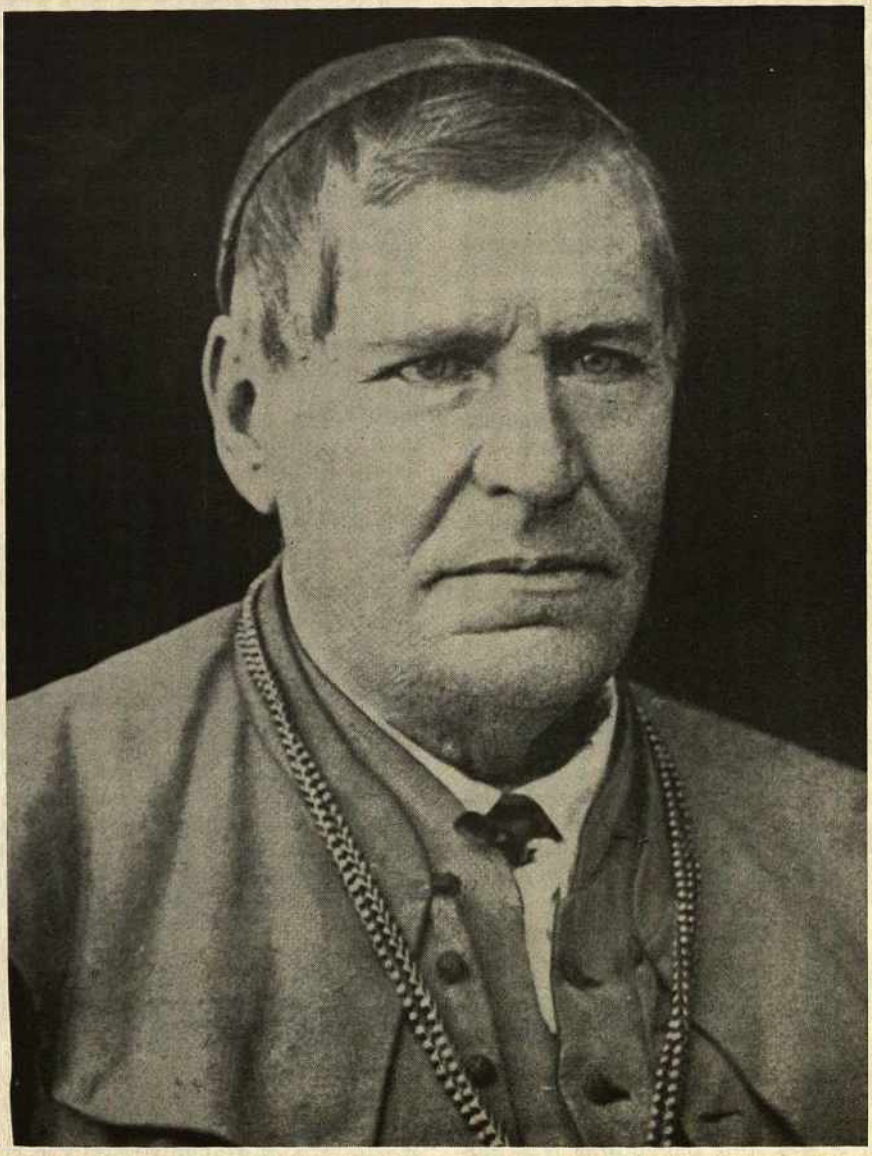

Vysk. Motiejus Valančius

Nors Valančius turėjo ir teologijos magistro laipsnį ir tuo būdu jau buvo išsiskyręs iš bendros kunigų masės, bet tame Moziriuje jis buvo visai pamirštas. Gyvendamas visai svetimoje jam aplinkoje, kur visa liaudis buvusi gudiška ir daugiausia unitai, o bajorai ir miestiečiai buvo visai aplenkėję, jis jautėsi kaip ir ištremtas tarp visai svetimų žmonių.

Iš to laiko išliko du jo lenkiškų pamokslų rinkinėliai, rašyti Moziriuje 1828 ir 1832 m., kuriuos jis, matyti, sustatė tiesiog iš nuobodumo, nes ir pats tuos rašinius pavadino "Moje zabawy" — mano pramogos. Tačiau vienu atžvilgiu toji Moziriaus "tremtis" jam išėjo į naudą. Kaip tik čia jam bekapelionaujant, užėjo 1831 m. sukilimas. Žemaičiuose jis buvo apėmęs visą kraštą. Ten nedaug teliko jaunų, savo krašto nelaimes atjaučiančių kunigų, kurie tuo ar kitu būdu nebūtų su sukilimu susidūrę, o paskiau, rusų valdžiai sukilimą numalšinus, nebūtų dėl to nukentėję. Jei tuo laiku Valančius būtų gyvenęs Žemaitijoje, vargu ar ir jis nebūtų buvęs tan sūkurin įtrauktas, o tai vėliau galėjo skaudžiai at-

siliepti jo tolimesnei karjerai, nes asmuo, dėl sukilimo politiškai susikompromitavęs, niekados nebūtų buvęs pristatytas nei patvirtintas vyskupu. Kas kita Mozūrijoje — svetima aplinka, svetimi žmonės, svetimi ir jų siekimai. Nors ir ten vietomis bajorai mėgindavo organizuoti sukilėlių būrius, bet jie nesugebėjo plačiau pasireikšti. Paties Moziriaus sukilimas visai nepalietė, ir tuo būdu šių neramumų neužgriebtas liko ir Valančius.

Sukilimą numalšinus, kaip tik gudų gyvenamose srityse prasidėjo rusų vyriausybės plačiu mastu pravedama unijos naikinimo ir unitų vertimo į pravoslaviją akcija. Ir šiaip nematydamas prieš save jokių ateities perspektyvų ir nenorėdamas būti įtrauktas į susijusius su unijos naikinimu katalikų kunigų persekiojimus, Valančius pasiryžo grįžti savo senojon vyskupijon. Senelis vyskupas Juozapas Arnulpas Giedraitis, nors po sukilimo ir pats buvo nustojęs savo vyskupijoje valdžios ir dėl to visai jau nesikišo į kunigų skyrimą, vistiek, tik gavęs kunigo Valančiaus prašymą atgal jį priimti į Žemaičių vyskupiją, tuojau jį numatė Kražių gimnazijos kapelionu ir jau 1834 II 26 kreipėsi į Vilniaus mokslo apygardos globėją, prašydamas perkelti Valančių iš Moziriaus į Kražius.

Prasidėjo beveik pusmetį trukęs susirašinėjimas tarp Lietuvos švietimo reikalus tvarkančių įstaigų ir Minsko gubernatoriaus Kartaševskio, kol pagaliau šis tokiam perkėlimui pritarė, gavęs iš Moziriaus policijos pranešimą, kad Valančius esąs patikimų pažiūrų ir kad jis nedalyvavęs 1831 m. sukilime.

1834 m. liepos mėnesį Valančius išvyko iš Moziriaus ir per Minską išvažiavo į savo naują paskyrimo vietą — į Kražius.

4.

Nors, palyginti su Moziriumi, Kražiai tebuvę mažas užkampio miestelis, bet jų garsas ir reikšmė buvo visai kitokie. Čia jau XVII a. pradžioje buvo įkurta jėzuitų kolegija, kuri po jėzuitų kasatos buvo perreformuota į gimnaziją, o nuo 1803 m. įkūrus Vilniaus universitetą, ji ir toliau veikė, to universiteto prižiūrima. Ji nebuvo likviduota, patį universitetą panaikinus. Visą laiką ji buvo populiariausia vakarų Lietuvos mokykla, sutraukdavusi mokinius iš įtakingiausių Žemaitijoje šeimų. Jie ir mokyklą baigę nenutraukdavo su ja saitų. Dėl to tiek pati mokykla, tiek ir visas jos pedagoginis personalas buvo nuolatos vietos įtakingos visuomenės stebimi. Čia atvykęs Valančius pateko į savo aplinką, o susidūręs su vietos aukštuomene, atkreipė į save ir jos dėmesį, užmezgė daug naujų pažinčių ir pradėjo pats kilti.

Kražiuose Valančius išbuvo tiek pat, kiek ir Moziriuje — lygiai šešerius metus — nuo 1834 m. rugpiūčio pradžios ligi 1840 m. liepos mėnesio pabaigos. Čia jis buvo gimnazijos kapelionu, tikybos mokytoju ir gimnazijos bibliotekininku. Jau Moziriuje įgijęs nemažą pedagoginį patyrimą, jį čia gražiai išplėtė ir savo mokiniams turėjo didelę įtaką. Visi jo buvę mokiniai Kražiuose vėliau jį entuziastiškai minėjo, ypač ir dėl to, kad kiti jų mokytojai maža kuo tuo laiku pasireikšdavo, jei nebent specialia neapykanta lietuvių kalbai ir lietuviams. Pvz. profesorius Andrius Ugenskis viename savo laiškų Valančiui (1859 X 1) prisimena, kaip Kražių gimnazijos lenkai mokytojai gerai lenkiškai nekalbančius vaikus vadino "juodais žemaičiais". O apie tą patį Valančių Ugenskis rašo, kad jis pamokų metu, kalbėdamas apie reformacijos sklidimą Lenkijoje ir Lietuvoje, netiesiogiai kreipdavo mokinių dėmesį į lenkų intrygas prieš Lietuvą, į tai, kaip jie persekiodavo Lietuvos savarankiškumo gynėjus ir kt. Ir pats Valančius, jau vyskupu tapęs, mielai apsisupdavo savo buvusiais kražiškiais mokiniais. Savo guvusį mokinį Kražiuose kunigą Jeronimą Račkauskį jis paskyrė seminarijos profesorium, o paskiau, rusams ištrėmus J. S. Dovydaitį, ir seminarijos rektorium; kitą savo mokinį, baigusį vėliau Maskvoje mediciną, Vladą Andžejevskį, jis pasirinko savo nuolatiniu gydytoju ir t.t.

Kražiuose Valančius įsitraukia ir į mokslo ir literatūros darbą. Turtinga Kražių gimnazijos biblioteka, tuo laiku didžiausia visoje Žemaitijoje, tuo žvilgsniu jam davė gražią medžiagą. Deja, nors beveik visa ši biblioteka buvo ligi mūsų laikų išlikusi Kauno ir Vilniaus universiteto bibliotekose, nebuvome suskubę paskelbti jos knygose išlikusių be galo įdomių paties Valančiaus užrašų. Mat, besinaudodamas tos bibliotekos knygomis, Valančius buvo įpratęs jų pabaigoje įrašyti trumpą viso veikalo apibūdinimą, tai ir savo parašu patvirtindamas. Šiose pastabose jis pasireiškė ne tik rimtu teologu, bet ir istoriku, keliais trumpais ir ryškiais posakiais sugebančiu kritiškai įvertinti knygos teigiamas ir neigiamas puses. Jei kada nors visos tos jo pastabos bus paskelbtos, tai teks pripažinti, kad Valančiaus asmenyje, tarp kita ko, turėjome ir vieną pirmųjų mūsų rimtų teologų teoretikų.

Greta to darbo jis, gyvendamas Kražiuose, pradeda tiek gimnazijos bibliotekoje ir archyve, tiek ir vyskupijos centro archyve rinkti savo sumanytai Žemaičių vyskupijos istorijai medžiagą. Akstiną jai rašyti, greičiausia, jam davė trumputis, 1830 m. lenkų kalba išspausdintas kunigo Stanislovo Čerskio Žemaičių vyskupijos aprašymas, kuriame iš tikrųjų tos istorijos beveik ir nebuvo, nes jos didžiausią dalį sudarė vien Skuodo dekanato ir Salantų parapijos istorija. Tačiau šį darbą Valančius baigė tiktai 1848 m., jau gavęs pasinaudoti ir Petrapilio archyvų medžiaga.

Šiuo gyvenimo laikotarpiu jis kviečiamas bendradarbiauti ir kitiems leidiniams. L. A. Jucevičius savo 1841 m. išleistame rinkinyje "Linksmine" išspausdinęs 1836 II 5 tos gimnazijos mokytojo Pelikso Moračevskio parašytą

lenkišką eilėraštį Valančiaus garbei, buvo iš pastarojo išgavęs ir mums šiuo tarpu arčiau nežinomą straipsnį savo ruošiamam rinkiniui "Ofiarnik Religijny", kuris turėjęs būti išspausdintas apie 1842 m., tiktai jo nepavyko niekur surasti ir nėra žinios, ar jis iš viso buvęs išspausdintas.

Tačiau Valančiui svarbiausioji jo gyvenimo Kražiuose išdava buvusi ta, kad čia jo darbas buvo nuolatos stebimas Žemaičių vyskupijos kurijos, o šiai palaikant nuolatinius saitus su Viiniumi, jis pasidarė žinomas ir Vilniaus bažnytinėms sferoms, ko jis būtų negalėjęs atsiekti, dirbdamas Vilniaus vyskupijoje.

1840 m. pradžioje Vilniaus Dvasinėje Akademijoje atsirado laisva dėstytojo vieta. Visai nieko apie tai nežinodamas ir savo kandidatūros net ir nestatydamas, Valančius buvo išrinktas tos akademijos dėstytoju. 1840 V 10 Rusijos vidaus reikalų ministras Stroganovas, kurio žinioje akademija buvo, patvirtino Valančių adjunktu pastoralinei teologijai ir biblinei archeologijai dėstyti — kaip tik toms mokslo disciplinoms, iš kurių anose savo bibliotekinėse pastabose Valančius buvo padaręs daugiausia užrašų.

1840 m. birželio mėnesį akademijos rektorius Fijalkovskis jam oficialiai pranešė apie šį išrinkimą ir patvirtinimą ir kartu kvietė jį atvykti tuojau po šv. Petro į Vilnių priesaikos duoti. Tuo būdu pasibaigė šis kražiškis Valančiaus gyvenimo tarpas. Pasibaigė kaip tik laiku, nes jam tik iš čia išvykus, didelei mokinių grupei (jų tarpe ir minėtiems anksčiau J. Račkauskiui ir V. Andžejevskiui) buvo iškelta byla dėl priešvalstybinių parašų ir kitų neramumų. Nors su ta byla Valančius ir neturėjo nieko bendra, bet lengvai būtų galėjęs dėl jos susikompromituoti, nes daugelis tų mokinių buvo jo ypatingai mėgiami ir globojami. O vėl po kelerių metų, 1844 m. rugpiūčio mėnesį, ir pati Kražių gimnazija, išgyvenusi pustrečio šimto metų, buvo perkelta į Kauną, kur virto pirmąja naujai įkurtos Kauno gubernijos valdiška gimnazija.

5.

1831 m. rusų valdžiai likvidavus Vilniaus universitetą, greta medicinos fakulteto, paversto Medicinos Akademija, pavyskupio Klongevičiaus rūpesčiu buvo paliktas ir teologijos fakultetas, kuris, sujungtas su taip pat panaikinta Vilniaus Vyriausiąja Seminarija, virto Dvasine Katalikų Akademija. Pastaroji tačiau pradėjo veikti tiktai nuo 1834 m. vasario 11 d. Paskyrimas tos akademijos dėstytoju Valančiui turėjo didelės reikšmės, nes atvėrė jam duris į platesnį pasaulį. Jis čia dirbo su visa eile asmenų, kurie vėliau suvaidino žymų vaidmenį tiek Lietuvos, tiek ir Rusijos katalikų bažnytinėje hierarchijoje, ypač vėlesniaisiais laikais, kada Rusijos vyriausybė, nuolatos po akimis turėdama tos akademijos dėstytojus, iš jų tarpo daugiausia ir rinko savo kandidatus vyskupų sostui užimti.

Pirmajame savo, kaip akademijos dėstytojo, darbo etape neteko Valančiui galvoti apie tolimesnę karjerą, nes visą jos energiją išsemdavo ruošimasis paskaitoms ir pastangos greičiau įsigyti teologijos daktaro laipsnį. Mat, iš akademijos dėstytojų buvo reikalaujama, kad jie tokį laipsnį turėtų, tuo tarpu gi Valančius, kaip žinome, buvo tik teologijos magistras. Dėl to jo padėtis akademijoje buvusi tik laikina. Dvejus metus pasidarbavęs, jis 1842. VI. 19 toje pat akademijoje gavo ir teologijos daktaro laipsnį. Jo disertacija nebuvo išspausdinta, tai ligi šiol nepavyko nustatyti, kokia tema ji buvusi parašyta.

Tuo tarpu uoliai vykdydama savo rusifikacinę politiką Lietuvoje, rusų vyriausybė nusistatė likviduoti ir abidvi Vilniuje gyvuojančias aukštąsias mokyklas, senojo universiteto liekanas. Medicinos Akademija buvo visiškai panaikinta, jos biblioteka buvo atiduota Kijevo universitetui, o visos mokslo įstaigos buvo išskaidytos tarp įvairių Rusijos universitetų. Norėta sulikviduoti ir Dvasinę Akademiją, bet tuomet būtų tekę aukštosioms teologijos studijoms studentus siųsti į Varšuvą, kur dar ligi 1867 m. gyvavo savarankiška Dvasinė Akademija. Tokio siuntimo kaip tik vyriausybė labiausiai stengėsi išvengti, prisibijodama lenkų įtakos. Taigi nusistatyta Vilniaus akademijos nenaikinti, tik ją iškelti į Petrapilį, kur ji, būdama nuolatinėj vyriausybės kontrolėj, nebūtų jai pavojinga.

1842 m. rugpiūčio mėnesį šis perkėlimas ir buvęs įvykdytas. Kartu buvo perkelta ir turtinga, žymiausia dalimi iš seno Vilniaus universiteto knygų sudaryta biblioteka. Su akademija išsikėlė ir žymiausioji dalis jos profesūros — Jakubielskis, Borovskis, Bagienskis ir Valančius. Jau Petrapilyje akademijos mokslo personalas buvo papildytas kai kuriais kitais profesoriais. Akademijos rektorium vietoje Antano Fijalkovskio buvo paskirtas vėlesnysis arkivyskupas Ignas Holovinskis, kuris, ir arkivyskupu tapęs, ligi pat savo mirties 1855 m. valdė akademiją.

Petrapilyje apsigyvenęs, Valančius užmezgė artimus ryšius su dvasinėmis katalikų hierarchijos viršūnėmis, bet ypač didelę jam čia įtaką turėjo pats rektorius Holovinskis. Tai buvęs didelių diplomatinių gabumų karštas lenkų patriotas, kuris sugebėdavo taip vikriai laviruoti, kad rusų valdžia jį laikė jai atsidavusiu kunigu ir visai juo pasitikėdavo, nors šis tiktai gudriai ją vedžiojo už nosies, nedarydamas nieko, kas galėtų pakenkti katalikybės reikalams Rusijos valstybėje, ir visais pagrindiniais klausimais slaptai susinešdamas su Vatikanu. Vėliau tapęs vyskupu, Valančius savo santykiuose su rusų valdžia kaip tik dažniausiai ir prisilaikydavo Holovinskio taktikos, tik ją žymiai patobulino, ypač ten, kur tekdavo turėti reikalo su žemesniais administracijos atstovais.

Kadangi akademija buvo tiesiogėje vidaus reikalų ministerijos dvasinių reikalų departa-

LTSR Valst. Respublikinė Biblioteka

SODYBA PRIE EŽERO (Iš leidžiamos Lietuvos vaizdų knygos) V. AUGUSTINO NUOTRAUKA

mento žinioje, priežiūros reikalams ji nuolatos buvo lankoma įvairių administracijos pareigūnų. Net pats rusų caras Mikalojus I buvo ją keletą kartų aplankęs. Tai davė progos ir Valančiui arčiau su kitais tos administracijos atstovais susipažinti ir jiems sudaryti visai patikimo dvasininko įspūdį, kurį, reikalui esant, būtų galima išnaudoti, planuojant greitu laiku pravesti eilę katalikybei žalingų reformų. O tuo žvilgsniu laikai buvo ypatingai kritiški.

Konkordatas tarp Rusijos ir Vatikano nebeveikė, Rusijos valdžia visais frontais puolė Bažnyčią, mėgindama ją paversti tokiu pat savo siekimų įrankiu, kokiu jau iš seno buvo pravoslavų. Žiauriausiomis priemonėmis buvo baigiami likviduoti unitai. Visus katalikus liečiančius reikalus stengtasi sukoncentruoti jau 1801 m. Petrapilyje įkurtoje Dvasinėje Katalikų Kolegijoje, kurią bandyta paversti savotišku katalikišku "sviatejšu sinodu" (aukščiausias pravosla-

vų bažnyčios valdymo organas) ir tuo būdu visus gyvenančius Rusijos imperijos ribose katalikus atskirti nuo priklausomumo popiežiaus valdžiai. Vidaus reikalų ministerijos aukštieji pareigūnai važinėjo po vyskupijas, ieškodami tokių kunigų, kurie būtų visiškai valdžiai atsidavę (paties Valančiaus žodžiais, ieškodami "niekšų tarp dvasininkų") ir kurių padedama valdžia galėtų sugriauti visą Katalikų Bažnyčios organizaciją. Kai kur, deja, jiems pavykdavo tokių surasti, ir Valančius savo užrašuose jų tarpe mini ir Juozapą Rupeiką, kuris už pagelbą rusams per 1831 m. sukilimą paties caro Mikalojaus I buvo paskirtas Žemaičių vyskupijos kanauninku, o 1842 m. pabaigoje, be dvasinės vyresnybės žinios, buvo valdžios paskirtas Šiluvos infulotu.

Buvo panaikinta visa eilė provincijos dvasinių seminarijų, o nuo 1844 V 1 buvo įvesti katalikų bažnyčių etatai, dėl kurių Vilniaus vyskupijoje be išlaikymo liko 6 parapinės bažnyčios, 56 filijos ir 222 koplyčios, o Žemaičių vyskupijoje — 58 filijos ir 92 koplyčios. Likusiose nesulikviduotose seminarijose buvo nusistatyta įvesti visai naują santvarką, dėl kurios jos faktiškai buvo išimamos iš priklausomumo savo vyskupams, o klierikų skaičius visose seminarijose buvo keletą kartų sumažintas. Pvz., Žemaičių seminarijos klierikų skaičius iš 60 buvo sumažintas ligi 18. Toliau buvo naikinamos įvairios vienuolynų įstaigos — ligoninės, spaustuvės ir kt. Vienu žodžiu, ataka ėjo visais frontais, o priemonių gintis nebuvo, nes bet koks kreipimasis į Vatikaną buvo griežčiausiai draudžiamas.

Tuo pačiu laiku valdžia, stengdamasi savo pusėn patraukti akademijos profesūrą ir auklėtinius, ją įvairiomis priemonėmis favorizavo. Baigusiems akademiją būdavo suteikiama pirmenybė užimti dvasinių seminarijų profesorių vietas, o akademijos profesoriai net ordinais apdovanojami. Kitų profesorių tarpe 1843 XII 15 ir M. Valančius gavo aukso kryžių. Tačiau tokia dovana valdžia savo tikslo nepasiekė. Tą pačią dieną, tik tą kryžių iškilmingai gavęs, Valančius savo užrašuose atžymi — Timeo Danaos et dona ferentes "tais kryžiais, visai panašiais į pravosla vų dvasininkų kryžius, valdžia tik norinti katalikų dvasininkus paversti tokiais pat valdininkais, kaip ir pravoslavų dvasininkai" (čia Valančiaus užrašas yra išverstas iš lenkų kalbos).

Šitie užrašai yra vienas pirmųjų Valančiaus literatūrinių darbų, nors dėl savo turinio, savaime aišku, jie nebuvo skiriami spaudai. Tik į Petrapilį atvykęs, Valančius diena iš dienos pradėjo savo užrašų knygoje žymėti, su atitinkamais komentarais, kiekvieną prieš Katalikų Bažnyčią ir prieš Lietuvos gyventojus nukreiptą valdžios potvarkį, įsakymą ar įstatymą. Iš tų jo komentarų aiškėja griežtas to laiko priešvaldinis, opozicinis Valančiaus nusistatymas. Galimas daiktas, kad tuos užrašus jis buvo pradėjęs vesti to paties rektoriaus Holovinskio įtakoje. Valančiaus opozicinės nuotaikos Holovinskiui buvo gerai žinomos, ir tai jį jam teigiamai išskirdavo iš daugelio kitų, kurie kartais ir pasiduodavo valdžios vyliams.

Petrapilyje gyvendamas, Valančius arčiau suėjo ir su ten pat tarnavusiu Simanu Daukantu, kuris ypač paveikė Valančiaus lietuvišką nusistatymą, tuo būdu atsverdamas prolenkišką Holovinskio įtaką. Kiti taria, kad Daukanto įtakoje Valančius nusistatė savo čia tęsiamą Žemaičių vyskupijos istoriją išleisti ne lenkų kalba, kaip jam kiti siūlė, bet lietuviškai. Susieidamas su Daukantu, jis kartu svajojo apie lietuviškos akademijos įsteigimą, o savo to laiko užrašuose atsižymi nemaža žinių apie kitus, lietuviškai rašiusius asmenis.

Neįprastas ir nesveikas Petrapilio klimatas labai neigiamai paveikė Valančiaus sveikatą. 1844 m. pabaigoje jis čia rimtai apsirgo. Nesitikėdamas atgauti prarastą sveikatą, jis savo noru iš akademijos atsistatydino ir 1845 m. gegužės mėnesį grįžo į Žemaitiją.

6.

Keletą mėnesių Valančius Žemaitijoje praleido, negaudamas jokio paskyrimo, nors, atrodo, jau iš Petrapilio išvažiuojantį jį buvo numatę tam tikroms specialioms pareigoms. Kaip tik tuo laiku, Petrapilio administracijai reikalaujant, visose vyskupijose buvo pravedama dvasinių seminarijų reforma, atimant seminarijas iš kunigų misijonierių, tvarkiusių daugumą seminarijų, jų rektoriais ir profesoriais skiriant išimtinai akademijos auklėtinius ir dėstytojus. Ši reforma, pakėlusi iš klierikų reikalaujamą bendrą mokyklinį cenzą ir profesoriais skyrusi vien tiktai aukštuosius teologinius mokslus baigusius asmenis, iš esmės seminarijoms buvo naudinga. Tačiau pravedama nekanoniškomis formomis, vien tiktai rusų valdžios reikalavimu, visai nė neatsiklausus popiežiaus Grigaliaus XVI sutikimo, ji buvo sukėlusi didelį vietos vyskupų, vyskupijų valdytojų ir kapitulų nepasitenkinimą, o kitur iš dalies net ir pasipriešinimą. Tačiau valdžia nenusileido, ir noroms nenoroms teko reformą priimti. Atėjo ir Varnių seminarijos eilė.

Prieš reformą Varnių seminarijos dėstytojų tarpe tebuvo du kunigai misijonieriai, o kiti profesoriai buvo pasaulietiniai kunigai. Bet ir jie aukštųjų teologijos mokslų niekur nebuvo išėję. Todėl buvo įsakyta visus juos atleisti ir pakeisti kitais. Naujųjų seminarijos etatų projektą buvo jau sudaręs ir pristatęs patvirtinti pavyskupis Simanas Giedraitis. Jam 1844 m. mirus, tą projektą palaikė rusų valdžios pastatytas vyskupiją valdyti vadinamasis "nominatas" kunigas Jonas Krizostomas Gintila. Tačiau Petrapilio ministerija su tuo projektu visiškai nesiskaitė ir pavedė akademijos rektoriui I. Holovinskiui visą reikalą sutvarkyti. Šis pristatė M. Valančių kandi-

datu į reformuotos seminarijos rektorius ir jam pavedė visą reformą įgyvendinti. 1845 IX 4 vyriausybė Valančių patvirtino pirmuoju Varnių seminarijos rektorium (prieš tai seminarijas valdė ne rektoriai, bet regensai).

Valančius perėmė reformą į savo rankas, tuo žvilgsniu būdamas kiek geresnėje padėtyje už kitus naujai paskirtus rektorius, nes jam nereikėjo skaitytis su vietos vyskupo teisėmis, kadangi Žemaičių vyskupija neturėjo ne tik vyskupo, bet ir teisėto vyskupijos valdytojo; Gintila nebuvo dvasinės vyresnybės patvirtintas ir net nebuvo Žemaičių vyskupijos kapitulos išrinktas. Tačiau Valančiui teko smarkiai pakariauti su tuo pačiu nominatu Gintila, kuris, pasitikėdamas valdžios parama, norėjo į seminarijos profesorių tarpą pravesti sau atsidavusius asmenis, jų tarpe savo seserėną Igną Kulvinskį. Holovinskio palaikomas, Valančius sudarė naujus seminarijos kadrus, visai nesiskaitydamas su Gintila, ir net jam pavyko ir iš senųjų dėstytojų vieną palikti, būtent kunigą Tadą Juzumą, kuris buvo paskirtas seminarijos inspektorium. Kiti — Šukevičius, Stulginskis ir Beresnevičius — buvo paskirti jau iš akademijos auklėtinių tarpo. Vienas iš jų — Aleksandras Beresnevičius (vėlesnysis Žemaičių pavyskupis, o vėliau ir Vloclavko Lenkijoje vyskupas) — dar ir kunigu dėl jauno amžiaus (teturėjo 22 metus) nebuvo įšventintas; jis tada dar tebuvo dijakonas.

Dėl šios reformos ir paskyrimų santykiai tarp Valančiaus ir Gintilos visiškai pairo. Bet Valančius ir nemėgino jų gerinti. Savo užrašuose jis smarkiausiai smerkdavo Gintilą už jo visišką atsidavimą rusų valdžiai.

Ši Valančiaus įgyvendinta reforma buvusi ir Vatikane užgirta, o iš kitos pusės — ir rusų administracijos patvirtinta. Ją pravedant, išryškėjo užuomazgoje ir dideli Valančiaus diplomatiniai gabumai, kurie vėliau jam buvo tiek naudingi, jau valdant vyskupiją.

Seminariją Valančius valdė penkerius metus, ligi savo paskyrimo vyskupu. Jo nekrologą 1875 m. rašęs kun. Jeronimas Račkauskis ypač teigiamai įvertino jo seminarijos valdymą, pabrėždamas, kad jis pašalino daug įvairių negerovių, kurios čia buvo įsivyravusios kunigų misijonierių laikais, kad jis įvedęs griežtą drausmę ir pakėlęs seminarijos dėstymo lygį.

Jo laikais nominatas Gintila buvo metęs mintį pakeisti seminarijoje sakomus lenkiškuosius pamokslus lietuviškais. Nenorėdamas įsipykti dideliam lenkų patriotui Holovinskiui, kuris čia buvo įžiūrėjęs pastangas pažeisti lenkiškumą, Valančius nesikišo į ginčą, kokia kalba čia pamokslai turi būti sakomi. Bet vyriausybei ginčą išsprendus lietuvių kalbos naudai, jis pats tuojau pasiskubino tai įgyvendinti.

Jam rektoriaujant, buvo didelių keblumų su baigusiųjų alumnų įšventinimu kunigais, nes Žemaičių vyskupija neturėjo vyskupo. Taigi 1846 m. jam teko pasiųsti 22 alumnus, vadovaujamus inspektoriaus kunigo Tado Juzumo, į Vilnių, kur juos įšventino tituliarinis vyskupas Jonas Cyvinskis. Tačiau tų pačių metų pabaigoje ir jam mirus, kitais metais Valančiui pavyko gauti vidaus reikalų ministerio leidimą pasiųsti 16 alumnų į Seinus, kur juos įšventino vyskupas Povilas Strašinskis. Bet ir šis 1847 m. liepos mėn. mirė. Liko Petrapilyje vienintelis teisėtas vyskupas Kazimieras Dmochovskis. Vyriausybei per brangiai būtų atsiėję gabenti savo lėšomis visus Mohilevo arkivyskupijos alumnus į Petrapilį, taigi ji komandiravo patį vyskupą Dmochovskį į Vilnių, kur alumnai iš visur ir buvo suvežti. Rektorius Valančius čia atsiuntė globojamus seminarijos profesoriaus A. Beresnevičiaus 22 alumnus.

Seminarijos valdymas, dėstymas ir nuolatiniai kivirčai ir susidūrimai su nominatu atimdavo Valančiui daug laiko ir jėgų. Tačiau kaip tik tuo pačiu laiku jis dideliu įtempimu įsitraukia ir į literatūros darbą. Simano Daukanto paragintas, jis 1845 m. paruošė spaudai pirmosios Konstantino Širvydo (Sirvydo) "Punktų Sakymų" dalies naująjį leidimą, bet pačioje knygoje jis savo pavardės nepadėjo, antraštėje išspausdinęs Sedos klebono kunigo Leono Montvido pavardę, kuris tik lėšų davė tai knygai išleisti. Čia Valančius pridėjo ir savo parašytą ir vėliau "Žemaičių Vyskupystėje" pakartotą trumpą Sirvydo biografiją. Tai buvęs pirmasis Valančiaus paruoštas spausdintas darbas ir kartu pirmasis bandymas pakartoti senuosius lietuviškus tekstus. Bet jis nebuvo vykęs, kadangi Valančius nepasitenkino paprastu Sirvydo teksto pakartojimu, bet jį "sužemaitino", norėdamas aukštaičiams skiriamą originalą pritaikyti žemaičiams. Jis neturėjo galvoje mokslinio tikslo, tik grynai praktinį, skiriamą ir kunigams, kurie iš čia galėtų semti pamokslams ruošti medžiagą, ir šiaip žmonėms pasiskaityti. Bet tos jo tariamosios "žemaitybės" daugiausia buvo lenkybės, kurių kaip tik originaliame Sirvydo tekste buvo labai maža.

1847 m. jis vėl "žemaitiškai" išvertė savo buvusio Vyriausiojoje Seminarijoje profesoriaus A. B. Klongevičiaus-Klungio "Litaniję apey Szwentą Petrą Apasztolą". Nors šis vertimas ir buvo Gintilos spaudai aprobuotas, Valančius jo kažin kodėl neišspausdino. Rankraštis išlikęs ligi mūsų dienų. Bet svarbiausias Valančiaus ano laiko darbas buvo jo rektoriavimo metu baigta ir 1848 m. dviejose dalyse išspausdinta "Žemajtiu Wiskupiste". Ši daugiau kaip 600 puslapių knyga savo istorinės vertės nenustojo ligi mūsų dienų, nes niekas vėliau nebuvo parūpinęs naujesnės tos vyskupijos istorijos. Vienas to darbo skirsnis (Didžiuns Przeciszewkiuns nedoribė) dvasinės cenzūros buvo išbrauktas ir tebuvo iš išlikusio rankraščio "Lietuvių Tautoje" išspausdintas, praėjus keliasdešimčiai metų nuo Valančiaus mirties. Anais laikais daug kam nepatiko atviras ir dažnai sąmojingas atskirų Že-

maičių vyskupų gyvenimo ir įvairių ne tik teigiamų, bet ir neigiamų vyskupijos įvykių apibūdinimai ir aprašymai. Bet tai ir sudaro būdingiausią šio darbo bruožą. Kiti vėl priekaištavo, kodėl Valančius šį darbą buvo išspausdinęs ne lenkiškai, bet lietuviškai, nes, esą, nemokanti lietuviškai lenkiškoji visuomenė negalėjusi šio veikalo paskaityti. Bet Valančius ne jai šį darbą ir rašė. "Žemaičių Vyskupystėje" Valančius iškilo talentingu ir objektyviu istoriku, besiremiančiu ne fantazija ir pramanytais faktais, kaip iš dalies darė tas pats Daukantas, bet dokumentais ir autentiška medžiaga. Gaila, kad vėlesniosios Valančiaus painios ir sunkios pareigos neleido jam toliau eiti istoriko keliu. Keliolikai metų nuo "Vyskupystės" išspausdinimo praėjus, apie 1860 m., Maurikis Hriškevičius buvo ją ir lenkiškai išvertęs ir kai kuriais savo komentarais ir pataisymais papildęs. Tačiau šis vertimas tebuvo išspausdintas tik 1898 m. 1862 m. ir kunigas Vincentas Prijalgauskas buvo pradėjęs savarankiškai naują vertimą ruošti, kurio dalis rankraštyje buvo išlikusi ligi mūsų laikų. Tuo pačiu metu jis pirmas sumanė, sekdamas Valančiumi, parašyti ir Vilniaus vyskupijos istoriją, ją pavadinęs Vilniaus vyskupų istorija. Šis Prijalgauskio darbas ir buvo išleistas, tik jau ne lietuviškai, bet lenkiškai.

Beveik visose vyskupijose seminarijų regensų (vėliau rektorių) privilegiją sudarydavo kasmetinių vyskupijų kalendorių-direktorijmų ar elenchų ruošimas. Pelnas iš jų pardavimo sudarydavo rektoriaus papildomas pajamas. Tačiau Žemaičių vyskupijos valdytojas Gintila, norėdamas nors kaip atkeršyti Valančiui už jo seserėno neįsileidimą į seminariją, tų direktorijumų sudarymą buvo iš rektoriaus atėmęs. Juos savo žinion Valančius gavo perimti tiktai nuo 1846 m. ir redagavo ligi savo įsivyskupavimo. Nors jų turinys buvęs trafaretinis, metai iš metų besikartojąs, tik įnešant kunigų atmainas, bet ir į juos Valančius sugebėjo įdėti šį tą savo, grynai valančiško. Pvz. direktorijumo pabaigoje lotyniškai surašydamas visus metų eigoje mirusius vyskupijos kunigus, jis ir paprasčiausią apibūdinimą (lotyniškai), kad tas ar kitas kunigas mirė, surašydavo kiekvienam kunigui visai skirtingais žodžiais ir forma, kitur tą posakį suderindamas ir su mirusio kunigo būdu ir savybėmis. Ir čia, tarp kita ko, jis pasirodė esąs ir puikus lotynų kalbos žinovas.

Į savo tuo laiku tęsiamus užrašus jis įtraukė įdomių žinių apie Daukantą, Ivinskį, Širvydą (Sirvydą), Janikavičių ir kitus. Davė ir vertingų pastabų apie Žemaitijos padėtį rusų okupacijoje. Tačiau vėlesniais laikais tos grynai lietuviškos informacijos jau nebetęsiamos.

7

Keleriems metams praėjus nuo to laiko, kada Valančius apėmė seminarijos rektoriavimą, prasidėjo, pradžioje neoficialios, derybos tarp rusų vyriausybės ir Vatikano dėl konkordato sudarymo. Iš to turėjo sekti ir reikalas paskirti popiežiaus patvirtintus vakuojančioms katedroms vyskupas, nes tuo laiku daugumas tiek pačios Rusijos, tiek ir jos okupuotų Lietuvos ir Lenkijos žemių vyskupijų buvo valdomos rusų valdžios skirtų vadinamųjų nominatų, kurių Vatikanas ne tik netvirtino, bet ir iš viso jų nepripažindavo, kadangi tai buvę daugiausia Rusijai aklai atsidavę asmenys. Petrapilio valdančiosios sferos Dvasinės Akademijos rektorių Holovinskį laikė savo žmogumi. Tad jam ir pavedė sudaryti kandidatų į vyskupus ir sufraganus sąrašą. Tačiau Holovinskis slaptai informuodavo Vatikaną apie visus savo žygius ir tiksliai apibūdindavo visus kandidatus. Tų kandidatų tarpe jis numatė ir seminarijos rektorių Valančių, kurį gavo gerai pažinti tuo laiku, kada Valančius profesoriavo Petrapilyje. Pasinaudojęs savo, kaip akademijos rektoriaus, teise vizituoti seminarijas, jis 1846 m. vasarą išsiruošė kelionėn ir birželio 27 d. pasiekė tolimuosius Varnius, kur ir sustojo pas Valančių. Čia jis aptarė visus su paties Valančiaus kandidatūra susietus reikalus ir, greičiausia, painformavo jį, kokios jam teks prisilaikyti taktikos, kad jį pravestų į Žemaičių vyskupijos vyskupus. Viešėdamas Varniuose, jis kartu aplankė ir dvasinę seminariją. Savo prakalboje jis ragino klierikus "vengti visokio patriotizmo ir būti vien tiktai gerais katalikais" (taip jo prakalbą savo užrašuose pažymėjo Valančius). Šio principo Holovinskis kaip tik ir žiūrėjo savo valdomoj akademijoje. Dėl to vyriausybė ir laikė jį sau patikimu asmeniu.

1847 VIII 3 konkordatas buvo pasirašytas, ir tuojau buvo pristatyti kandidatai į vyskupus. Jų tarpe, Holovinskio inspiruota, rusų vyriausybė pristatė kandidatu į Žemaičių vyskupijos sufraganus Varnių seminarijos rektorių M. Valančių, o kandidatu į Minsko vyskupijos sufraganus tos vyskupijos seminarijos rektorių kunigą Vaitkevičių. Nors valdžia ir nelaikė jų tiek sau atsidavusiais, kaip J. K. Gintila, J. Rupeika, B. Butkevičius (Seinuose) ir kai kurie kiti, bet vis dėlto ryžosi juos pristatyti, kad tuo būdu legalizuotų padėtį savo pastatytų "vyskupų": Žemaičiuose — Gintilos, o Minske — Ravos.

Netrukus popiežius Pijus IX paskyrė Mohilevo arkivyskupu kunigą Dmochovskį, jo sufraganu — I. Holovinskį, Lucko vyskupu — Borovskį ir Vilniaus vyskupu — Vaclovą Žilinskį, kuris, vyriausybės paskyrimu, tą vyskupiją jau valdė. Tačiau tiek Valančiaus, tiek Vaitkevičiaus kandidatūros į sufraganus buvo atmestos tuo motyvu, kad, esą, negalima skirti sufraganų į tokias vyskupijas, kurios neturinčios teisėtų vyskupų. Tuo būdu Vatikanas ir norėjo priversti rusų vyriausybę pristatyti kandidatus ir į tų dviejų vyskupijų vyskupus.

Savaime aišku, vyriausybė tų motyvų nežinojo ir į tuos du atmestus kandidatus pradėjo žiūrėti, kaip į ypatingai sau pageidaujamus, ka-

dangi, jos manymu, Vatikanas juos atmetė dėl ištikimybės rusų vyriausybei. Iš tikrųjų gi jie ne tik buvo Vatikanui priimtini, bet ir numatyti kandidatais ne į sufraganus, o į vyskupus. Tai buvusi tiktai iš anksto suplanuota diplomatinė kova, kurios objektu virto du kuklūs provincijos kunigai, nors, greičiausia, Holovinskis iš anksto jau juos buvo apie tai įspėjęs.

Vyriausybė, norėdama paguosti popiežiaus "nuskriaustuosius" kunigus, abudu juos papuošė, nors ir nežymiais, ordinais. Bet kadangi visdėlto buvo būtino reikalo legalizuoti tiek Minsko, tiek Žemaičių vyskupijos padėtį, ypatingai Žemaičių, kuri konkordatu buvo daugiau kaip du kartus padidinta (išplėsta į visą Kauno guberniją), tai valdžia nusistatė pagaliau pristatyti kandidatus ir į vyskupus. Žinoma, pirmoje galvoje įrašė labiausiai sau priimtinus, o sąrašo pabaigoje — dar Valančių su Vaitkevičium, nes Holovinskis jai nurodė, kad esą nepatogu pristatyti tik po vieną kandidatą: tuomet Vatikanas bus kaip ir verčiamas būtinai tą vieną tvirtinti ir neturės iš ko pasirinkti, ir vėl gali dėl to nieko nepaskirti.

Didžiausiam vyriausybės nusistebėjimui, abudu kandidatai, ką tik nepatvirtinti sufraganais, dabar buvo paskirti vyskupais, pralenkdami tuo būdu valdžiai daug malonesnius. Tačiau negalima jau buvo prieš tai protestuoti, nes vis dėlto tai buvo ir valdžios kandidatai.

1849 m. pradžioje popiežius Pijus IX įsakė padaryti Valančiaus ištyrimą (scrutinium). Tuo reikalu Valančius buvo iššauktas į Petrapilį. 1849 m. rugsėjo 16 d. jis buvo prekonizuotas Žemaičių vyskupu. Popiežiaus Pijaus IX bulė atėjo į Petrapilį 1849 XII 1, o 1850 1 4 caras Mikalojus I tą paskyrimą patvirtino.

Gavęs apie tai žinią Varniuose, Valančius 1850 II 15 išvažiavo į Petrapilį ir ten 1850 II 24 arkivyskupo Dmochovskio, asistuojant vyskupui Žilinskiui ir pavyskupiui Holovinskiui, buvo konsekruotas Žemaičių vyskupu. Kovo 5 d. jis gavo audienciją pas carą, o kovo 16 d. išvažiavo į Varnius, pakeliui duodamas sutvirtinimo sakramentus Jamburge, Tartu (Dorpate), Mintaujoje, Joniškyje ir Šiauliuose.

Balandžio 9 d. atvykęs į Varnius, jis tuoj atliko iškilmingą ingresą. Tiek tiktai, kad apviltas savo siekime tapti vyskupu, nominatas Gintala ir kai kurie senesnieji kunigai, persisunkę dar bajoriškais prietarais, negalėdami paslėpti savo pasipiktinimo gavę vyskupą iš "mužikų", per vyskupo sutikimo iškilmes ir ingresą aiškiai rodė savo nepasitenkinimą naujuoju vyskupu ir kiek sudrumstė bendrą džiaugsmo nuotaiką.

Jau iš seno buvo nusistojusi tradicija, kad naujai paskirtas vyskupas, kaip ir prisistatydamas vyskupijai, skelbdavo tam tikrą ganytojišką laišką. Tačiau nuo pat krikščionijos įvedimo Lietuvoje nei vienas tokių laiškų nebuvo paskelbtas lietuviškai, tik dažniausiai lotyniškai ar lenkiškai. Pirmasis vyskupas Valančius tą tradiciją pakeitė nauja. Tik apėmęs vyskupiją, jis tais pačiais 1850 metais išspausdino 71 puslapio knygutę, kurioje jo ganytojinis laiškas buvo atmuštas dviem tekstais — lenkišku ir lietuvišku, nors čia pat išspausdintas originalus popiežiaus paskyrimo bulės tekstas turėjo tik lenkišką vertimą. Nuo to laiko ir vėlesnieji Žemaičių vyskupai jau kreipdavosi į tikinčiuosius ir lietuviškai. J. Tumas spėjo, kad šį lietuvišką laiško tekstą buvo parašęs ne pats Valančius, bet kad jį kas kitas išvertė. Tačiau atrodo, kad jam čia nebuvo reikalo ieškoti svetimos pagalbos, nes gi ir savo Žemaičių vyskupijos istoriją jis originaliai parašė lietuviškai. Kita vertus, tie jo padėjėjai, kurie vėliau, jam pavedus, kartais jo vardu parašydavo vieną kitą jo lietuvišką ganytojinį laišką, tuo laiku dar nė kunigais nebuvo įsišventinę, o senajame, dar iš J. K. Gintilos laikų, vyskupijos štabe nebūtų buvę galima surasti asmens, kuris būtų sugebėjęs tą darbą tinkamai atlikti.

Ši Valančiaus įvesta naujybė tuojau buvo pakartota ir kaimyninėje Seinų vyskupijoje. 1853 m. spalių mėn. rusų valdžios paskirtas Seinų vyskupijos administratorium kunigas B. Butkevičius, savo pareigas apimdamas, tuojau paskelbė ir ganytojinį laišką, kurį parašė atskirai lenkiškai ir atskirai lietuviškai. Tą lietuvišką laišką siųsdamas Valančiui, jis tik atsiprašė, kad jį parašė ne gražia žemaičių kalba, bet sudarkyta suvalkiečių tarme.

Užmegzdamas tuojau ryšius ir su visais kaimyniniais ir tolimesniais vyskupais, Valančius kiekvienam jų, vietoje vizitinės kortelės, pasiuntė po egzempliorių savo parašytos Žemaičių vyskupijos istorijos. Tik šie, dėkodami už dovaną, visi nusiskudė, kad tos knygos teksto jie negalį paskaityti, nes ji esanti parašyta ne lenkiškai, bet žemaitiškai, o tos kalbos jie nesupranta.

Valančiaus uždavinys, apimant vyskupiją, buvo labai platus ir nelengvas. Vyskupija jau 12 metų neturėjo teisėto vyskupo. Tiesa, 1838 m. vyskupui J. A. Giedraičiui mirus, per šešerius metus vyskupiją valdė jo sufraganas Simanas Giedraitis, bet šis vyskupijoje neturėjo pasitikėjimo dėl tos pagalbos, kurią jis teikė rusų valdžiai per 1831 m. sukilimą, o ir pasenęs, jis vyskupijos faktišką valdymą pavesdavo kitiems. Po jo taip pat šešerius metus valdė valdžios skirtas nominatas Gintila, kuris visame kame atsiklausdavo rusų administracijos. O ir seniau, prie abiejų — Simano ir Juozo Arnulpo — Giedraičių vyskupija ne visada buvo tinkamai valdoma, kadangi vyskupas Simanas, nuolatos gyvendamas Varšuvoje, savo diecezijoje buvo tik retas svečias, o vyskupas Juozas Arnulpas dažnai sirgdavo ir tuomet pasivaduodavo savo padėjėjais.

(Bus daugiau)

MAMERTO SIELVARTAS

Iš knygos "Sudiev, kvietkeli".

PULGIS ANDRIUŠIS

Aplinkiniais keliais prasisunkė žinios į Viščius, kad Petras Našliūnokas, draugų prišnekėtas, rengiasi važiuoti Amerikon. Toki buvo neramūs metai, žmonės devyniais balsais sušneko apie karus, girdi, nekrikštytas japonas jau perdaug drąsiai ėmė lipti ciecoriui ant apivarų. Kas gi matė tokią karalystę užkabinėt, kepurėmis užmėtys ruskis tuos žmogėnus, kurie, girdi, net pageltę iš noro atimti Portartūrą!

Toms šnekoms pasmilkus, Mamertas važiavo į Suvieko kašeliaturgį, pasikišęs po maiše ir šiaudais pirmagalinius ratus, kuriuos per didelį užsipuolimą buvo išlenkęs iš geriausio Pabružakalnio beržo baronkiniam žydui Alijotkei. Mamertas šliaužė tą žiemos turgadienį linksmai dėl Petro ketinimo važiuot Amerikon (o iš tenai retai kas sugrįžta!), apsimatojęs viršum kailinių plačia rudine, abrūsu pasirišęs atstatytą apikaklę, visas apšarmojęs, sulindęs baroninėn kepurėn, iš burnos garuojant kvapui kamuoliais. Prisidažęs pikliaus blynų čirškuliuose, iškabinęs bliūdą per pirštą riebumo kopūstų, Mamertas traukė pro nosis gryną kaip ledas orą pušynų, kurių žalias lyg rūta viršūnes apie Laumiestą jau ėmė kloti raudonais kilimais tekanti saulė, arkliui neraginant nešantis žerutinėmis vėžėmis, barstant į šalis šerkšną, sakytum, kuliamoji šiūpčiotų pelus ant klojimo pado. Šaudė ledas ant ežerų, trūkinėdamas perėjiniais plyšiais, o išbaidytos varnos krėtė nuo šakų sniego kepures, kurios minkštai pūpterėdavo į pusnis lyg metant kokį sunkų daiktą į plunksnas. Taklia, nesulaukusi savo amerikono, sutvarkys pamažu iškrikusias mintis, suvarinės jas kaip žąsis rudenį iš paežerės į tvartą, tik reikia laiko, tik reikia stiprių žiemos speigų, kurie ir pačias triukšmingąsias upes prislegia ledo krygomis, — mąsto Mamertas, kartkartėmis taip sau perleisdamas botagu išsišėrusį arklio kryžių, neriant nebaigiamais šilo bromais, ištaisytais lyg vyskupo laukiant.

Pravažiavus totorių raugyklas, Suviekas pakvimpa pyragu ir sakais, kurie skleidžiasi žiemos šaltyje nuo šieninių, kiaušininių, grybautinių, bulbinių kašelių, sumaustytų bokštais ant rogių. Lyg iš balto sūrio išriekti ušėtkai, ėdalinės, raugalinės, blyninės diečkutės, kopūstiniai, grūdiniai kubilai, sviestamušės, nėkočios, sietai, kultuvės, skietai, staunelės, šaukštai, samčiai, kibirai, nalivočiai, — ak, sviete tu mano, ir ko tik nesugalvoja šie šilo ir ežerų žmonės, vaikydami atpakalia ranka nuo savo vargingų pirkelių nedavalgio šmėklas, kurios neatsitraukia nuo palangių dieną ir naktį, žiemą ir vasarą tose smėlynėse be dugno, viržynuose be naudos, vilkaplaukėse be smilgos! "Čia, žmoge, gyvent mažna, duonos prisipirkus . . ." — užklausti šypsosi lyg senų kailinių raukšlės tie šiliniai vargetos, prisrėbę grybų viralo.

Mamerto razvalinos įšliaužė Alijotkės kieman prie dviejų aukštų nameliokščio, lyg išilgai pastatytos degtukų dėžutės (Suvieko žydnamiai visi toki persismaugę, lyg perdaužti!), kur skardinėje lentoje buvo išpieštas samavoras ir pusbutelis su permauta ant gurklio baronka, o kiek tolėliau — pyragas, išsiskėtęs, šonuose pirštais išrandytas dėl gražumo ar ko. Žydas visa savo raudona barzda šypsojosi, net patsai paėmė už pavadžio Mamerto arklį ir įvedė staldon, kur įsileisdavo tik geriausius svečius.

— Taigi tavo nagei nagėliai, Mamert, a zoldikop! — trynė rankas Alijotkė, nedaug nuo barzdos likusiame veide strazdanoms pasišiaušus iš šalčio, nes buvo išėjęs iš šiltai prikūrentos pirkios. — Eik mano pakajavajan, atšildysi šerkšnę nuo ūsų! — risdamas iš razvalinų naujus kvepiančius ratus šnekėjo žydas. — Aš tau sakoi, Mamert, ne pinigas važiuoja, bet darbas, kepfele, kepfele!

Mamertas neskubėjo vidun, nes jį traukė kašeliaturgis. Žinot, turguje: vis ką reikia sutikti, įprašyt Šiožinėlį, kad per kirtimą atidėtų beržo pavažoms, dar nebaigta kalba su Plovėjų Keršioku dėl lineikos perkaustymo, tai tas žadėjo išvežt žvagulius prie naujų pakinktų, tai anas apsiėmė padirbt tekėlą. O kur dar naujienos apie šviežius apyrašus, užraugtas veselijas, kryžių pašventinimus, atsitikimus talkose, linamynius?

Priėjęs prie rogių, kilnoja šieninę, pažiūri pro balanas į saulę, paverčia ušėtką, barbena į dugną krumpliais, paritena:

— Nu tu jau, Atkočiau, stavarių tai negailėjai!

— Tu, Untan, galėjai ant razvalinų pasodint ir Brinkliškių ustovą, vistiek kožnas pasakys, kad čia tavo darbas, — giria jis Narčių, nes myli gerą, tvarkingą meistrą, klausinėjasi, kaip ilgai duoda išsigulėt medžiui, kaip daro suleidimus, kaip čia, kaip ten.

Taip besistumdydamas tarp žmonių, gerdamas sakų ir deguto kvapus, nė nepamatė, kaip saulė, pakabojus anapus žydų trobelių, vėl ėmė smukti žemyn, — kiek čia tos dienos kašeliaturgio mete!

Alijotkės pakajavajame Mamertas jau rado begeriant butelį Minčios Skurkiokus. Malūninin-kai Skurkiokai visuomet laukdavo Mamerto atkrenant su grūdų vežimu, nes tuomet pašviesdavo seno malūno sienos, kildavo kriklas, juokai.

Alijotkė, neprašytas, padėjo ant stalo dar vieną butelį, atnešė priraikęs pyrago, silkių:

— Čė toi barykščei, Mamert, toks darbas, toks darbelis!

— Bet tu man dabok, Alijotke, neduok kaustyt suviekiniam maskoliui, geriau vežk Plovėjuos, nes kenčia, kai tu dirbi, o kitas gadina, — šnekėjo Mamertas besimesdamas ant suolo rudinę su kailiniais. — Matai, ratlankis tai kaip sūrio riekė: tik kiek aptrupinsi ir jau nėra pastacijos.

Jau netoli dainavimo, vyresniajam Skurkiokui daugiau pačiam kvatojant negu pasakojant apie liesninko šunį, pro dureles iš kepyklos įslinko iškleipusi Ailjotkės Leibašaikė ir rimtai Mamertui pranešė, kad pačtorius ieško žmogaus iš Viščių kaimo, girdi, labai spiečna diela; jinai pasakiusi, kad yr pas juos viščiškis ir greit nueis paštan, labei, labei didelis reikalas.

— Va tau, Mamert, ir Velykos! — neprinešę prie burnos stiklų abudu pratarė Skurkiokai, kurie patys daug turėjo bėdų su valdžia, girdė tuos barzdočius, gniauždavo saujon rublines, kad tik rečiau kieminėtųsi malūne.

— Bijau čia aš jų, mirskieji su rindavaisiais jau apmokėti, mes švarūs kaip prieš Dievą, — drąsinosi Mamertas, vilkdamasis kailiniais. — Neišgerkit visos degtinės.

Kai peržengė baltai tinkuoto namelio stulpus ir, įėjęs vidun, pamatė sienoje visu ūgiu išsitiesusį ciecorių (tik nesimatė čebatų, nes per kulnus buvo pripiautas), už juokingo staliuko sėdint pačtorių su rėsvais bakenabrdais, vadžiojant plunksną po popierių, Mamertas juto, kaip Alijotkės degtinė bėga pro smilkinius su prakaitu. Ciecorius tiesiai žiūrėjo į Mamertą, diegiamai siauromis akimis, regis, sumirksės ir pirštą besdamas jam pasakys: o tu ko čia? Kad tik greičiau tas pačtorius baigtų rašymą, — tirtėjo Mamertas, klausydamas, kaip sausuose popieriuose skrebsėjo plunksna, sakytum, degtukų dėžutėje nakčiai uždaryti karkvabaliai.

Nušluostęs į minkštą daiktą (sakytum, paduškaitę) plunksną, pačtorius atsistojo ir, praskleidęs ant kaktos akinius, pažiūrėjo į Mamertą (nu dabar jau prasidės!):

— Iz Viščі, što?

— Nejaugi ne, jau iš ten būsiu, ponas...

— Pjanstvavojai, ech? — rūsčiai paklausė, nešdamas rankoje kietais kuliais popieriuką, sakytum, aplotką.

— Aš tik čia Alijotkei ratus vežiau...

— Znajem: aštyk, aštyk! Matai šytą? Tai — pismo, gromata, parašyta: Taklia Vjatrinis, iz derevni Viščі! — maišydamas maskoliškus ir mūsiškus žodžius mokė Mamertą pačtorius. — Značit, paimsi ir nuveši. Tik smatri man kad nepamestum, ba bus kepskai, oi bus! — grasė pirštu maskolius.

Griebęs kaip karštą geležį, Mamertas laišką įvyniojo nosinėn, užsikišo po marškiniais užantin, išbrazdėjo laukan, nuskubėjo Alijotkės kieman, pasikinkė arklį, Skurkiokams šaukiant baigti gėrimą, net nepaėmęs iš žydo pinigų už ratus, perliejo arklį botagu, greit palikdamas užpakaly našlelių pirkeles, išsileido į baltas lygumas, kurios skyrė Suvieką nuo didžiųjų šilų. Tik įsukęs į žaliuosius pušynų bromus, surinko į tvarką savo mintis arba, geriau pasakius, ėmė atsirasti šiokios tokios mintys galvoje, kuri iki tol buvo tuščia kaip staunia, zvimbė tik ausyse, veidą tik žarstė smulkūs sniego miltai iš po arklio kanopų. Kas gi veja tave, Mamertai, lyg nekrikštytą sielą iš Alijotkės pakajavųjų, kur linksminasi draugai?

— Tai Petras paduoda žinią, prieš važiuodamas Amerikan! Atsiklausia Taklią, ar jinai sutiks palaukti! — degė lyg žarijų puodas Mamerto užantyje laiškas.

Apstabdęs putotą arklį, giliai šniokščiant pušynams ant kurgonų, lyg ir rengiantis snigti, Mamertas jau turėjo atsakymą: Taklia laiško niekuomet neskaitys!

Ties Laumiesta į Juodųjų Lakajų ežerą iš raistų (ar atvirkščiai, — kas ten sugaudys vandenų kelius šiluose!) tekėjo paplautų karklų ir blindžių šaknimis upelis, kuris net pačiam viduržiemy kaip reikiant neužšaldavo, vis bezurzant akivaroms, burbsint tamsioms verdenėms, paskui vėl dingstant po sniego luitais. Mamertas sustabdo arklį, brenda sniegu prie vienos akivaros, skabojasi rudinę, atleidžia kailinių juostą, vynioja iš nosinės laišką, tą kirmėlę sušildytą jo paties užantyje; juodo vandens verpete muša iš apačios stambūs burbulai, sakytum, skenduolai kaišiotų savo nušutusius viršugalvius: tai čia tau vieta, kad tu prasmegtum! Mamertas, pikto džiaugsmo nupliekstas, net nejaučia šalčio, greitai įsišeimininkavusio atlapuose drabužiuose, kai staiga krūpteli:

— Ei tu tenai, kas čia dabar! — riktelėjo pavirtęs ant tuščių rogių žmogus kelyje, matyti, buvo įgėręs, nes drąsa šiose vietose blaiviam dingsta drauge su saule.

— Agi Mamertas, kad tave žemelė! — nudžiugo keleivis, pažinęs viščiškį, kai šis, besitvarkydamas drabužius, vėl užkišęs laišką už marškinių, ėjo prie savo razvalinų.

— Matai, viduriai nenori priimti Alijotkės kugelio, kad jis surūgtų! — teisinosi Mamertas lyg sugautas už rankos nusikaltėlis.

Kurį laiką drauge pašliaužus, Stirtelių Patumsis išsuko iš vieškelio, ir Mamertas, vieną kartą sutrukdytas, pasiduoda šilo švokštimui. Ties Padeksniais vėjas vėl aprimo, sniegas gurgždėjo lyg geležų krautuvė, šalčio peiliai piaustė žandus, ūsai žvagėjo ledo liktorėliais, sušalo net ir mintys galvoje, ir vienintelis, kas judėjo dar, buvo arklys, bet ir jis, šerkšno marška apmatotas, va, va, regis, nustos mėtęs kojas, o po to įsivyraus balta ramybė, niekas.

Įsukęs Viščiuos, — jau buvo visi be ugnių,— Mamertas dieninke nusikinkė arklį, atmintinai užmetė ant kablio lanką ir pavalkus, uždaruose karvės grimšėjo šieną, kuris su šalčiu taip skaniai kvepėjo!

Besirengdamas eiti pirkion ko užkąsti, kol at-

šils arklys tiek, kad galima jį būtų pagirdyti, Mamertas sustojo tarpuvartėje. Už pripustyto teletninko vėpsojo Vėtrinio namai, apnešti sniego į vieną pusę taip, jog, atrodė, buvo užsimovę pakreiptą ant šono kepurę. Taklia riša skarelėn sūrį, eina pas girtuoklį Liminaucką Padeksniuose, kuris, kosėdamas, skaito jai laišką, žarijomis rausta jinai; paskui raštininkas, paspaudęs plunksną, rašo žinią Pitaburkan, išgražindamas rūtų šakelėmis, vario varpeliais, su prisiegomis jinai žada laukti Petro, kol jis sugrįš auksuotas iš Ameriko, gyvens baltuose miesto namuose kaip balandėliai.

Nežinojo ji dabar nieko, įmigusi po šiltom duknom, tegu ir nežino!

Mamertas susiverčia juodon pragarmėn, per išsišovusius susparų rąstagalius užsikopia ant aukšto, graibosi po kreklėmis, lyg kažkuomet ieškodamas kregždžializdžių, ir jau iš užančio traukia laišką, bet tuo metu atšlaime šimtais balsų suvaitoja pirkios durys ir gailiai suinkščia po kojomis sniegas, lyg perdaužtas šunelis.

Mamertas, nespėjęs atlikti tamsos darbo, nusliuogia ant dieninko pado, luopterėdamas it pilnos šieno rezginės.

— Tave kas gi čia dabar nešioja, eik pirkion, užsrėbsi šilto viralo, močia paliko pečiuje, arklį pagirdysiu jau aš, — šnekėjo dėdė, kuriam visuomet papadės nieżti, kai Mamertas kur išvažiuoja: miksters koją arklys, pasigers, maža kas kaip tokiam karštakošiui!

— Eik jau ir gulėk sau ant pečiaus, dėde, apsiruošiu pats, didelio čia daikto! — vapėjo Mamertas, dar kartą pagautas.

— Ale eik, kad sakau, atšutinsi vidurius... — pamatęs, jog Mamertas negirtas, dėdė norėjo jį palepinti. — Tai kerpa, pirštai limpa prie klemkų! Žmonių turguj buvo?

Mamertas prasimanė daugiau bėdų, negu tikėjosi, gerai žinodamas, jog visų trobų užkaboriai, plyšiai, pečeros, tarpsieniai ir pabalkiai tvarkingam dėdei geriau už savus panagius pažįstami; ir jeigu piktasis kuomet sugalvotų paslėpti savo nešvarius pinigus jų klojime, tai labai stipriai turėtų juos užkeikti, labai daug turėtų laikyti pragaro sargų, idant išvengtų visur esančios dėdės Kazimiero akies.

Palikęs laišką jaujoje, kitą dieną vėl krapštė iš po šulo, paskui nešė daržinėn į kinavarpų išėstą drevę sienojuje, bandė tamsioje pirkaitėje viršum girnų užkišti už balkio, aptraukto tirštais voratinklių straipsniais, kur jau tikrai niekas nieko nelaiko, — šleikštu net pagalvoti apie tuos minkštus rezginius, sakytum numirėlio plaukus! Lengvai būtų sudeginęs, kurendamas lininės jaują ir vieną naktį jau buvo bemetąs prakeiktą popieriuką smalingais kelmais įsiliepsnojusian pečiun, bet už nugaros tarytum pajuto rūstų pačtoriaus žvilgsnį, sustabdė ranką pusėj kelio: o, gal, Taklia, ko gera, per žmones sužinos apie laišką, tuomet galės pasiteisint valdžiai, girdi, pamiršau atiduoti, užkišau ir pamiršau, ponas!

Vakaruodamas kaime, klausėsi kalbų, karpė ausimis lyg arklys naktinėje uostydamas vilkų traktą, tačiau taip ir praėjo žiema, niekam neatsišaukus. Nučiupinėtas, suriebaluotas, sulamdytas laiškas, jau visai nebepanašus į aplotką, pagaliau, surado daiktą Mamerto verstote, kur buvo išskaptuotas prieskinkėlis ir užpleišytas kamščiu, — čia jau niekas svetimas nekiš pirštų.

Varydamas pleištą, prisiminė pasaka, kaip vienas meistras, išgręš skylę, užkalė cypiantį velnią, viršuj išbraižydamas kryžių.

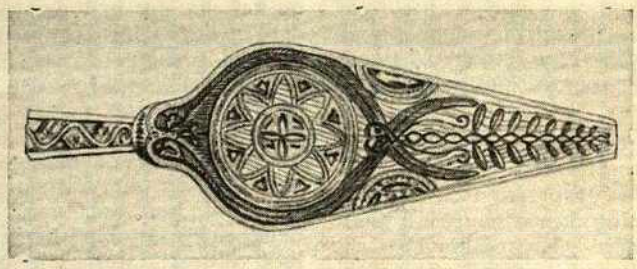

LAISVĖ IR PASAULIS

Karl Jasperso egzistencinės metafizikos pagrindai (II)

JUOZAS GIRNIUS

1. Egzistencinė žmogaus samprata

a. Žmogus kaip "egzistencija". — Ne tik kasdieninėje kalboje, bet ir tradicinėje filosofų terminijoje "egzistencijos" žodžiu buvo manomas buvimas. Užtat šis žodis buvo lygiai taikomas visam, kas yra: Absoliutinei Būčiai ir kūrinių pasauliui, žmogui ir kitiems padarams. Tuo tarpu tie šių dienų filosofai, kurie patys vadinasi ar yra vadinami egzistencialistais, egzistencijos terminą išskirtinai taiko tik žmogui. Suprantama, šiuo atveju egzistencijos žodis nebereiškia apskritai buvimo, o tik specialiai žmogiškąjį buvimą. Jau pats šio žodžio aprėžimas nurodo, kad egzistencinė filosofija pačiame savo pagrinde yra tokia žmogaus samprata, kuri radikaliai kelia žmogaus savotiškumą, jo nepalyginamumą su kitais padarais. Iš čia egzistencinės filosofijos radikali opozicija tam natūralizmui, kuris ir žmogų norėjo laikyti tik vienu iš daugelio gamtos padarų. Bet lygiai egzistencinė filosofija yra skirtinga ir nuo tos tradicinės filosofijos, kuri žmogaus savotiškumo ieškojo dvasinėje jo prigimtyje. Egzistencialistų pažiūra, žmogus yra savotiškas visų pirma ne vienokia ar kitokia prigimtimi, o greičiau kaip tik tuo, kad jis nėra brutaliai apspręstas savo prigimties, bet yra laisvas būti "savimi pačiu". Ir būtent, laisvės pagrindu žmogus ne tik išsiskiria iš kitų gamtos padarų, bet ir egzistuoja tokiu būdu, jog jis yra daugiau, negu tik visiems žmonėms bendros prigimties atstovas. Užuot buvęs tik beasmeniškas savo giminės atstovas, žmogus yra pašauktas būti "savimi pačiu", t. y. kitų nepakeičiamu ir kitų neatstojamu individu. Atseit, kai tradicinė filosofija akcentavo visų pirma generinį žmogaus skirtingumą nuo kitų padarų, tai egzistencinė filosofija visų pirma ryškina individualinį kiekvieno žmogaus nepalyginamumą su kitais žmonėmis. Tai *metafizinio individualizmo* filosofija.

Ypačiai ryškiai metafizinis individualizmas išplėtotas Jasperso filosofiniame mąstyme. Iš tiesų, egzistencijos žodžiu Jaspersas turi mintyje ne ką kita, kaip tą principą, kurio pagrindu žmogus gali būti *"savimi pačiu"*. Ką reiškia būti savimi pačiu? Buvimas "savimi pačiu" nėra naujas būties sluogsnis, kuris prisidėtų prie kitų būties sluogsnių, kurie apsprendžia žmogų (gyvybė, sąmonė, dvasia). Greičiau, užuot buvęs naujas būties sluogsnis, "savimi pačiu" buvimas yra tam tikras žmogaus santykis su tuo, kas jis yra patirtinėje tikrovėje. Tai "vienybės be tapatybės" santykis: nors ir jaučiuosi viena su tuo, kuo esu pasaulyje, bet nesunku būti į tai suvestas. Savo gelmėse esu daugiau, negu tai, kuo reiškiuosi pasaulyje: visa tai, kuo esu objektyviai, tėra kūnas, per kurį galiu įeiti į pasaulį. Nesu aš pats objektas, nors ir tegaliu būti per tai, kas yra objektas. "Aš pats esu daugiau, negu visa pažįstama".[1])

Visų pirma atsisakau save tapatinti su logine "sąmone apskritai". Greičiau: kol tedalyvauju sąmonėje apskritai, tol dar nesu aš pats, nes visi lygiai dalyvauja tame beasmeniniame subjekte, kurį vadiname "sąmonė apskritai". Užtat visa, ką aš logiškai pažįstu, ir lieka man abejinga. Kai noriu gyventi pažinimu, pamatau, kad pažinimas yra bejėgis nušviesti man gyvenimo kelią. Todėl mano vienybė su logine sąmone apskritai ir pasirodo tik formali vienybė be turinio.

Bet lygiai negaliu savęs sutapatinti nė su tuo, kas mane pripildo biologine būtimi. Nors ir esu kūne, be aš pats nesu kūnas. Jei tebūčiau kūnas, būčiau gyvulys. Tai gryna negalimybė. Gyvulys yra paprastai, kas jis faktiškai yra. Gi aš netampu gyvuliu nė tada, kai sugyvulėju, prarasdamas savo žmogiškąją vertę. Kas gyvuliams tėra brutalus faktas, man yra galimybė, už kurią esu atsakingas. Kad aš turiu kūną savo dispozicijoje, pats nebūdamas kūnas, liudija ir tai, kad aš galiu pats atimti sau gyvybę, ir tai, kad aš lieku aš pats net ir tada, kai mano kūnas sužalojamas. Žodžiu, nors ir tegaliu būti per kūną, bet aš pats nesu su juo tapatingas.

Pagaliau negaliu savęs sutapatinti nė su savo dvasiniais žygiais, nors ir tik per juos galiu save išreikšti. Pirma: visada aš esu daugiau, negu tai, ką esu atlikęs. Jei negaliu išsiginti savo darbų, tai lygiai negaliu laikyti save jais išsemtą. Kol turiu prieš akis ateities galimybes, atsisakau būti sutapatinamas su mano praeitim. Antra vertus, mano veikla greičiau atstovauja tai, kas aš esu kitiems, negu tai, kas aš pats esu. Mano dvasinė veikla drauge yra ir socialinė funkcija. Bet aš pats visada jaučiuosi esąs daugiau, negu tai, kuo esu tapęs kitiems. Užtat ir kelių balsą prieš bet kurį manęs suvedimą tik į socialinį vaidmenį, jei aš ir vertinčiau jį.

Tačiau: jei ir negaliu savęs sutapatinti nė su vienu mano objektyviu aspektu, tai lygiai negaliu likti tik tarsi pasyviu savęs žiūrovu. Pastaruoju atveju "viskas tebūtų lyg toksai žaismas rolėmis bei kaukėmis, kuriame niekas iš tiesų nežaistų ir kuriame klausimas: kas aš esu? liktų neatsakytas, nes už visų šių rolių nieko nebū-

tų".[2]) Kas esu? Pastato mus šis klausimas prieš apsisprendimą: arba sutapti su savimi pačiais ir tuo būdu paversti šį žaismą mūsų pačių būties rimtimi arba likti tik bergždžiais žiūrovais, kurie rezervuoja sau galimybę pasitraukti iš šio žaidimo. Jei lieku rezervuotas žiūrovas, visa man tėra rolės ir kaukės, laikinės pozicijos ir neutralios galimybės. Nerišu šiuo atveju savęs nelygstama ištikimybe jokiam uždaviniui, bet užtat ir nesu niekur aš pats. Priešingai, jei nelygstamai angažuojuosi mano istorinėje situacijoje ir tuo būdu nelygstamai sutampu su tuo, ką joje veikiu ir kas joje esu, tai tuo pačiu visa, kas pirma tebuvo beasmeniškas žaismas, paverčiu į mano paties išraišką. Tai šiuo atveju ir pakylu į egzistencijos rangą ta prasme, kurią šiam žodžiui teikia Jaspersas. "Egzistencija yra tai, ko negalime įsivaizduoti kaip regimo dalyko, bet kas lieka už visų rolių ir tačiau jas vaidina, kiek aš sutampu su manimi pačiu."[3])

Kokia konkreti šitaip aprašytos "egzistencijos" prasmė? Iš vienos pusės, egzistencija yra tasai principas, kuriuo aš pats esu visada daugiau, negu tai, kuo aš reiškiuosi pasaulyje ("vienybė be tapatybės"). Iš antros pusės, egzistencija yra tasai principas, kuriuo aš pats renkuosi save patį, nelygstamai sutapdamas su mano istorine situacija ("tapatybė su manimi pačiu"). Pagal tai ir aprašo Jaspersas kilimą į egzistencijos rangą kaip dvigubą pasaulio palikimo ir į jį grįžimo procesą. Palikti pasaulį — tai suvokti, kad aš pats esu daugiau, negu pasaulis. Grįžti į pasaulį — tai suvokti, kad negaliu savęs realizuoti niekur kitur, kaip pasaulyje. Laimime šiuo procesu ne mažiau, kaip pačią mūsų laisvės sąmonę. Kas esame kaip objektai, mums yra duota kaip mūsų prigimtis, kaip mūsų charakteris, kaip mūsų esmė. Turiu charakterį, kuris apsprendžia ir persunkia visus mano veiksmus. Dažnai pamatome, kas mes esame, tik iš mūsų vienokio ar kitokio pasielgimo toje ar kitoje padėtyje. Nustebinti tokios nepramatytos patirties, tariame: štai kas tu esi, arba rezignuojame: toks esu, ir negaliu nieko padaryti. Tačiau, nežiūrint viso, turime pripažinti, jog mūsų charakteris yra mums duotas kitu būdu, negu išoriniai daiktai. Yra kažkas mumyse, kas nesutinka mus laikyti tik paprastai duotais. Prisiimame kaltę ir už tai, kas duota. Ir galime išplėsti savo atsakomybę taip toli, kad ir tai, kas esame iš gimimo, laikytume mūsų pačių priešlaikinio rinkimosi pasėka. Turime galimybę "atsiimti mus iš būties į save pačius" ir tuo būdu tapti "savęs pačių versme".[4]) Tai šita prasme ir yra žmogus Jaspersui ne tik tam tikros duotos esmės būty bė, bet ir egzistencija kaip "savęs pačio versmė". Būti savimi pačiu lygu būti savęs pačio versme.

b. Egzistencija kaip laisvė. — Kaip matyti, tai, kam Jaspersas teikia egzistencijos vardą, yra ne kas kita, kaip laisvė. Būti "savęs pačio versme" — tai būti laisvam. Tačiau pats jaspersinis laisvės supratimas yra skirtingas nuo tradicinio. Tradiciškai laisvė buvo laikoma esminiu žmogaus momentu ar dargi pačia žmogaus esme. Gi Jaspersui laisvė kaip tik nėra esmė. Jo akimis, laikyti laisvę esme yra lygu sau pačiam prieštarauti, nes esmė kaip tik yra tai, kas yra duota ir kas tuo pačiu išskiria laisvę. Žmogus yra laisvas pagal Jaspersą tik dėl to, kad jis nėra neatšaukiamai surištas savo esme, kad jis gali "save iš būties atsiimti į save patį". Kai kitoms būtybėms jų esmė yra paprastai duota, tai žmogus gali ir tai, kas duota, paversti savo laisvo apsisprendimo galimybe. Todėl tik žmogus ir tėra "egzistencija".

Nėra tik žodžių ginčas, ar laisvė laikoma esme ar "egzistencija". Kai laisvė laikoma žmogaus esme, savaime prileidžiama, jog visi žmonės yra laisvi: jei žmogaus esmė yra laisvė, tai kiekvienas žmogus yra laisvas. Gi egzistencinė laisvė principiškai yra galimybė, ne duotybė. Pagal Jaspersą, nors laisvės galimybė yra visiems atvira, tačiau žmogus dar nėra laisvas pačiu savo buvimo faktu. Yra žmonių, kurių gyvenimas lieka brutalus vegetavimas. Galime pakilti į egzistencijos rangą, bet lygiai galime jį ir prarasti. Užtat ir aptaria Jaspersas egzistenciją ne būtimi, o "galimybe būti" (Seinkoennen). Tai reiškia: esame egzistencija ne prigimtimi, o mūsų pačių apsisprendimu, nes laisvė niekuomet nėra duota, o visada lieka laimėta. *Užuot buvusi iš gimimo duota, laisvė yra pašaukimas, kurio vykdymas mane pakelia į egzistencijos rangą.*

Iš čia ir Jasperso tezė, kad "laisvės nušvietimo pradžia ir pabaiga lieka faktas, jog laisvė negali būti pažinta ir jokiu būdu objektyviai mąstoma."[5]) Galime pažinti tik tai, kas objektyviai duota pasaulyje. Gi pasaulyje laisvei nėra "nei vietos, nei spragos". Ne pasaulyje, o manyje pačiame laisvės vieta. Užtat ir negalima objektyviai laisvės nei įrodyti, nei paneigti. Joki įrodymai nepajėgia laisvės nurodyti. Į laisvę mus pažadina greičiau tik pats nelaisvės nepakeliamumas. Tačiau šis laisvės "įrodymas" nelaisvės nepakeliamumu nėra racionalinė išvada nuo fakto į jo sąlygą, o tik mano paties į save apeliavimas būti laisvam, apsispręsti laisvei. Užuot smalsavusis, ar laisvė kur nors yra, egzistencija apsisprendžia "įrodyti" laisvę vieninteliu įrodymu, kuris šiuo atveju galioja. Tai apsisprendimas būti laisvam. Tik pati laisvė "įrodo" laisvę. Negalima nei žmogų priversti būti laisvam nei jam uždrausti būti laisvam. Greičiau: reikia norėti būti laisvam, nes nesame laisvi iš prigimties, tarsi prieš mūsų norą.

Kas yra ši laisvė, kurios negalime pažinti, bet kuriai privalome apsispręsti? Jaspersas atsako šį klausimą distinkcija tarp "valios, kuri nori kokio nors daikto" ir "valios, kuri nori savęs pačios".[6]) Valia ko nors norėti nėra dar tikroji laisvė. Be abejo, galiu rinktis, ko noriu. Bet ar turiu noro laisvę? Šis klausimas veda į tikrosios laisvės klausimą. Tiesa, loginei sąmonei šis klausimas atrodo tik tuščia tautologija: noriu, nes

noriu. Bet užtat loginė sąmonė ir negali pasiekti tos plotmės, kurioje kyla tikrosios laisvės klausimas. Loginė sąmonė apsiriboja ta valia, kuri reiškiasi objektyviu rinkimusi iš įvairių galimybių. Bet toks objektyvus rinkimasis tėra išsirinkimas (Auswahl), o ne pirminis rinkimasis (Wahl). Yra esminis čia skirtumas. Išsirinkimas iš esmės negali būti nelygstamas, nes jį nulemia motyvų kova, pagrįsta tikimybių kalkuliacija. Ir jei visa mūsų veikla tebūtų tokios motyvų kovos rezultatas, tikro apsisprendimo galimybė būtų išskirta. Tačiau tikimybių kalkuliacija sudūžta į faktą, kad galime objektyviai pramatyti tik atskirus atvejus. Gi kada klausimas eina apie visumą, tikimybių kalkuliacija turi užleisti vietą tikram apsisprendimui, kurio išraiška yra: tai esu aš, kuris taip noriu. Tik pastarasis apsisprendimas yra nelygstamas, nes pagrįstas nebe motyvų kova, o manęs pačio apsisprendimu būti "manimi pačiu". Tai šis "manęs pačio rinkimasis" ir yra tikrosios laisvės vieta.

Egzistencinė laisvė — tai manęs pačio rinkimasis: esu aš pats, kiek renkuosi mane patį. Bet kaip galima rinktis "save patį", dar nebūnant "savimi pačiu"? Be abejo, aptarti egzistencinę laisvę "savęs pačio" rinkimusi yra lygu suktis atvirame rate: iš vienos pusės, kad mano rinkimasis būtų "Manęs pačio" rinkimasis, man reikia jau būti "manimi pačiu", iš antros pusės, aš negaliu būti "manimi pačiu" kitaip, kaip rinkdamasis "mane patį". Bet kaip tik šis ratas ir atskleidžia jaspersinės laisvės sapratos branduolį: tapatinti egzistenciją su laisve, ir laisvę su apsisprendimu būti "savimi pačiu". Nėra egzistencija laisva ta prasme, tarsi žmogus būtų laisvas, nežiūrint jo paties. Priešingai, tik pati laisvė pakelia žmogų į egzistencijos rangą. *Esu egzistencija, kiek apsisprendžiu būti laisvu.* Tai reiškia: laisvė yra ne kas kita, kaip pats šis mano apsisprendimas būti "manimi pačiu". Tik "manęs pačio" rinkimasis yra iš tiesų laisvas apsisprendimas, nes tik jį apsprendžia ne kurio nors motyvo jėga, o manęs pačio valia.

Koks santykis tarp egzistencinio "savęs pačio" rinkimosi ir tarp rinkimosi iš objektyvių galimybių? Kaip pats Jaspersas perspėja, netenka "savęs pačio" rinkimąsi suprasti, lyg jis būtų tarsi kažkas objektyviai realaus, kas prisidėtų prie tos objektinės valios, kuri reiškiasi rinkimusi tarp objektų. Greičiau: arba "savęs pačio" rinkimasis persunkia objektų rinkimąsi ir šį paverčia "savęs pačio" išraiška, arba iš viso nėra "savęs pačio" rinkimosi, o tik paprastas rinkimasis tarp objektų. Šia prasme, pagal Jaspersą, "savęs pačio" rinkimasis drauge yra ir tarpiškas, ir betarpiškas. Tarpiškas, nes ir "savęs pačio" rinkimasis turi pereiti per motyvų įvertinimą. Ne kažkoks aklas įkvėpimas veda "savęs pačio" rinkimąsi, o aiški sąmonė, ko aš noriu šioje konkrečioje situacijoje. Bet drauge "savęs pačio" rinkimasis yra betarpiškas, nes jis kaip toks yra tiesiai rinkimasis: renkuosi, nes noriu. Nors ši formulė lygiai gali reikšti ir paprastą sauvalę, bet "savęs pačio" rinkimasis yra pati sauvalės priešingybė. Sauvalė nėra niekuo pagrįsta, išskyrus momentinį kaprizą. Priešingai, egzistencinio apsisprendimo laisvė yra pagrįsta vidine būtinybe: "galiu, nes turiu".[7]) Tai ši būtinybė, suprasta kaip ištikimybė sau pačiam, išskiria egzistencinį apsisprendimą ir nuo objektinio rinkimosi, ir nuo sauvališko optavimo. Kai objektinis rinkimasis ar sauvališkas optavimas stovi prieš alternatyvą, tai egzistencinis "savęs pačio" rinkimasis testovi prieš vieną galimybę. Kas stovi prieš alternatyvą, tas dar nėra pasiekęs "savęs pačio" rangą. Gi tam, kuris jau yra "pats", visos alternatyvos dingsta drauge su neapsisprendimu. Tačiau tai nereiškia, kad egzistencinis apsisprendimas būti "savimi pačiu" išskirtų riziką. Priešingai, egzistencinis apsisprendimas iš esmės susietas su rizika, nes laisvė, pagal Jaspersą, susieta su "nežinojimu". Būti "savimi pačiu" — tai nuolat rizikuoti, nes niekuomet nežinau, kas aš esu ir niekuomet negaliu savęs pateisinti visuotinai galiojančiomis normomis.

c. Laisvė, kaip nelygstamosios veiklos versmė. — Jei egzistencija slypi "savęs pačio", o ne objektų rinkimesi, tai iš tiesų ji "nieko" nenori. Gali būti egzistencija mūsų norų versme, bet ji pati negali būti norima, nes ji nėra joks objektas. Kaip tik ta veikla, kuri turi savo versmę "savęs pačio" rinkimesi, yra nelygstama tik dėl to, kad ji nėra apspręsta jokiu objektu ir pagal tai jokiu tikslu. Iš čia Jasperso distinkcija tarp nelygstamosios ir tarp tikslinės veiklos. Tikslinė veikla yra lygstama tuo pačiu, kad ji tėra priemonė siekiamo tikslo atžvilgiu. Priešingai, nelygstamoji veikla tėra tokia dėl to, kad ji kaip tokia nėra priemonė jokiam tikslui. Ši distinkcija atskleidžia mums pagrindinę Jasperso egzistencinės etikos tezę: nors egzistencija ir negali niekur kitur savęs realizuoti, kaip pasaulyje, tačiau ji gali neprarasti save pasaulyje tik visų pasaulinių tikslų reliatyvybės sąmone. Visi pasaulyje sutinkami tikslai yra reliatyvūs, ir užtat joks tikslas pasaulyje negali būti suabsoliutintas ta prasme, kad jis paverstų žmogų savo priemone. Tik galutinis tikslas galėtų būti nelygstamai siekiamas. Bet jo niekur nerasti: nei transcendencijoje, nei pasaulyje. Yra iliuziška imti galutiniu tikslu anapusinį gyvenimą, nes jis tėra beviltiška transcendencijos materializacija Bet lygiai galutinis tikslas negali būti randamas nė šiapusiniame gyvenime. Visos utopijos, svajojančios galutinę pasaulio organizacijos darną, tėra egzistencijos išdavimas. Jei būtų galima galutinė pasaulio organizacijos darna, tai tektų pasaulį laikyti pačia tikrąja būtimi, ir šiuo atveju vienintelė galimybė, verta žmogaus, liktų savižudybė.

Jei nėra jokio pasaulyje tikslo, verto būti nelygstamai siekiamam, tai kodėl tačiau žmonės eina mirti už savo idėjas? Mūsų filosofas atsako šį klausimą šiaip: aukoja savo gyvybę žmonės

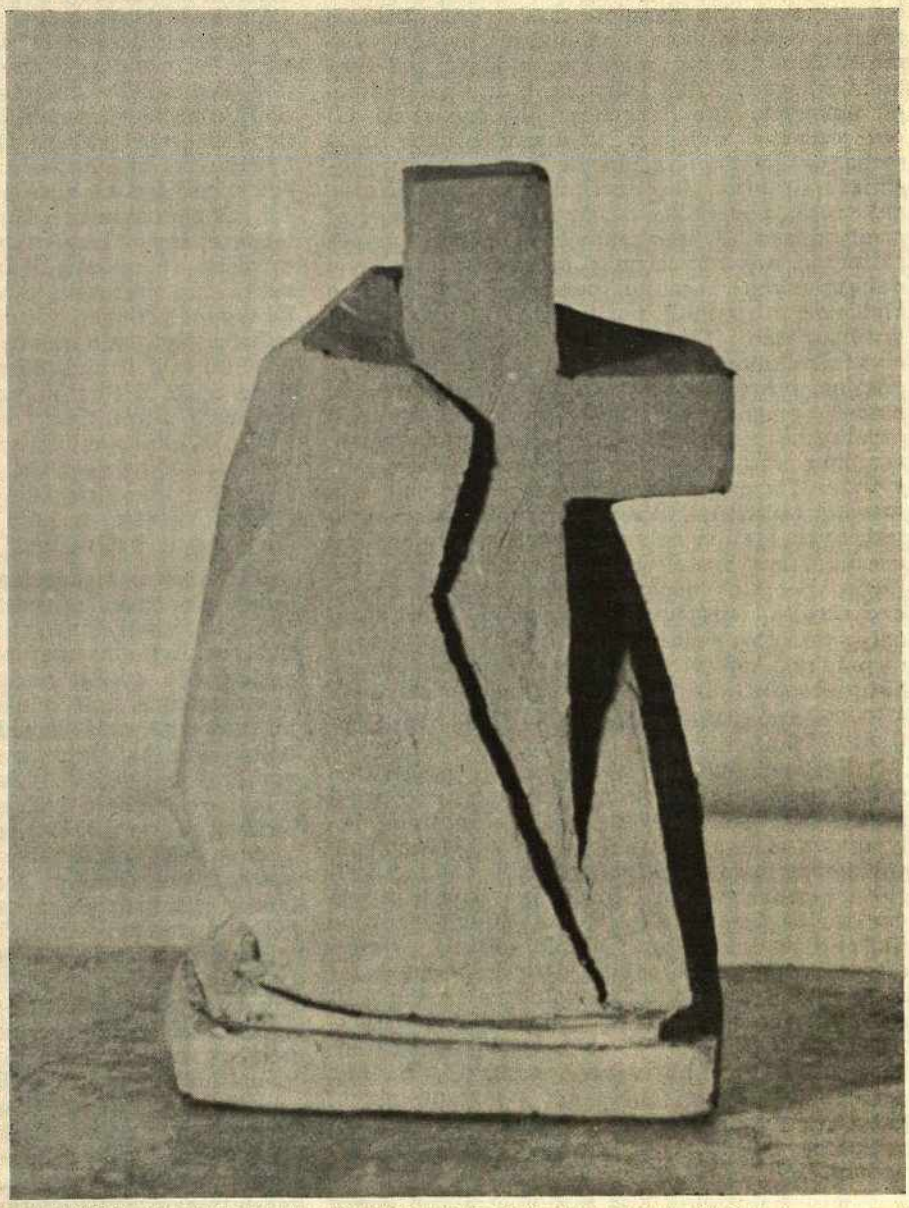

V. PELDAVIČIUS

Paminklo projektas

ne už tikslus pasaulyje, o tik norėdami likti patys sau ištikimi. Gi visi tie siekiniai, dėl kurių rizikuojama gyvybė, tėra egzistencijos išraiška. *Miršta žmonės tik už "save pačius". Ne tikslai suteikia mūsų veiklai nelygstamybę, o egzistencinė mūsų pačių nelygstamybė suteikia savo svorį tikslams pasaulyje.* Netenka betgi šią Jasperso tezę suprasti, lyg egzistencija iš viso paneigtų tikslus. Negalėdama kitur savęs realizuoti, kaip pasaulyje, egzistencija negali atsisakyti tikslų pasaulyje siekimo. Tačiau ji visus savo siekiamus tikslus sureliatyvina tik į savo išraišką, tik į savo pasaulyje reiškimosi kūną. Todėl Jaspersas paradoksiškai ir kalba, kad "egzistencija realizuoja pasaulyje tikrą betikslišku mą tik per tikslų realizavimą".[8])

Šis egzistencinio "betikslišku mo' paradoksas — tai paradoksas egzistencijos sąlygos *būti pasaulyje, esant už pasaulio* (in der Welt ueber die Welt hinaus). Gali iš karto šis paradoksas pasirodyti tik savotišku krikščioniškosios žmogaus sampratos formulavimu, nes ir krikščionybė apeliuo-

ja į žmogų būti pasaulyje, jame nepaskęstant. Tačiau iš tiesų šis paradoksas, Jasperso žodžiais tariant, lygiai atmeta ir misticizmą, ir pozityvizmą. Mūsų filosofui misticizmas klaidingai perkelia žmogaus tikslą į anapus ir tuo pačiu žmogų nukreipia nuo dabarties į iliuzinę ateitį. Gi pozityvizmas, sudaužęs transcendentinio tikslo stabą, pragaištingai atiduoda žmogų vitalinių instinktų tiranijai. Jasperso nuomone, nei pirmas, nei antras nepasiekia tikros nelygstamybės. Kai pozityvizmas iš viso sunaikina nelygstamybės galimybę, tai misticizmas tepasiekia negatyvią nelygstamybę pasaulio paneigime. Misticizmo klaida neigti pasaulį, pozityvizmo klaida suabsoliutinti pasaulį. Gi tikros egzistencinės nelygstamybės reikalavimas: *nei guostis "anapus" iliuzija, nei prarasti save pasaulyje, o sureliatyvinti pasaulį, jo nepaneigiant.* Jei pasaulis būtų pati absoliutinė būtis, būtų prasmės už nieką mirti, nes šiuo atveju visa žmogaus prasmė būtų pati gyvybė. Tik egzistencinė pasaulio reliatyvizacija suteikia patirtinei tikrovei tą simbolinį charakterį, kuris įgalina nelygstamybę pasaulyje. Kiek pasaulis tėra brutali tikrovė, jis man yra abejingas. Bet kiek jį paverčiu mano paties simboline išraiška, jis įgyja nelygstamą svorį. Štai nelygstamosios veiklos pasaulyje tiesa: "įtampa tarp fakto, kad aš veikiu, lyg patirtinė tikrovė būtų absoliuti, ir tarp fakto, kad tačiau turiu sąmonę, jog viskas tėra niekis kaip patirtinė tikrovė".[9])

Egzistencinio "betikslišKumo" paradoksas mums paaiškina ir tolesnę Jasperso tezę, pagal kurią nelygstamoji veikla yra "nežinojimo" sąlygojama. Tik protas ieško galutinio tikslo, negalėdamas jo rasti. Gi nelygstamoji veikla nereikalinga jokio galutinio tikslo, nes ji pati savyje yra "nebaigtinybės išraiška baigtinybėje". Ir ne tik egzistencija neturi reikalo pažinti galutinį tikslą, bet kaip tik *galutinio tikslo nežinojimas yra pati laisvės sąlyga.* Jei galutinis tikslas būtų žinomas, nebetektų apsispręsti, nes teliktų siekti šio tikslo. Žinojimas padaro apsisprendimą nebereikalingą, nes turiu apsispręsti tik ten, kur nežinau. Jei norime apeliuoti į apsisprendimą, kai norime veikti, tai tik todėl, kad niekada viso nežinome. "Nežinojimas yra norėjimo būtinybės versmė".[10])

Vietoj galutinio tikslo pažinimo, mūsų laisvę veda sąžinė, pastatydama mus prieš Transcendenciją. Ji apeliuoja į mus "nebūti, kas aš faktiškai esu, bet tapti, kuo aš noriu būti".[11]) Netenka tačiau šio apeliavimo laikyti Dievo balsu. Tasai balsas, kuris į mane kalba sąžine, yra manęs pačio balsas: "aš kalbu aš pats į mane patį".[12]) Nors sąžinė ir pastato mane prieš Transcendenciją, tačiau ši lieka man pasislėpusi ir čia, kaip visur. "Sąžinės balsas — dievybės tyla"[13]) Ir būtent, dievybės tyla yra pati mano laisvės sąlyga. "Dievybė neatėmė man laisvės ir atsakomybės savo rodymusi".[14])

Tapatinti sąžinę su Dievo balsu Jaspersui yra lygu paversti sąžinę fanatizmo versme. Kas būtų sužinota tariamai tiesiog iš dievybės, turėtų teisę į pretenziją būti visų pripažinta. Jei Dievo balsas būtų mums iš tiesų duotas, turėtume visi jam paklusti. Tačiau žmonių ir jų institucijų pasaulyje pretenzija nėra Dievo balsas, kaip teigia tie, kurie nori kalbėti Dievo vardu. Tokia pretenzija turi būti atmesta: nors ir vargani esame, bet laisvi! Sąžinė nėra palenkta jokiam teisėjui. Jei sąžinė atsiduria į konfliktą su socialiniu autoritetu, visada pirmenybė priklauso sąžinei. Absurdiška reikalauti iš žmogaus paneigti savo sąžinę tuo pretekstu, kad ši tesanti klaidi subjektyvybė. Niekas neturi teisės išsižadėti savo sąžinės. Bet kaip sąžinė nėra palenkta jokiam teisėjui, taip ji niekada negali būti pagrindu kitiems teisti. Kiek ji nelygstamai galioja tam, kieno balsas ji yra, tiek ji negali tapti prievarta kitiems. Kiekvienas turi sekti savo balsą, nes nėra jokios visuotinės sąžinės, kuri būtų Dievo balsas. Greičiau: "girdime Dievo balsą tik mūsų įsitikinimų laisvėje, ir nėra jokio kito organo, per kurį Dievas galėtų mus pasiekti".[15])

Koki sąžinės santykiai su visuotiniais moraliniais principais? Atsako Jaspersas šį klausimą ta pačia pasaulio ir egzistencijos įtampos dialektika, su kuria esame visą laiką susidūrę. Kad egzistencija galėtų realizuotis pasaulyje, savęs neprarasdama, ji privalo sureliatyvint pasaulį, ne jam paneigti, o iš jo padaryti savęs pačios simbolinę išraišką. Taip yra ir su moraliniais principais. Kiek jie yra vienintelis mediumas, kuriame egzistencija gali apsispręsti, tiek jie turi būti sureliatyvinti, kad egzistencinis apsisprendimas nebūtų išblėsintas formalios paklusnybės automatizme. Reikia "jau duotuosius įstatymus laikyti galiojančiais, ir tačiau juos vertinti kaip galimus sureliatyvinti".[16]) Nežiūrint ir kaip tik dėl savo visuotinio galiojamumo, moraliniai įstatymai nėra absoliutūs. "Jokia sustingusi objektyvybė nėra absoliuti"[17]), ir kiekviena visuotinybė reikalauja būti "pralaužta"[18]). Gilesnės pareigos vardan, egzistencija turi teisę nepaklusti visuotiniame įstatyme fiksuotai pareigai, jei ši nebeišreiškia sąžinės. "Pati egzistencija nusprendžia, ar ji pripažįsta objektyvią pareigą ar ne".[19]) Ne įstatymai pašvenčia egzistencinės veiklos nelygstamybę, o pati egzistencija suteikia savo svorį įstatymams. Visi įstatymai tėra interpretacijos, kurios tegalioja tiek, kiek jos išreiškia egzistenciją, "kiek jos lieka vienybėje su egzistencija".[20])

2. *Egzistencinės etikos kritika*

a. Egzistencinės nelygstamybės dviprasmiškumas. — Kiek egzistencinę logiką valdo reliatyvizacijos reikalavimas, tiek egzistencinę etiką gaivina nelygstamybės reikalavimas. Bet ar galima moralinę absoliutybę pagrįsti logine reliatyvybe? Šis klausimas ir atskleidžia visą egzistencinės nelygstamybės dviprasmybę. Kiek Jaspersas apeliuoja į apsisprendimo nelygstamybę, tiek betgi jis palieka nuošaliai moralinių verty-

bių problemą. Čia ir slypi Jasperso paradoksas. Iš vienos pusės: visa egzistencinė filosofija yra iš esmės moralinė filosofija, nes apeliavimas pakilti į egzistencijos rangą yra principiškai moralinis apeliavimas. Gi iš antros pusės: nežiūrint savo moralinio charakterio, egzistencinė filosofija nepateikia jokios pozityvios etikos, nes egzistenciją suveda tik į apsisprendimo laisvę. O grynai apsisprendimo etikai yra natūralu likti aklai moralinių vertybių problemai. Pagal šį dvigubą egzistencinės etikos charakterį, mūsų nusistatymas jos atžvilgiu bus drauge ir taip, ir ne. Vertiname Jasperso intenciją išsaugoti moralinės veiklos nelygstamybę, bet turime kelti klausimą: *ar galima apsisprendimo nelygstamybė be moralinių vertybių atskleidimo?*

Teisingai Jaspersas atmeta kiekvieną utilitarizmą, kuris absoliutina naudą ir pagal tai grindžia apsisprendimą tik pasisekimo tikimybe. Kai utilitarinis apsisprendimas skaičiuoja tikimybes ir tikisi savęs pateisinimo iš laukiamos sėkmės, "egzistencinis apsisprendimas, kaip tikrasis sąžinės atsakymas, nelygstamai renkasi kiekviena kaina".[21]) Egzistenciniam apsisprendimui pasisekimas ar nepasisekimas nėra argumentas nei prieš, nei už, nes tai, ką jis renkasi, lieka teisinga net nesėkmės atveju. "Tiesos įrodymas nėra nei objektyvus nepasisekimas, nei faktinis laimėjimas".[22]) Dažnai pasaulyje triumfuoja klasta ir jėga, bet jų pergalė yra beprasmiškai tuščia. Ir atvirkščiai, tiesa pasaulyje dažniausiai pralaimi, bet ir pats pralaimėjimas nesunaikina jos prasmės. Užtat Jaspersas ir atmeta Hegelio tezę, pagal kurią pasaulio istorija esanti pasaulio teismas. Pagal mūsų filosofiją, tokią pretenziją gali reikšti tik arogantiški laimėtojai, kurie tiki išlikę tik todėl, kad jie buvo geresni. Bet šį pasitenkinimą istorijos tėkme nustelbia protesto šauksmas visų tų, kurie mato, kad istorija traiško kaip tik pačius geruosius. Bauginantis istorijos šifras yra faktas, kad vidutiniškumas pasaulyje pasirodo galingesnis už autentišką tiesą. "Tik naivi imanencija vertina sėkmės matu".[23]) Yra arogantiška istorijos tėkmę laikyti Dievo teismu, t. y. pasisekimą ar žlugimą aiškinti dievybės atsakymu. Nežinome dievybės atsakymo, nes ji gali lygiai palankiai spręsti pralaimėjimu, kaip laimėjimu. "Žlugimas lygiai gali reikšti atstūmimą, kaip palaiminimą, ir laimėjimas lygiai gali būti ir uždavinys, ir prakeikimas".[24]) Tai šios istorijos vyksmo dviprasmybės akivaizdoje ir apeliuoja Jaspersas į herojinę nelygstamybę. Ne pasisekimas įrodo tiesą; tiesa slypi ištikimybėje sau pačiam. "Autentiška tiesa slypi tik nelygstamybėje".[25]) Tuščia ilgai gyventi, bet svarbu mirti "tikru akimirksniu." Tariamasis realizmas, kuris nori išsaugoti gyvybę kiekviena kaina yra beprasmiškas, nes vis tiek gyvybė pasmerkta mirčiai. Verčiau gyvybę paaukoti ten, kur ją galima išsaugoti tik "savęs pačio" praradimo kaina. Šia prasme ir reikalauja iš mūsų Jaspersas būti pasiruošusiems savižudybei, "ne norimai, o transcendentiškai reikalaujamai".[26])

Visiškai sutinkame su jaspersine opozicija tam utilitarizmui, kuris moralę pakeičia kova už būvį. Herojinis apeliavimas suteikia egzistencinei etikai kilnią nuotaiką. Tačiau tasai būdas, kuriuo Jaspersas grindžia savąjį heroizmo reikavimą, nėra neabejotinas. Tiesa, kad pasaulio istorija nėra galutinis teismas, nes laimėjimas ar pralaimėjimas pasaulyje nereiškia nei mūsų išteisinimo, nei mūsų pasmerkimo amžinybėje. Jaspersas taippat apeliuoja nuo istorijos į Dievo teismą. Bet kadangi, pagal jį, Transcendencija lieka mums absoliučiai pasislėpusi, tai ir pats "Dievo teismas" jam tėra šifrinis simbolis. Ir, lyg pasaulio istorija būtų buvusi vienintelis galimas vertės matas, Jaspersas, atskleisdamas istorijos vyksmo dviprasmiškumą, neberanda jokio objektyvaus kriterijaus, kuris galėtų vadovauti mūsų veiklai. Atmetęs hegelinę tezę apie pasaulio istoriją kaip pasaulio teismą, Jaspersas tuojau pat daro išvadą: "nėra tad jokio objektyvaus ir visuotinio kriterijaus, kuris galėtų nuspręsti kovos ir jos pateisinimų tiesą ar netiesą".[27]) Todėl ir grindžia mūsų filosofas savo heroizmą ne amžinųjų vertybių šviesa, o "nežinojimu", kuris visą mūsų gyvenimą paverčia rizika. "Kadangi tiesa niekada nėra galutinė, visada lieka veiklos rizika".[28]) Jei galutinis tikslas negali būti pažįstamas, tai iš tiesų rizikos nelygstamumas yra vienintelis egzistencinio apsisprendimo matas.

Egzistencinė Jasperso etika yra herojinė moralė per excellence, nes ji rizikos nelygstamumą pakelia į patį apsisprendimo matą. Iš čia paradoksinis Jasperso santykis su vitalistine etika. Išvengęs vitalistinės pagundos viena forma (utilitaristinė etika), jis pasiduoda jai antra forma (herojinė formulė). Formaliai imant, absoliutinti herojinę riziką į vertės matą yra lygu moralinį gyvenimą grįsti vitaline vertybe, būtent, drąsa mirti. Nelygstamas angažavimasis be baimės prieš mirties riziką tėra vitalinė vertybė, kuri pati savaime dar mažai ką reiškia moraliniu požiūriu. Visa priklauso nuo to, už ką einama mirti. Nukreiptas į gėrį, heroizmas padaro iš žmogaus šventąjį, nukreiptas į blogį, — demoną. Atseit, heroizmas kaip toks yra tik sąlyga, o ne pati moralinė gyvenimo versmė. Būtina sąlyga, nes negalima tarnauti gėriui, jam nelygstamai nesiangažuojant. Tačiau nelygstamas angažavimasis dar nėra savaime moralinis angažavimasis, nes galima nelygstama ištikimybe tarnauti ir blogiui. *Užuot visa pašventęs, herojizmas privalo pats būti pateisintas moralinėmis vertybėmis.*

Negalime betgi šios formalios vitalistinio heroizmo kritikos tiesiai taikyti mūsų filosofui. Nors ir Jaspersas aptaria egzistencinį apsisprendimą angažavimosi nelygstamybe, kaip ir herojinis vitalizmas, tačiau jaspersinis heroizmas lieka tiesiai priešingas vitalistiniam heroizmui tuo pačiu, kad mūsų filosofas pripažįsta nelygstamybę tik egzistencijai, o ne vitaliniams žmo-

gaus interesams. Todėl jaspersinis heroizmas yra lygiai skirtingas ir nuo Nietzschės antžmogio, ir nuo Ibseno Brando heroizmo. Jaspersas nekviečia mūsų anapus gėrio ir blogio, kaip Nietzsche. Greičiau jis pasitiki, kad visa, kas plaukia iš egzistencijos, yra gera, nes egzistencija negali norėti blogo. Lygiai Jaspersas nenuvertina kasdienybės, kaip Ibsenas savo Brando heroizme. Priešingai, Jaspersas akcentuoja tą ištikimybę, kuri perkeičia kasdienybę ir paruošia tikrajam heroizmui. Tačiau, nežiūrint viso, angažavimosi nelygstamybės iškėlimas į egzistencinės nelygstamybės versmę nuveda ir Jaspersą į kvestionuotinas išvadas. Taip jis ir savižudybę vertina herojiniu žygiu, nors ir negatyviu. Ir jeigu jis reiškia pagarbos religiniam heroizmui, apsireiškiančiam vienuoline askeze, tai betgi įglaudžia "mistiką" drauge su savižudžiu į tą pačią rubriką "nelygstamos veiklos, peržengiančios patirtinę tikrovę".

Teisingai Jaspersas akcentuoja moralinio apsisprendimo nelygstamybę, bet nepagrįstai jis priešpastato nelygstamumą prieš tiksliškumą ir tuo pačiu iš anksto praranda žvilgį į tikrąją moralinių vertybių prasmę. Tik angažavimosi nelygstamybė kuria egzistencinį apsisprendimą, nes nelygstamoji veikla kaip tokia nėra apspręsta jokio tikslo. Tai šios tezės pagrindu Jaspersas nori nuveikti bet kokį utilitarizmą. Bet kaip tik ši tezė nuveda Jaspersą atsieti nelygstamąją veiklą ne tik nuo naudos motyvų, bet ir nuo tikslų šviesos. Tiesa, egzistencinis "betiksliškumas" nereiškia tikslų išskyrimo, o tik jų nuvertinimą į apsisprendimo "mediumą". Nors ir negali egzistencija kitaip realizuotis, kaip per tikslų siekimą, ji pati nėra tikslas. Kaip egzistencija yra tikro noro versmė, taip ji pati negali būti norima. Kaip Jaspersas savo paradoksine kalba sako, "negaliu norėti, ko autentiškai noriu".[29])

Tai betgi dviprasmiška formulė. Iš vienos pusės, ji oponuoja prieš formalistinę Kanto etiką, pagal kurią mūsų veikla teturi moralinę prasmę tiek, kiek ji vyksta atitinkamo įstatymo išpildymui. Pagal Kantą, nepakanka tik veikti pagal įstatymą, bet drauge reikia norėti, kad įstatymas būtų vienintelis veiklos pagrindas kaip jos galutinis tikslas. Iš tiesų, tai kraštutinis rigorizmas. Turime prieš panašų rigorizmą nurodyti: labdarybės tikslas yra padėti artimui, o ne pačiam tapti labdaringam. Mylėti artimą tik norint pačiam pasidaryti gailestingam yra lygu pasidaryti ne labdariu, o fariziejumi. Tačiau tai nereiškia, kad iš viso moralinis gėris negalėtų būti norimas. Priešingai, kiek moralinis žmogaus gerumas yra versmė, iš kurios plaukia jo geri darbai, tiek ir pats moralinis tobulumas yra savaime siekiamas. Bet tai nieku būdu nesunaikina moralinės nelygstamybės. Norėti būti geram nereiškia gerus darbus nuvertinti į priemonę, nes moralinis tobulumas yra norimas kaip tik dėl jo paties, o ne dėl kažkokios naudos. Gerai tai žino ir Jaspersas, nes ir jis akcentuoja, kad nelygstamai veiklai yra ryžtamasi dėl jos pačios. Gi tai, kam ryžtamasi dėl jo paties, yra pats sau tikslas, o ne priemonė. Naudingumo kategorija apsprendžia priemones, o ne tikslus. Bet Jaspersas nedaro distinkcijos tarp "naudos" ir "tikslo", ir užtat negali prileisti, kad moralinė veikla galėtų būti norima dėl moralinių vertybių, dėl to dar nepasidarydama "naudos" siekimu. Tai ir iškreipia egzistencinę moralės sampratą. *Teisingai Jaspersas pabrėžia sąžinės nelygstamumą, bet neteisingai jis ištuština sąžinę nuo bet kokio turinio,* baimindamasis, kad bet koks sąžinės aptarimas visuotinai galiojančiais moraliniais principais jau būtų jos pavergimas ir jos nelygstamumo paneigimas. Baimė patekti į farizeizmo grėsmę virsta pagrindu iš viso nebekelti moralinių vertybių problemos.

Tenka betgi pastebėti, kad šis moralinių vertybių problemos neiškilimas nėra paprastas "užsimiršimas". Jis nuosekliai plaukia iš mums jau pažįstamos Jasperso tezės, teigiančios negalimybę pažinti pačią būtį savyje. Kaip mūsų filosofui būties mąstymas yra "mąstymas be objekto", taip jam ir mūsų veikla, nukreipta į Absoliutinę Būtį, yra "veikla be tikslo". Jei negalime pažinti pačios būties, tai lygiai negalime pažinti ir absoliučių moralinių vertybių. *Be ontologijos (būties mokslo) nėra nė aksiologijos (vertybių mokslo).*

b. Nelygstamybė ir visuotinybės baimė. — Kaip absoliutinės būties mąstymas mūsų filosofui tėra patirtinių objektų pažinimo reliatyvizacija, taip ir nelygstamoji veikla tėra tokia, kiek reliatyviname istoriškai duotuosius moralinius įstatymus. Nenorėdamas paneigti moralinių principų, Jaspersas juos nuvertina į apsisprendimo mediumą tokiu būdu, kad tik pats apsisprendimas yra nelygstamas, kai moraliniai įstatymai yra reliatyvūs. Moralinių dėsnių visuotinumas Jaspersui nereiškia jų absoliutumo: "nors moralė tėra viena, tačiau visada galima išimtis objektyvios visuotinybės atžvilgiu".[30]) Greičiau, pagal mūsų filosofą, nelygstamybė yra galima tik todėl, kad visuotina dar nėra absoliutu. Laikyti visuotina tuo pačiu absoliutu Jaspersui yra lygu nuženiinti save į anoniminį atvejį, prarasti "save patį". Štai todėl Jaspersas ir išskiria nelygstamumą nuo visuotinumo, pagal tai grįsdamas moralę apsisprendimo nelygstamybe, nebe moralinių principų visuotinybe.

Bet ar yra pagrindo baimintis visuotinybės? Ar iš tiesų visuotinybė gresia egzistencijos laisvei? Ar iš tiesų tenka "save patį" ginti nuo visuotinybės grėsmės?

Kiek Jaspersas baiminasi visuotinybės, tiek jis ir pervertina ją. Visuotinybė nėra esminis momentas nei faktinėje (arba teorinėje), nei normatyvinėje (arba praktinėje) tiesoje. Ne dėl savo visuotinumo tiesa yra tiesa. Greičiau faktinė tiesa visuotinai galioja dėl to, kad ji atskleidžia tikrovę, kaip normatyvinė tiesa dėl to visuotinai galioja, kad ji atskleidžia gėrį. Be abejo, yra es-

minis skirtumas tarp faktinės ir normatyvinės tiesos. Niekas to geriau nežino, kaip pats Jaspersas, nes kaip tik šiuo skirtumu jis ir grindžia savo tiesos sampratą. Kalbant Jasperso terminais, faktinė tiesa yra iš tiesų priverstinė tiesa, nes visi esame verčiami ją pripažinti. Šia prasme jos visuotinis galiojamumas iš tiesų išskiria mūsų individualumą. Bet kitas dalykas yra normatyvinė tiesa, kuri mus kviečia realizuoti vertybes. Jos visuotinumas nebeišskiria individualumo. Nors moralinės vertybės taip pat visuotinai apeliuoja, jų realizavimas yra asmeninis tuo pačiu, kad jis visada yra nepakeičiamo individo jo konkrečioje situacijoje uždavinys. Todėl teisingai Jaspersas pabrėžia, kad joks moralinis aktas niekada nėra paprastas anoniminis atvejys ta pačia prasme, kaip gamtiniai faktai yra atitinkamo visuotinio dėsnio atvejai. Bet *jei moralinių vertybių visuotinumas nepaneigia moralinės veiklos asmeniškumo, tai ir nėra pagrindo baimintis moralinių principų absoliutumo.*

Bet kodėl mūsų filosofas baiminasi, kad moralinių principų absoliutumas nesunaikintų mumyse to vidinio branduolio, kuriam jis teikia "pats" vardą? Tai todėl, kad jis apriboja savo žvilgį tik faktine morale, nepasiekdamas pačių moralinių vertybių. Iš čia jo perspėjimas kritiškai vertinti faktinius įstatymus. "Tai priklauso dar nuo egzistencijos, ar objektyvi pareiga yra pripažįstama".[31]) Jei suprasti "objektyvia pareiga" faktinę tam tikros bendruomenės moralę tam tikru istoriniu laiku, tai iš tiesų žmogus auri teisę spręsti, ar ji adekvačiai išreiškia moralines vertybes. Bet tada ir kyla klausimas: kieno vardu galiu atmesti ar priimti faktinę moralę? Sąžinės vardu. O kas yra sąžinė? "Mano paties, kaip laisvės, tikrumas".[32]) Bet kas suteikia sąžinei šį tikrumą? Nebeduoda mūsų filosofas į šį klausimą atsakymo ir negali jo duoti, nes galima šį klausimą atsakyti tik moralinių vertybių teorija. Tai moralinės vertybės kalba per sąžinę. Deja, pas Jaspersą moralinių vertybių atskleidimą pakeičia reikalavimas reliatyvinti moralinius įstatymus egzistencijos vardu. Bet kadangi Jaspersas turi mintyje tik faktinę moralę, tai ir pats jo reikalavimas reliatyvinti moralinius įstatymus iš tiesų ribojasi tik faktine morale. Ir todėl, *užuot darius priekaištą dėl moralinio reliatyvizmo, greičiau tenka konstatuot: moralinių vertybių problema Jaspersui iš viso neiškyla, iš anksto užsidarius būties savyje nepažįstamybės prielaidoje.*

Iš čia ir plaukia anksčiau užsimintas paradoksas: nors visa egzistencinė filosofija yra persunkta moraliniu rūpesčiu, ji neteikia mums jokios pozityvios etikos. Vietoj moralinių vertybių Jaspersas aptaria egzistencijos santykius su moraliniais įstatymais pagal egzistencijos santykius su pasauliu. Reikia palikti pasaulį, kad paskui būtų į jį grįžta, savęs pasaulyje nebeprarandant. Panašiai, pagal Jaspersą, ir moraliniai įstatymai reikalauja būti "pralaužiami", t. y. sureliatyvinami. Kiekvienas įstatymas yra dviguba pagunda arba jį sulaužyti vien dėl to, kad jis įstatymas, arba aklai jam paklusti vien dėl to, kad jis įstatymas. Sutinkame ir mes, kad šiedu pavojai gresia moraliniam gyvenimui. Tačiau išvengti šiai sauvalės ar automatizmo grėsmei reikia sąmoningai įsisavinti moralinius principus, o ne juos reliatyvinti. Teisingai Jaspersas akcentuoja, kad nelygstamoji veikla tėra galima pasaulyje tik tada, kai mes jį sureliatyviname, suteikdami jam mūsų pačių simbolinės išraiškos prasmę. Bet kas gi kitas įgalina šitokį pasaulio sureliatyvinimą, jei ne moralinės vertybės? Tai jos, nebūdamos iš šio pasaulio, suteikia mūsų veiklai pasaulyje tą charakterį, kurį Jaspersas išreiškė reikalavimu būti pasaulyje, esant už pasaulio (in der Welt ueber die Welt hinaus). Šis apeliavimas "būti pasaulyje, esant už jo", teisingai išsako moralinių vertybių santykį su pasauliu. Tačiau būties savyje nepažįstamumo doktrina neleidžia Jaspersui pakilti iki vertybių pasaulio. Ir kadangi jis apsiriboja tik faktine morale, objektyvuota socialiniais papročiais ir teisiniais įstatymais, jis yra priverstas, reliatyvindamas pasaulį, tuo pačiu reliatyvinti ir faktinę moralę, kaip taip pat priklausančią pasauliui. Kaip esame jau pastebėję, žmogus turi teisę saugoti savo laisvę faktinės moralės atžvilgiu. Bet šiai laisvei išsaugoti, t. y. faktinei moralei kritiškai vertinti reikia absoliučių moralinių vertybių mato. O kadangi tokio mato Jaspersas stokoja, jo etika lieka tik neapspręstas apeliavimas į sąžinės bei apsisprendimo laisvę. "Nėra galima jokia etika, kuri skelbtų tiesą, bet galima tokia etika, kuri juo labiau žadina žmoguje turinį per dialektinį svarstymą".[33])

Jei būtų mūsų filosofas pasiekęs moralinių vertybių pasaulį, būtų praradusi pagrindą ir jo visuotinybės baimė. Iš vienos pusės, jis būtų supratęs, kad moralinių principų esmė slypi ne jų formaliame visuotinume, o pačiose tose vertybėse, kurias jie atskleidžia. Iš antros pusės, jis būtų supratęs, kad moralinės vertybės nieku būdu nėra svetimos "pačiam" žmogui. Kiek moraliniai principai atskleidžia moralines vertybes, tiek jie kaip tik išreiškia, kas žmogus turi būti, kad jis būtų jis "pats". Pagaliau moralinės vertybės būtų suteikusios substanciją ir pačiam egzistenciniam apeliavimui į "save patį". Neatskleidus moralinių vertybių, formalizmas yra neišvengiamas. Tai liudija ir Jasperso atvejys. Baiminasi mūsų filosofas visuotinybės kaip tik dėl tariamos formalizmo grėsmės. Iš tiesų betgi, užuot nuveikęs kantinį formalizmą, Jaspersas jį tik "suegzistencialina". Kantui nelygstamybė yra lygi formaliai paklusnybei visuotinei maksimai, Jaspersui nelygstamybė yra formali ištikimybė sau pačiam: "privalau, jei esu ištikimas sau pačiam".[34]) Abu grindžia moralę išskirtinai valia, nes abu neįvertina moralinių vertybių prasmės. "Valia nesirenka tarp gero ir blogo, bet rinkdamasi tampa gera ar bloga".[35]) Tačiau: kai kan-

A. VALEŠKA PRIE BALTIJOS JŪROS

tinė valia pretenduoja į visuotinybę, jaspersinė valia yra esmiškai istorinė. Visuotinę maksimą egzistencinėje etikoje pakeičia istorinė situacija. Teisingai Kantas akcentuoja moralinių principų visuotinybę, teisingai Jaspersas akcentuoja apsisprendimo individualybę. Bet abiems moralinė nelygstamybė lieka formalinis reikalavimas, nepripildytas moralinių vertybių substancija. Todėl ir tenka abiems atsakyti: *mūsų moralinė veikla yra nelygstama nei dėl savo formalaus visuotinumo, nei dėl savo formalaus asmeniškumo, o tik dėl savo adekvatumo (atitikimo) gėriui.*

Ar galima pagrįsti moralinį absoliutumą, nepakilus ligi moralinių vertybių pasaulio? Jaspersas tiki išgelbįs moralės nelygstamumą apsisprendimo nelygstamybe. Ar pasiseka jam išgelbėti moralinį absoliutumą? Negalime šį klausimą teigiamai atsakyti. *Užuot nuveikus subjektyvizmą, kiekviena apsisprendimo etika lieka nenuveikiamoje įtampoje su subjektyvizmu.* Be abejo, būtų neteisinga Jaspersą kaltinti paprastu subjektyvizmu. Mūsų filosofui apsisprendimas tėra tiek nelygstamas, kiek jis nėra sauvalės apraiška. Pagal Jaspersą, renkuosi "save patį" ten, kur renkuosi bet kurį dalyką ne todėl, jog tai "man kartą patinka", o todėl, jog "noriu to, kaip tikro, amžinybės akivaizdoje".[36]) Tai apeliavimas į sąžinę, o ne sauvalės pateisinimas. Tačiau, antra vertus, egzistencinė etika palieka atviras duris subjektyvizmui tuo pačiu, kad ji pasmerkia žmogų *rizikos nakties tamsai.* Be būties pažinimo nėra nė gėrio pažinimo. Užtat ir yra Jaspersas priverstas ieškoti gėrio ne valios atitikime gėriui, bet formalioje ištikimybės "sau pačiam" valioje. Gi tai nuosekliai veda į subjektyvizmą: moraliniai principai yra mūsų kuriami. Nėra ši išvada mūsų filosofo taip ryškiai išplėtota, kaip Jean-Paul Sartre'o. Bet ir Jaspersui moraliniai principai nėra Dievo įsakymai. "Kad Dievas to nori, yra pavojingas ir abejotinas išsireiškimas".[37]) Nors Jaspersas ir pripažįsta, jog "be santykio su Dievu visa moralė lieka nehumaniška"[38]), tačiau ir mūsų filosofui moralė yra lygiai savyje pačioje autonomiška, kaip ir Kantui. "Nelygstama pareiga yra autonomiška laisvos egzistencijos pareiga, kuri klauso "sa-

vęs pačios" ir tuo pačiu kreipiasi į Transcendenciją".[39]) Kadangi Jaspersas aptaria savo egzistenciją santykiu su Transcendencija, jo etika nėra subjektyvistinė. Bet pakanka paneigti Transcendenciją, ir subjektyvizmas, kuris slypi kiekvienoje apsisprendimo etikoje, atvirai prasiveržia. Todėl Jean-Paul Sartre ir skelbs: "galima visa rinktis, jei renkamasi laisvai angažuojantis".[40])

Čia ir matyti, kaip trapi yra Jasperso intencija išgelbėti absoliutybę, ją perkeliant iš pažinimo į veikimo plotmę. Jei visa mūsų pasiekiama tiesa lieka reliatyvi, tai ir pačio veikimo nelygstamybė netenka savo pagrindo. Pats Jaspersas yra tai vieną kartą pripažinęs: "viso reliatyvybės žinojimas nebepalieka vietos jokiai nelygstamybei".[41]) Ar nėra tai paties mūsų filosofo atvejys? Todėl ir stengiasi jis išgelbėti absoliutybę bent apsisprendimo nelygstamybe. Bet ar gryno apsisprendimo nelygstamybė nėra ta "nelygstamybė be turinio"[42]), kurią atmeta ir pats mūsų filosofas?

c. *Tolerancijos ar meilės etika?* — Ar turime teisės atgręžti prieš Jaspersą šį "nelygstamybės be turinio" pasmerkimą? Ar nėra kaip tik Jasperso intencija sureliatyvinti žinojimą, kad būtų padaryta vietos meilei? Gi ar nėra meilė pati visų moralinių vertybių versmė? Ar galima tad kalbėti apie egzistencinės etikos formalizmą bei moralinių vertybių problemos negližavimą?

Iš tiesų Jaspersui būti "savimi pačiu" lygu būti egzistencinėje komunikacijoje su kitu. "Savęs pačio rinkimasis vyksta drauge su kito rinkimusi".[43]) "Negaliu savęs kitaip mylėti, kaip per kito meilę".[44]) "Meilė yra pati esmė: būti savimi pačiu ir mylėti yra viena".[45]) Būtų galima visus šiuos tekstus aiškinti kaip pastangą pakelti apsisprendimo etiką į meilės etiką, akcentuojant meilę kaip apsisprendimo versmę. Meilės principas iš tiesų galėtų nuveikti egzistencinės etikos formalizmą. Deja, tačiau tai nėra Jasperso atvejys. *Jei iš vienos pusės mūsų filosofas ir laiko meilę apsisprendimo versme, tai betgi iš antros pusės jis ir pačią meilę paverčia apsisprendimo dalyku.* Egzistencinė komunikacija, į kurią jis mus kviečia, nėra krikščioniškoji artimo meilė. Kai pastaroji yra visuotinė, tai pirmoji lieka ribota "tais keliais negausiais"[46]), su kuriais aš esu nelygstamai atviras. Jasperso egzistencinė meilė labiau yra *amititia*, negu *caritas*. Mūsų filosofo akimis, caritas tėra socialinis fenomenas, "nusistatymas kitam pagelbėti be autentiško manęs pačio prisiartinimo į kitą kaip jį patį".[47]) Visą tą metafizinę gelmę, kuri yra sava krikščioniškajai artimo meilei, mūsų filosofas perkelia į savo egzistencinę komunikaciją. Bet kadangi ši nebėra visuotinė, tai galutinėje sąskaitoje Jaspersui meilė lieka palenkta apsisprendimui, su kuo būsiu tik kovą už būvį vedanti būtybė, nebijanti nė klastos; su kuo paviršutiniškai draugausiu, versdamasis mandagiomis pusiau-teisybėmis; ir su kuo pagaliau būsiu nelygstamai atviras, atmesdamas bet kokią klastą ir bet kokį melą. Pakelti savo egzistencinei komunikacijai į visuotinę artimo meilę mūsų filosofas stokoja to metafizinio pagrindo, kuriuo yra krikščioniškoji Dievo, kaip Meilės, samprata. Jasperso akimis, laikyti Dievą meile yra lygu įkristi į antropomorforizmą. Kaip Platonui, taip ir Jaspersui, meilė yra iš esmės ieškojimas. Ir užtat laikyti Dievą meile mūsų filosofui yra lygu teigti Dievuje "vykimą, stokojimą ir ieškojimą".[48]) Užtat, pagal mūsų filosofą, "patiriame meilėje Dievą, bet Dievas nėra meilė".[49]) O atmetus meilę Dievuje, tenka drauge atmesti ir mumyse Dievo meilės galimybę. Todėl ir yra mūsų filosofas visiškai logiškas, kada jis Dievo meilę laiko tik metafora. Bet kai tik paneigiama Dievo meilė, tuojau pat nustojama pagrindo ir žmogaus, kaip žmogaus, meilei.

Užuot pakilusi į visuotinę artimo meilę, Jasperso egzistencinė meilė lieka greičiau tik visuotinės tolerancijos versmė... Iš tiesų, egzistencinė meilė mūsų filosofą veda ne į moralinių vertybių atskleidimą, o tik į reikalavimą sureliatyvinti kiekvieną tiesą. Pretenduoti į absoliutinę tiesą, teigia mūsų filosofas, tai nusidėti prieš komunikaciją, nes esminė komunikacijos sąlyga, pagal jį, yra absoliutinės tiesos nepasiekimas. "Tik ten, kur yra žinojimui nepasiekiama ir tuo pačiu problematiška substancija, kovoju už savęs realizavimą, per komunikaciją tapdamas savimi pačiu".[50]) Ir atvirkščiai: jei manausi turįs tiesą, iš anksto prarandu komunikatyvinį atvirumą. "Kas galutinai turi tiesą, tas nebegali nuoširdžiai su kitu kalbėti: jis nutraukia komunikaciją savo tikimo turinio vardan".[51]) Komunikacija tėra galima, jei atsisakau pretenzijos išskirti kitų tiesą ir atmetu pagundą mano tiesą laikyti vienintele tiesa visiems. "Dispozicijos komunikacijai sąlyga yra nevisuotinti savo istorinio turinio, kai laikyti save matu yra lygu prarasti istorinę sąmonę ir nutraukti komunikaciją".[52])

Bet kodėl gi absoliutinės tiesos išpažinimas iš anksto yra nusikaltimas prieš komunikaciją? Todėl, atsako Jaspersas, kad tiesa, atsieta nuo komunikacijos, "išsigimsta į galutinį pasitenkinimą, užuot buvusi laike deginančiu apeliavimu".[53]) Tenka betgi į tai atsakyti: šis argumentas galioja tik moraline prasme, nes jis kreipiasi tik į mus pačius, o ne į tiesą kaip tokią. Be abejo, jei laikau save teisingą moralinio tobulumo prasme, iš tiesų užsidarau kitiems, nes pasidarau jų farizeiniu teisėju. Kas pats save laiko šventuoju, tas iš tiesų pasidaro nebeprieinamas. Bet jis ir nėra iš tiesų šventasis, nes šventumo pretenzija sunaikina ne tik komunikaciją, bet ir pati šventumą. Tačiau į šitokį pasitenkinimą savimi anaiptol veda ne tiesa. Priešingai, tiesa yra nusižeminimo versmė tuo pačiu, kad ji mus perspėja, jog reikia ją gyventi, ir užtat niekada negalima būti savimi pačiu patenkintam, kol lai-

kas dar nėra mums sustojęs. Ir jei yra atvejų, kuriais absoliutinės tiesos pažinimas išsigimsta į farizeizmą, esame atsakingi mes patys, o ne tiesa kaip tokia.

Pagaliau moralinio farizeizmo versme gali tapti ne tik absoliutinės tiesos pažinimas, bet ir pats kiekvienos tiesos reliatyvinimas. Atsitinka, kad tampa fariziejumi tasai, kuris tiki turįs absoliutinę tiesą. Bet pati tiesa teisia tokį tiesos "savininką", jam primindama, jog tiesą reikia gyventi, o ne "nuosavybe" laikyti. Tačiau, antra vertus, yra lygiai galima, kad ir reliatyvistas taptų tolerancijos vardan netolerantišku teisėju visų tų, kurie atsisako laikytis tos pačios reliatyvistinės pozicijos. Čia ir atsiduriame prieš naują paradoksą. Iš vienos pusės, tai tolerancijos vardu mūsų filosofas skelbia savo reikalavimą reliatyvinti kiekvieną tiesą. Iš antros pusės, reikalauti kiekvienos tiesos reliatyvinimo lygu nejučiomis į absoliutinį stabą iškelti toleranciją. Ir savo ruožtu suabsoliutinti tiesos reliatyvizacijos reikalavimą yra lygu pastatyti į klausimo ženklą pačią filosofinės komunikacijos galimybę. Tasai filosofas, kuris tiesą laiko objektyvaus pažinimo uždaviniu, lieka atviras pačiu tuo, kad jis prileidžia savo pagrindų loginę analizę. Priešingai, tasai filosofas, pagal kurį filosofinis mąstymas iš viso neturi pažinimo prasmės, savo kritikus pastato prieš alternatyvą: arba pritarti reliatyvistinėms autoriaus prielaidoms, arba būti iš anksto apšauktam dogmatiku. Ir kada mūsų filosofas kalba apie savo filosofijos "nepolemiškumą", nejučiomis jis pats prisipažįsta, kad jo "komunikacijos filosofija" iš tiesų filosofinę komunikaciją padaro vargiai įmanomą.

Tokia yra kaina, kuria tenka apmokėti jaspersinį komunikacijos sąlygojimą "nežinojimu". Kai tolerancija remiasi absoliutine tiesa, ji yra drauge ir tiesos meilė, ir žmogaus meilė, nes šiuo atveju ji drauge yra ir valia komunikuoti *tiesą* ir valia ją komunikuoti *meile*. Priešingai, kai tolerancija plaukia tik iš "nežinojimo", ji gresia virsti abejingumu lygiai tiesai, kaip žmogui. Kai tolerancija be meilės tėra paprastas prievartos atsisakymas, tai meilė yra gerbimas ne tik įsitikinimų, bet ir paties žmogaus, kaip žmogaus, t. y. ne tik prievartos atsisakymas, bet ir aktyvus kitiems atsidavimas. *Meilė toliau ir giliau prasiveržia, negu tolerancija, bet tolerancija, kaip tokia, nepakyla ligi meilės.* Meilė, nušviesta tiesos šviesa, nėra niekuo ribota, kaip Jasperso egzistencinė komunikacija yra ribota "keliais negausiais". Kiekvieną kartą likdama konkreti, meilė drauge yra principiškai visuotinė. Vieno žmogaus meilė neišskiria kito žmogaus meilės. Ji nežino to pavydo, kuris rūsi paprastoje draugystėje. Tenka draugų ieškoti. Bet meilei netenka nieko ieškoti, nes ji kreipiasi ir į patį priešą. Ji sieja visus, nes nieko ji neišskiria. Tuo tarpu ta tolerancija, kuri pagrįsta tik tiesos reliatyvybe, greičiau žmones skiria, negu sieja, nes kiekvieną palieka uždarytą "savo" tiesoje.

Kada mūsų filosofas sąlygoja savo egzistencinę komunikaciją "nežinojimu", jis tuo pačiu insinuoja tiesos ir meilės antinomiją. Tačiau tai tėra tariama antinomija, nes *tiesos absoliutumas nieku būdu nereiškia meilei grėsmės.* Priešingai, tiesos reliatyvinimas komunikacijos vardan gresia lygiai prarasdinti ir tiesos, ir meilės sąmonę. Iš vienos pusės, kada mūsų filosofas iškelia komunikaciją į patį tiesos kriterijų ("tiesa yra tai, kas mus riša, ir: tiesa savo versmę turi komunikacijoje"[54]), jis sutapdina savo "egzistencinę tiesą" su paprasta tolerancijos valia. Iš antros pusės, užuot išgelbėjęs meilės absoliutybę, savuoju tolerancijos suabsoliutinimu jis tepasiekia draugystę, o ne meilę. Iš tiesų, kaip jau esame pastebėję, mūsų filosofo "egzistencinė komunikacija" savo pagrinde yra amititia, o ne caritas. Tik draugystė laukia iš kito to paties besąlyginio atvirumo, kuriuo mūsų filosofas aptaria savo egzistencinę komunikaciją. Gi meilė nėra susieta su jokiomis sąlygomis. Tik draugystė yra esmiškai ribota "keliais negausiais" artimaisiais, kaip mūsų filosofas charakterizuoja egzistencinę komunikaciją. Gi meilė yra beribis atvirumas. Tik draugystė yra persunkta ta meilės ir kovos įtampa, kuri pagal mūsų filosofą valdo egzistencinę komunikaciją. Gi meilė nieko neišskiria, išskyrus neapykantą. Užtat, kada Jaspersas vienoje vietoje aptaria filosofiją "žinojimu, kuris yra meilė"[55], iš tiesų jis turi mintyje ne meilę krikščioniškąja prasme, o tik tolerancijos ir draugystės apologiją.

---

[1]) P (Philosophie), 323.— [2]) W. (Von der Wahrheit), 83. — [3]) W., 83. — [4]) P., 323. — [5]) P., 446. — [6]) P., 423. — [7]) P., 453. — [8]) P., 434. — [9]) P., 547-548. — [10]) P., 459. — [11]) P., 513. — [12]) P., 524. — [13]) P., 527. — [14]) P., 527. — [15]) PG (Der philosophische Glaube), 57. — [16]) P., 578. — [17]) P., 600. —[18]) P.,598.—[19]) P.,599.—[20]) W., 718.—[21]) P.,526.—[22]) P.,615.— [23]) P., 615. — [24]) P., 745. — [25]) W., 527. — [26]) W., 529.— [27]) W., 495. — [28]) W., 827. — [29]) W., 180. — [30]) P., 604. — [31]) P., 599. — [32]) P., 14. — [33])P., 605. — [34]) P., 431.— [35]) P., 441-442. — [36]) P., 329 ir P., 599. — [37]) P., 605. — [38]) W., 718. — [39]) P., 604. — [40]) J. P. Sartre, L' existentialisme est un humanisme, p. 88-89. — [41]) W., 171. — [42]) PG., 121. — [43]) P., 451. — [44]) P., 343. — [45]) W., 988. — [46]) P., 670. — [47]) P., 623. — [48]) W., 1012. — [49]) W., 1012. — [50]) P., 386. — [51]) PG., 61. — [52]) P., 421. — [53]) W., 980. — [54]) PG., 40. — [55]) W., 990.

VLADAS ŠLAITAS

SANDOROS SKRYNIA

Ant kiekvieno stogo žaidė mėnulis,
ant kiekvieno skersgatvio kampo apsikabinusių
mūsų laukė mėnulis,
ir kiekvieną mudviejų žodį gaudė mėnulis,
ir kiekvieną atodūsį,
ir kiekvieną švelnumą,
ir kiekvieną mudviejų rankų mažiausią judesį
susirinko mėnulis.
Ach, kodėl mes tada negalėjom abu numirti,
nes po to jau gyvenimas niekad nebuvo gražesnis,
mano mirusi meile.

Ir kai mūsų nebus,
kai mus pergyvens miesto skersgatvis,
ir kai jo nebebus,
ano mielo mažyčio skersgatvio,
pasiliks tik mėnulis,
ir jis liūdnas ieškos amžinoj meilės sandoros skrynioj
mūsų meilės švelnumo.

TAIP TURI BŪT

Nunoko jos.
Dabar jos tamsiai mėlynos. Pro vaismedžių
šlapius lapus jos žiūri į mane, kaip ašaros. O, slyvos!
Kai vėjai siūbtelės,
jos pasipils, kaip ašaros,
taip turi būt, jos pasipils, kaip ašaros,
nes žemėj viskas turi baigtis ašarom,
kaip mano meilė kažkada po vaismedžiais pradėta.

VASAROS NAKTĮ

Išsiskirdamas pasiimsiu nedaug:
vieną-kitą trumpą eilėraštį,
vieną šiltą vasaros naktį ir švelnią muziką,
koplytėlėj girdėtą,
kad nebūtų taip liūdna
ten, po medžiais, vienam gulėti.

Šitą vaizdą vienos nakties ir vargonų muzikos
įsidėsiu širdin, kad niekas nebeatimtų;
tau paliksiu tik savo meilę ir savo liūdesį,
kad mane atsimintum.

PAKARUOKLIO KILPOJE

Liūdną naktį mėnulis supas tuščioj pakaruoklio kilpoj,
supas ir mąsto,
kodėl toks liūdnas tūlo žmogaus gyvenimas.
Šitaip supas jisai per naktį,
supas ir mąsto
ir neranda atsakymo.

Liūdną naktį, kai vėjai supa medžius, kai šakos
pagal taktą mėnulio girgžda,
kai ištįsęs mėnulis
velka kojų padus per tuščią miestelio aikštę,
per sulūžusį tiltą,
per sudužusių čerpių stogą anapus tilto,
jisai nieko tada nemąsto, tasai mėnulis;
jis tik žiūri nuo tilto upėn,
žiūri ir supas,
kol sudyla pačiam gale, už miestelio upės.

Iš ruošiamos spaudai knygos

"SUDAUŽYTI PAVEIKSLAI"

VOKIEČIŲ MOKSLININKŲ KLYSTKELIAI

J. PETRONIS

Pastaraisiais dešimtmečiais mes esame turėję įvairių santykių su savo didžiuoju vakarų kaimynu. Devyniolikto amžiaus pabaigoje mūsų pirmasis tautinis laikraštis "Aušra" ir daugybė kitų lietuviškų leidinių buvo spausdinama Prūsuose ir paskui slaptai gabenama į Lietuvą. Vėliau, jau atgavus nepriklausomybę, didelė dalis valstybinių, ekonominių ir kultūrinių reikalų mus dar daugiau siejo su vokiečiais, negu su kitais kaimynais: su lenkais dėl Vilniaus bylos beveik neturėjome jokių santykių; nuo didžiojo rytų kaimyno, rusų, mus skyrė nelemtasis komunizmo barjeras; o latviai, mūsų šiauriniai kaimynai, mums nedaug ką galėjo padėti, nes jie, kaip ir mes, savo valstybę turėjo beveik iš nieko kurti.

Dėl tos tad priežasties su vokiečiais mums neišvengiamai teko daugiau santykiauti, kaip su kitais kaimynais. Vokietijos universitetuose daugiau kaip kur kitur studijavo mūsų jaunuolių; mūsų vidurinių ir aukštųjų mokyklų auklėtiniai daugiausia mokėsi ir mokėjo vokiečių kalbą; moksliniams tyrinėjimams ir šiaip įvairiems kitiems reikalams didžia dalimi buvo vartojama vokiečių literatūra arba kiti vokiški šaltiniai ir t.t. Nors iš pradžios nemaža vokiečių į mus ir šnairuodavo, ypač dėl Klaipėdos krašto, ir tarė Lietuvą esant Azijos dalimi, tačiau tie mūsų santykiai su jais vystėsi, palyginti, pakenčiamai; jie žymiai pablogėjo, tik Hitleriui pagrobus Klaipėdą, ir pagaliau, bolševikams užplūdus Lietuvą, visai nutrūko.

Dabar, netekę savo laisvės ir pamažu primiršdami tą žalą, kurią mums vienu ar kitu metu yra padaręs mūsų didysis vakarų kaimynas, mes galime jau blaiviau pažvelgti į gerąsias bei prastąsias jo ypatybes ir, jas pasvarstę, išmokti geriau bei atsargiau ateityje skirti pelus nuo grūdų.

Vienas iš tokių svarstytinų dalykų yra vokiečių mokslas, su kuriuo mums tiesiogiai yra tekę turėti reikalo ir su kuriuo, reikia tikėtis, teks dar nemaža susidurti ateityje. Apie tai yra įdomu pakalbėti, nors ir trumpai, ypač dėl to, kad vokiečiai ne tik mus, bet ir beveik visą pasaulį seniau yra stebinę savo žiningumu, išradingumu, pagrindumu ir visašališkumu. Tokie korifėjai kaip Leibnizas, Kantas, Schopenhaueris, Fichtė, Hegelis, W. Humboldtas, T. Mommsenas, Goethe, Schilleris, Nietzsche, Hauptmannas, Beethovenas ir daugybė kitų yra tarsi didžiuliai švyturiai, kurie plačiai šviečia visam pasauliui. Bet šalia to tuojau tenka didžiai nustebti atsiminus, kad nuo 1933 m., kuriais Hitleris paėmė valdžią į savo rankas, vokiečių galvosenoje įvyko lyg staigus lūžis: ankstyvesnės universalybės ir objektyvybės vietoje atsirado oficiali pažiūrų siaurybė. Panašiai kaip komunistai neliečiama ir šventa dogma yra pavertę marksizmą bei leninizmą, taip vokiečių naciai pirmon vieton buvo iškėlę rasinę vokiečių pirmenybę. Pagal tą teoriją vokiečiai, priklausydami baltajai šiauriečių rasei, esą veikliausia ir versliausia pasaulio tauta, todėl jie jau iš prigimties esą parinkti pirmauti kitiems. Ir Hitleris, atėjęs į valdžią, tuojau ėmėsi šią teoriją praktikoje vykdyti: mėgindamas arišką vokiečių rasę padaryti ko grynesnę, jis stengėsi ją atriboti nuo neariškų priemaišų, visų pirma nuo semitų, todėl kiek įmanydamas tuojau kibo žydų klausimo tvarkyti. Kad rinktinė vokiečių tauta (Herrenvolk) galėtų kaip reikiant klestėti, jis taip pat buvo sumanęs įvesti naują tvarką Europoje ir Rytuose vokiečių tautai įgyti ko daugiau erdvės. Šis pastarasis sumanymas buvo pasidaręs bene svarbiausiu vokiečių politikos tikslu. "Ne vakarinė ir rytinė orientacija gali būti būsimasis mūsų užsienių politikos tikslas, — rašė Hitleris savo "Mein Kampf" 757 psl., — bet rytų politika — reikalingos žemės įgijimas mūsų vokiečių tautai". Tuo planu, tarp ko kita, turėjo būti užimtas visas Pabaltijis, jo gyventojai iškelti Rusijos gilumon ir jų vietoj įkurdinti gryni vokiečiai.

Kai dabar prisimeni visas tas vokiečių užmačias, tai kažkaip nesinori tikėti, kad šioje tariamai kultūringiausioje Europos tautoje būtų galėję kilti tokių beprotiškų kėslų, ir jais būtų didžiai susižavėjusi ne tik plačioji vokiečių visuomenė, bet ir jų elitas — žymūs mokslininkai, garsūs rašytojai ir kt. rinktiniai atstovai. Tačiau su didžiu apgailestavimu tenka pripažinti, kad tai buvo ne kokia nors ligūsta fantazija, bet gryna tikrenybė. Štai atskiri duomenys.

Paėmę į savo rankas valdžią, vokiečių naciai tuojau griebėsi valyti aukštąsias mokyklas nuo semitiškų priemaišų. Dėl to nemaža žymių mokslininkų buvo pašalinta nuo vietų, išguita iš tėvynės, uždaryta į koncentracines stovyklas arba net ir nužudyta. Daugelis priešnacinio, pacifistinio ar humanistinio turinio knygų buvo pašalinta iš bibliotekų arba net viešai sunaikinta, sudeginta. Demonstratyviai buvo garbinamas vokiškas karo dievaitis ir ruošiamasi į didelį žygį, kuris turėjo laiduoti didingą vokiečių ateitį net tūkstantmečiams. Tačiau po kietų bei ilgų grumtynių tas jų žygis sugniužo, ir vokiečių tautoje liko neregėta tuštybė, neviltis.

Tad dabar kyla klausimas: kodėl taip galėjo įvykti? Kodėl niekas iš vokiečių negalėjo numatyti baisios katastrofos ir beveik niekas ne-

mėgino pasipriešinti klaikioms jų valdovų užmačioms? Kurgi buvo jų elitas, kurio uždavinys turėjo būti ginti individualinę žmogaus laisvę, objektyvinę mokslo tiesą ir įspėti visuomenę prieš besiartinančią grėsmę?

Į šitos rūšies klausimus vokiečių dauguma tuomet nei nemėgino atsakyti: jie tikėjo Hitlerio planais ir kaip įmanydami juos rėmė. Jų elitiniai visuomenės atstovai daugiausia buvo patenkinti tų planų didingumu ir todėl iš anksto rodė savo pritarimą ir reiškė ištikimybę tų planų kūrėjams bei vykdytojams. Visų pirma uolesnieji Hitlerio šalininkai paskubėjo tą savo lojalumą viešai paskelbti atskiru leidiniu "Bekenntnis der Professoren an den deutschen Universitaeten und Hochschulen zu Adolf Hitler und dem nazionalsozialischen Staat" (Dresden, 1933) ir vėliau, išvertę į penkias kalbas, išdalyti visiems kitiems V. Europos universitetams, kad jie tuojau sužinotų apie šį spontanišką jų sutikimą su naująja tvarka. Po to jau sekė visa eilė atskirų pareiškimų. Štai Stuttgarto aukštoji technikos mokykla pirmoji pasistengė tais pačiais (1933) metais Hitleriui suteikti garbės daktaro laipsnį, kurio jis tačiau nesiteikė priimti. Kiek vėliau, 1936 m., Bonnos universitetas rado reikalinga iš savo garbės daktarų sąrašo išbraukti Thomą Manną, kuris po nacių įsigalėjimo turėjo tremtiniu atsidurti J. A. Valstybėse.

Ir ne tik ištisos mokslinės institucijos, bet ir paskiri vokiečių mokslininkai daug kur skuboms yra mėginę rodyti savo paslaugą nacių valdžiai. Štai vienas garsaus vokiečių universiteto profesorius ir žymus mokslininkas, kaip teko patirti iš vieno neseniai atvykusio lietuvio tremtinio užrašų, jau 1934 m. yra išspausdinęs trumpą 26 psl., brošiūrėlę "Was man von den Litauern wissen muss" ("Kas žinotina apie lietuvius"), kuri viešai nebuvo platinama ir, matyti, tebuvo skirta tik tam tikroms vadyboms arba atsakingiems valdžios pareigūnams, nes viršelyje parašyta: "Vertraulich — Nicht fuer die Presse!" ("Slaptai! Ne spaudai!"). Dėdamasis esąs lietuvių žinovas, šios brošiūrėlės autorius stengiasi vokiečiams lietuvius apibūdinti kaip neištikimus, žodžio nelaikančius žmones ("Das gegebene Wort gilt dem Litauer nicht viel... wie haeufig z. B. sind die litauischen Fuersten zum Chris tentum uebergetreten, um wieder abzufallen, wenn das einen politischen vorteil bot! Und was man selbst tut, traut man dem anderen zu. Deswagen findet auch Hitlers Friedenspolitik bei den Litauern keinen Glauben". 1) Būdami neištikimi, šitie lietuviai nekenčią savo didžiojo vakarų kaimyno ir kur galėdami jį visaip šmeižia. Pvz. Lietuvos prezidentas A. Smetona 1933 m. "Lietuvos Aido" Nr. 285 paskelbęs vieną skandalingą vokiečius šmeižiantį straipsnį, kuriame, tarp ko kito, yra šiaip pasakyta: "Vokiečių interesams saugoti ir ginti leidžiamos visos priemonės. Ne teisė, bet jėga pagaliau nusprendžia santykius su silpnaisiais... Nacionalizmas remiasi rasizmu, t. y. jis nesirūpina svetimas tautybes suvokietinti, jis tik nori jų kraštus pasisavinti... Visiems prieš akis stovi išnaikinimo politika. Bet: žmogus šaudo, Dievas kulkas nešioja".

Toliau tas pats autorius kaip įmanydamas stengiasi atremti lietuvių tautines aspiracijas ir "demaskuoti" visus, kurie bent kiek tokių aspiracijų galėjo turėti ryšium Maž. Lietuvos tautiniu atgimimu. Tam reikalui jis pamini visą eilę tokių nenaudėlių. Jo akimis žiūrint, pvz. hanoverietis Jurgis Sauerweinas buvęs ne kas kitas kaip mažesnių tautų kurstytojas arba siundytojas ("Dieser Man sah es als seine besondere Aufgabe an, die kleineren Nationalitaeten aufsuhetzen"). Pastorius Gaigalaitis ėjęs tik, kur vėjas pūtęs: 1915 m. viešai rašęs, kad Maž. Lietuvos lietuviai visai nenorį priklausyti kitai kaip prūsų vokiečių valstybei, o vėliau, įžygiavus lietuviams į Klaipėdą, jau ėmęs kitokį vaidmenį vaidinti. Tačiau pavojingiausias žmogus buvęs Vydūnas, anuometinis Tilžės gimnazijos mokytojas V. Storosta: jis buvęs vyriausias Didžiosios Lietuvos propagandininkas Prūsuose ir už tai buvęs didžiai gerbiamas pačioje Lietuvoje ("Der Hauptwortfuehrer ist... Vydūnas in Tilsit,... meiner Neberzeugung nach ein ganz gefaehrlicher Mensch, auf den schaerfstens aufgepasst werden sollte, ob er ein Wolf im Schafpelz ist oder, was er durch sein Tun bewirkt hann ich nicht sagen. Jedenfalls weiss man in Kaunas ganz genau, was man an ihm hat wenn man seinen Ehrgeiz befriedigt. Nicht ohne Grund wird dort wie ein Nationalheros gefeiert".).

Pačios brošiūros gale šis rimtasis mokslininkas nesidrovi vokiečių valdžiai pasiūlyti gestapinių priemonių — papirkimu palenkti lietuvių spaudą vokiečių naudai, stropiai sekti lietuvybę ("das Litauertum sehr genau im Auge zu halten") ir pagaliau įkurti kalbos bei kultūros attache (atseit, ypatingą kultūrinę žvalgybą) prie vokiečių pasiuntinybės Kaune.

Šitokie pavyzdžiai (o jų yra daugybė!) aiškiai rodo, kad daugumas vokiečių mokslininkų neįstengė išlikti ištikimi objektyvinei mokslo tiesai bei individualinei akademikų laisvei, be kurios neįmanomas joks tikrasis moksliškas tyrinėjimas, ir lengvai pasidavė autoritetinės valdžios pagundoms. Tai aiškiai yra konstatavęs ir garsusis vokiečių filosofas, Marburgo universiteto profesorius, J. Ebbinghausas, kuris savo rektorinėj kalboj "Zu Deutschlands Schicksalwende" 1945 m. rugsėjo 25 d., tarp kita ko, yra šiaip pasakęs: "Vienas dalykas tačiau pasilieka visai tikras: vokiečių universitetams nepasisekė, nes dar nebuvo laiko visomis išgalėmis pasipriešinti mokslo bei demokratinės valstybės sunaikinimui. Jiems nepavyko išlaikyti tironijos naktį degančio švyturio taip, kad jį būtų galėjęs matyti visas kitas pasaulis... Teišliko tik maža tarptautinio vardo mokslininkų, kuriuos naujasis tironas yra pakartotinai delsęs prislėgti. Visi kiti, kurių elek-

tyvumas rėmėsi tik jų vienybe, neturėjo vadų. Daugeliu atvejų jiems trūko politinės įžvalgos ir vyriško ryžto".

Ir tai visa nestebėtina: vokiečių mokslininkų dauguma gyveno tomis pačiomis tautinėmis aspiracijomis, kuriomis mito ir plačioji vokiečių visuomenė. Juos visus traukė himno žodžiai "Deutschland, Deutschland ueber alles", kuriuos Hitleris savo drąsiomis užmačiomis jų akivaizdoje atrodė praktiškai įprasminęs. Taigi tariamai spontaniškai įvykęs lūžis Hitleriui atėjus į valdžią buvo ne atsitiktinis reiškinys; juo mažiau toks galėjo būti staigus vokiečių mokslininkų persiorientavimas. Kaip rodo Californijos, Berkley, universiteto auklėjimo istorijos ir filosofijos profesoriaus Fr. Lilge's tyrinėjimai "The Abuse of Learning". New York, 1948), visų šių atmainų šaknys glūdi daug giliau, pačioje vokiečių galvosenoje ir būde, o iš dalies ir pačiose gyvenimo aplinkybėse.

Garsusis italų kompozitorius Giuseppe Verdis vieną kartą yra pastebėjęs: "Vokiečiai yra ne tiek jausmų, kiek proto žmonės ir, be to, didžiai godūs". Šitas tad godumas ir fizinės jėgos dievinimas taip buvo apsvaiginęs vokiečius, kad daugelis iš jų, savarankiškai nebenagrinėdami pačių svarbiųjų gyvybinių problemų, patys be atodairos metėsi į hitlerinę avantiūrą: vadams beliko tik vesti paklusnią minią kur tinkamiems. Ir jie nuvedė visą kraštą į bedugnę. Tik visai maža dalis vokiečių nepasidavė šiai srovei ir iki galo išliko ištikimi bendriesiems visos žmonijos idealams — laisvei ir tiesai. Tokie užsispyrėliai yra buvę pvz. jau minėtasis filosofas Julius Ebbinghausas, garsusis Leipzigo universiteto pedagogas Theodoras Liltas, to pat universiteto anglistas L. Schueckingas, Berlyno universiteto slavistas Maxas Vasmeris (buvęs K. Būgos draugas, dabar Stockholme profesoriaująs) ir kiti.

Šitie negausūs vokiečių drąsuoliai yra daugiau klausę ne skambių hitlerinių vilionių, bet tylaus savo sąžinės balso ir tų tiesos nurodymų, kuriuos jau anksčiau yr skelbę *Kantas, Fichtė, Goethe* ir kiti didieji vokiečių mokytojai. Tik atsiminkime, ką vokiečių filosofas J. G. Fichtė yra 1794 m. Jenos universitete savo klausytojams pasakęs apie mokslininko paskirtį: "Mokslininkas turi būti doriškai geriausias savo laiko žmogus: jis savimi turi parodyti aukščiausią ligi jo galimą dorinio išprusimo lapsnį" (Ueber die Bestimmung des Gelehrten, 42 psl.). Jis turi būti evangelinė druska, kuri tik tol tėra gera, kol savo sūrumo nėra netekusi. Mokslininkas, nustojęs kitiems šviesti savo dorinėmis ypatybėmis, prasilenkia su savo paskirtimi ir neatlieka savo pagrindinės pareigos — doriškai taurinti kitus žmones.

Daugelis vokiečių mokslininkų, pamiršę šitą didžią tiesą, buvo nukrypę nuo savo tiesioginės paskirties ir pasukę pavojingomis klystkelėmis. Reikia tikėtis, kad baisus paskutinių laikų sukrėtimas ne vieną iš jų prablaivins ir grąžins į tikrą, mokslininkui priderantį kelią, o kitiems tai bus aiškus įspėjimas lengvai nepasiduoti žavingoms vilionėms.

NEMUNO ŠALY

K. GRIGAITYTĖ

Širdin žodžiai įdainuoti
Su lakštingalos giesme.
Tyliai, tyliai supas luotas
Rausvam Nemuno žaisme.

Mielas, kam irklus padėjai —
Per toli srovė nuneš.
Sutaršys gegužės vėjai,
Sutaršys jie man kasas!

Žiūrėk, glaudžias vosilkėlė
Jau prie dobilo peties...
Naktis, laumių dukružėlė,
Mums sugaut tinklus išties.

Aidi ilgesio varpelis
Anoj pusėj vandenų.
Žiedais vyšnių barstos kelias,
kur sustoju, kur einu.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

JOHANNES V. JENSEN

Nepastebimai, be ilgų skilčių bei fotografijų praėjo pro pasaulio, išskyrus gal Skandinavijos, spaudą liūdna žinia, kad jau pernai lapkričio 25 d. • mirė Nobelio laureatas danų rašytojas Johannes V. Jensen. Niekas danų, pagaliau, niekas ir pasaulio literatūroje negali dabar tos spragos užpildyti. Didelio būta dainiaus, didelio žodžio menininko ir danų kalbos meisterio. Tai buvo, anot Švedų Akademijos nario Harry Martinsono, meno liturgas, kuriam gyvenimas buvo ir tikėjimas ir Dievas, o menas — pamaldos.

Nė vienas iš danų rašytojų, tiek dabar, tiek anksčiau, taip stipriai ir tokį ilgą laiką nepaliko tokių gilių pėdsakų danų literatūroje, kaip Johannes V. Jensen. Ištisą 50 metų jis buvo krašto stipriausiu rašytojų talentu. Pradžioje jis atsistojo, kaip tokie su griausmu atūžę talentai kad būna, senųjų ir dominuojančių rašytojų — brolių Brandes, Herman Bang ir kitų — opozicijoje. Paskiau nekartą ir jis pats buvo opozicijos gerokai kedenamas, tačiau vistik nė vienas iš danų rašytojų negalėjo išvengti jo magiškosios plunksnos įtakos.

Visai naujas įžengė Johannes V. Jensen į danų literatūrą, bet tuo jis nepasitenkino, jis karts nuo karto dar atsinaujindavo, net ligi pat savo senatvės. Jo jėga buvo tokia stipri, kad jis, suradęs sau naują kelią, atverdavo kelius ir visai danų kūrybai, — ne tik danų, bet ir viso pasaulio, jeigu pasaulis tik būtų turėjęs akis tatai išvysti, arba ausis išgirsti. Toji didžioji mažų tautų ir mažų kalbų literatūrinė tragedija! Johannes V. Jensen buvo šakotas medis, jo dvasinės vertybės buvo didelės, jis ir švietė ir šildė, savimi jis išdirbo lyg ir savotišką mastelį, kuris tuo laiku kaip tik labai pravartus buvo, nes daugelis mažų žmonelių mėgino patys dievukais pasidaryti.

Johannes V. Jensen, veterinoriaus sūnus, gimė 1873 m. Himmerlande, Jutlandijoje. Kurį laiką studijavo mediciną, bet, trūkstant lėšų tolesnėms studijoms, metė mokslus ir pasidarė rašytoju. Pats gi buvo labai nepatenkintas savo pirmųjų metų kūryba. Pirmuosius du savo romanus "Danai" (1896) ir fantastiškai talentingą "Einer Elkaer" (1898) jis iš savo kūrybos išbraukė. Rimtai žiūrėjo jis ir daugelį dalykų, ne tik į tas savo dvi knygas. Johannes V. Jensen daug keliavo per visą pasaulį skersai ir išilgai. Blaškėsi ir skaldėsi į šimtą mažų sritelių.

Debiutavo Johannes V. Jensen kaip tik taip vadinamojo fin de siecle periodo pačiame vidury. Tada buvo labai madniu dalyku būti dekadentu, neurotiku ir savęs analizuotoju. Tuose pirmuose savo romanuose jis ir plaukė su ta srove. Plaukė, kaip išmanė, ir, žinoma, daug geriau, negu kiti. Bet ši pasirinkta rolė gyvenimo teatre jį vis labiau ir labiau baidė ir šiurpu krėtė. Jau "Himmerlandiečiais" jis pasuka į naują kelią. Nuo to laiko jis nebenori nė pažiūrėti į tą savęs analizavimo metodą. Pradžiai jėgų ir krypties ieško vaikystės prisiminimuose. tėviškėje ir jos stiprių charakterių žmonėse. "Himmerlandiečiai" arba, geriau pasakius, trumpi pasakojimai iš jo tėviškės Himmerlando, yra tikras stebuklas. Pvz. kad ir tas trumputis, vos keturių puslapių didumo pasakojimas "Spalių mėnesio naktis". Ar pasaulio literatūroje yra kita tokia novelė, kuri savo vizijos ir kalbos jėga galėtų lygintis su ja, nebent kai kas iš mūsų A. Vaičiulaičio . . .

Tą savo pažiūrą jis išvystė į atskirą programą. Jis daug rašė ir prirašė tais teoretiniais, daugiau ar mažiau filosofiniais klausimais. Intelektualią abejojimų ligą, į vidų nukreiptą graužimąsi ir savęs analizavimą jis laikė laiko vėžio liga. Jis norėjo kreipti savo žvilgsnį į išorę, ieškoti visumos, sveikumo bei jėgos tiek veiksmuose, tiek tikėjime. Senieji turėjo tą jėgą, tą tikėjimą. Toji jėga turi būti vėl atkovota!

1901—1902 m. gimsta "Karaliaus kritimas". 27-28 metų buvo tada autorius, kai pasirodė ši knyga, didžiausias istorinis romanas, kaip ji tada buvo vadinama. Mokytu istoriku Johannes V. Jensen nebuvo, jis perskaitė vieną kitą knygą, tarp eilučių susidarė jam vaizdai, nuėjo į muziejų, pamatė ten kardą, ir karys tuoj atsirado.

1904—1905 m. pasirodo amerikoniškais siužetais romanai "Madame d'Ora" ir "Ratas". Johannes V. Jensen mokėjo daug amatų, bet jis buvo blogas meisteris save išgarsinti. Tie abu romanai, kurie tikriausiai galėjo atnaujinti ar bent atsišviežinti amerikiečių romanų literatūrą, gaila, nebuvo Amerikoje išleisti.

Po jų sekė "Ledynas" ir romanų romanas "Ilgoji kelionė", romanas nuo žmonijos pradžios ligi Kristupo Kolumbo, kur žmonės ir legendos atsikelia gyvi, lyg autorius būtų tuose šiaurės kraštuose dešimtis tūkstančių metų išgyvenęs. Visai teisingai Švedų Akademijos narys ir jos sekretorius Anders Oesterling pasakė Johannes V. Jensen mirties proga: "Johannes V. Jensen mirus, galima drąsiai ilgą toną išpūsti iš tų

bronzos amžiaus triūbų, atrastų danų durpynuose, nes kaip dainius jis buvo iš kunigaikščių giminės".

Bet Johannes V. Jensen nėra vien beletristas, lygiai įdomus ir stiprus jis yra ir savo lyrikoje. Jo gyvenimo džiaugsmo kupini ir jautrūs "Eilėraščiai" bei "Mitai" yra, galbūt, originaliausia, ką jis iš viso yra parašęs.

Johannes V. Jensen buvo didelis dainius, didelis pasakotojas, tačiau nemažesnis jis buvo ir daniško žodžio meisteris, taip kad jo nuopelnas danų kalbos grožiui yra taip pat neįkainuojamos vertės. Literatūros istorijos žinovas norvegas prof. Hoel, beprakaituodamas verčiant "Karaliaus kritimą", apie šį Johannes V. Jensen įnašą sako: "Nuo "Karaliaus kritimo" ligi "Ledyno" Johannes V. Jensen išsidirbo tokią kalbos formą, kurią aš, nerasdamas geresnio vardo, pavadinčiau pagrindine Skandinavijos kalba, — sakiniai tokie paprasti, lyg juos būtų paprastas ūkininkas sudėjęs, o koncentruoti jie, lyg eilutė iš Havamal" (Havamal = Aukščiausiojo žodžiai, palaidų eilėraščių rinkinys Senojoje Edoje. Aukščiausiuoju čia reikia suprasti dievą Odiną).

Juozas Lingis

KAD ATRAKINČIAU DAINŲ SKRYNELĘ

Netrukus iš spaudos išeina didelė lietuvių poezijos antologija, nuo liaudies dainų, Mažvydo ligi mūsų dienų. Čia dedame tos antologijos įžangą. Kitoje šio numerio vietoje skaitytojas ras keletą retesnių eilėraščių iš antologijos.

Lietuvių literatūroje pirmą kartą viename daikte regime tokį gausų mūsų poezijos pluoštą, kaip šioje knygoje. Į šiuos lakštus susirinko dainuojanti mūsų tauta — nuo nežinomo liaudies poeto ligi pačių paskutiniųjų.

Nors su spragomis, prieš save turime vientisą lietuvių poezijos paveikslą, einantį nuo žilos senovės ligi paskutinių mūsų lyrikų. Nėra prasmės lietuvių liaudies dainas atitverti nuo rašytinės lyrikos ar epo, tuo lyg sumažinant lietuvių literatūrą. Liaudies dainos yra tokis pat kuriančiosios lietuvių dvasios paminklas, kaip Baranausko "Anykščių šilelis", Putino "Rūpintojėlis", Fausto Kiršos "Laiškas obelaitėms", ar Brazdžionio "Per pasaulį keliauja žmogus". Tai tokia pat dainuojančios lietuvio sielos, jo ilgesio ir grožio išraiška, kaip ir tų poetų, kurių vardus skaitome literatūros istorijoje. Kitose tautose nežinomi autoriai davė epines poemas, kurios neatidalomai jungiamos su tų kraštų literatūra. Ir mūsų kūrybos pradžioje stovi didysis nežinomas autorius — liaudies poetas, pasauliui atnešęs nuostabų dainų lobį.

Taip žiūrėdami, mes nejausime tos meninės tuštumos, kuri tartum apgaubia senuosius mūsų amžius ir sutrumpina mūsų literatūrą. Tuose amžių ūkanose skamba neišsakyto grožio posmai, mūsų dainų bernelio sudėti. Ten randam "Aš atsisakiau savo močiutei", "Išbėgę, išbėgo iš Rusnės kiemo", "Parein jauteliai" arba "Oi žiba žiburėlis". Tauta, dainavusi tokias dainas, turi savo literatūrą nuo pat neatmenamų gadynių, — ir nėra ko mums patiems šių turtų atitverti mūsų kūrybinio žodžio istorijoj.

Sklaidydami šią knygą, pirmiausia rasime įprastinį mūsų poezijos kelią ir vardus. Aure, kaip koks milžinas, iškyla Donelaitis, nuo kurio buvome pratę pradėti grožinės mūsų literatūros istoriją. Ateina Poška, Valiūnas, Stanevičius, Strazdas, kurie sudaro lyg ir vieną laikotarpį. Seka tuštesnis tarpas, kurį vėliau užpildo galingas A. Baranausko balsas. Nuo jo lietuvių poezijoje jau nebus spragų. Pragysta "Aušros" poetai, A. Vienažindys, Vincas Kudirka, Adomas Jakštas, Pranas Vaičaitis, J. Mačys-Kėkštas, M. Gustaitis, M. Vaitkus. Visus juos lyg vainikuoja Maironis savo poezijos gražumu ir populiarumu bei tautine reikšme. Amžiumi prie jų reikėtų dėti Jurgį Baltrušaitį, kuris savo vėlyvu derliumi taip stambiai papildė lietuvių literatūrą. Pragysta naujos ir stiprios jėgos — Balys Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, Faustas Kirša, Kazys Binkis. Tai pirmas žymusis ketvertas, po kurio ateina antrasis su J. Aisčiu, Bern. Brazdžioniu, S. Nėrimi ir Antanu Miškiniu. Greta jų stovi tiek naujų reikšmingų poetų — Stasys Santvaras, Kazys Boruta, Juozas Tysliava, H. Radauskas, St. Anglickas, Gražina Tulauskaitė, B. Rutkūnas, K. Inčiūra, Ven. Ališas. Taip eina ligi paskutinio stipraus ketverto — Vytauto Mačernio, Kazio Bradūno, Alfonso Nykos-Niliūno ir Henriko Nagio. Čia pat žymisi J. Kėkštas, P. Kozulis, Vl. Šlaitas ir kiti. Lietuvio siela nesiliauja dainavus, ir ji nenutilsta juodžiausios vergijos dienomis, skambėdama laisvės kovotojų partizanų poezija, išaugusia Lietuvos girių ūksmėje ir slaptumoje.

Čia sužymėtas žinomas kelias, kurį nužengė lietuvių poezija. Prie minėtų vardų esame prijunkę, prie kitų dar iš mokyklos suolo. Šalia jų yra lygiai įdomių poetų, kurie mažiau žinomi, rečiau minimi, arba visai nepastebimi, nors jie yra įdomūs, šviti grožio kibirkštimi ar yra buvę naujų kelių skynėjai. Kai surenkame krūvon visus lietuvių eiliuotojus, pamatome, kad mūsų raštų poetinę formą pirmieji pradėjo kalti ne Donelaitis, bet Mažvydas ir jo amžininkai. Mažvydas yra ne tik pirmosios lietuviškos knygos autorius, bet ir anksčiausias mūsų spausdintas eiliuotojas. Čia įdomu pažymėti, kad 17 amžiuje turime žmonių, kaip Pr. Šrubauskis ar M. Švobas, kurie yra davę pasisekusių posmų. Iš mokyklos dienų mes žinome "Aušros" poetus. Tačiau dar anksčiau buvo poetų grupė, apie kurią beveik niekas nekalba, nes jų darbai buvo pasilikę rankraščiuose. Jeigu Pr. Savickis (1778—1864), Anupras Jesevičius-Žemaitis (1809—1884), Val. Zagurskis (1820—1874), Julijus Anusavičius (1832—1907), Kl. Kairys (1835—1864) ir panašūs būtų savo raštus kol gyvi išspausdinę, jų vardai nuo seno eitų gretomis su Klementu, Valiūnu, Miglovara, Ks. Vanagėliu ir kitais, tegul ne pačiais didžiausiais, bet mums brangiais.

Galop, vartydami šią knygą, pastebėsime dar vieną reiškinį: kai kurie ne taip populiarūs, arba lyg į šalį nustumti autoriai, turi parašę gražių dalykų. Antai, Margalis yra "netekęs" vardo, kaip poetas. O savo laiku buvo labai populiarus. Jis ton užmarštin pateko be reikalo: kai peržvelgiam jo knygas, iš jų galime prisirinkti ne vieną stiprų dalyką. Jis yra ir "Leiskit į tėvynę" autorius, nors maža kas tenumano jį parašius šią garsią dainą. Tai tik vienas atsitikimas. O tokių yra ir daugiau.

Sudarant šią antologiją, buvo norėta duoti ne tik istorinės tvarkos rinkinį, ne tik stipriųjų kūrinių knygą, bet nepamiršta ir kai kurių dainų populiarumo mūsų žmonėse.

Anaiptol nebuvo galima visa ko ištesėti. Norint išrinkti gražiuosius lietuvių poezijos žiedus, būtų tekę eiti ne tik per knygas, bet ir per laikraščius, kuriuose ne vienas yra pradėjęs gražia lyrika, bet paskui nuo jos atitrūko — ir daugiau nerašė. Bet ką bekalbėti apie laikraščius, jeigu sunku buvo ir su knygomis. Teko visur graibstytis, ir tai ne viską rasti. Vaizdui atbaigti būtų reikėję pridėti žymiuosius mūsų vertėjus, kaip Jeronimą Ralį ("Odisėja" ir "Ilijada") arba K. Šakenį ("Ponas Tadas"). Taip išversti Homerą, kaip J. Ralys, yra stambus kiekvienos literatūros laimėjimas.

KNYGOS ir ŽURNALAI

A. MACEINOS "JOBO DRAMA" KRIKŠČIONIŠKOSIOS EGZISTENCIJOS ŠVIESOJE

Viena iš dabartinių mūsų blogybių priežasčių yra ir gilesnio mąstymo trūkumas. Kad šitoks tvirtinimas neatrodytų per daug greitas ir neapgalvotas, reikėtų peržvelgti bent paskutiniųjų 50 metų literatūrą, kad pamatytumėm, kaip maža joje skirta vietos toms didžiosioms problemoms, kurias gyvenimas neša savyje, nuo kurių dreba mūsų pačių egzistencija ir nuo kurių priklauso tautų ir kultūrų likimai. Tačiau čia negalima leistis į šių klausimų nagrinėjimą ir iškelti tas priežastis, kurios atitraukė mūsų tautą nuo gilesnio ir intensyvesnio idėjinio gyvenimo. Jų buvo daug ir įvairių: žiaurios gamtinės sąlygos, nuolatiniai priešų užpuldinėjimai, svetimųjų priespauda, o svarbiausia, — Ilgas išlikimas šalia krikščionybės ir todėl negalėjimas pasisavinti tų minties lobių, kurie glūdi antikos ir krikščioniškoje kultūroje. Net ir krikščionybę priėmę, mes dar ilgai laikėmės tų primityvių pažiūrų, kurios yra mūsų mitologijoje, tautosakoje, liaudies dainose. Garbindami savo senovę, kartu garbinome tas primityviąsias pažiūrias religijoje, etikoje, estetikoje, filologijoje ir kitose dvasinio gyvenimo srityse, kurios yra būdingos kiekvienos tautos pradinei kultūrai. Nuo šio primityvizmo vietomis įvyko tiesioginis perėjimas prie pozityvizmo ir materializmo, kuris savo struktūra yra artimas primityviai galvosenai. Ir nors mūsų tauta yra labai imli gilesnei dvasinei kultūrai, tačiau dėl čia suminėtų ir kitų priežasčių susidomėjimas didžiosiomis gyvenimo problemomis ir filosofija apskritai mumyse yra dar menkas. Pas mus dar nebuvo premijuota jokia filosofinio turinio knyga ir leidėjų tokioms knygoms leisti beveik nėra, jei neskaityti prel. Pr. M. Juro, kuris yra vienintelis tokių knygų leidėjas. Ir paskutinis "Draugo" konkursas parodė, kad pas mus nėra ryškios tos asmenybės, kurios paaukoja savo gyvenimą tų didžiųjų problemų sprendimui, kurias gimdė genijai ilgų šimtmečių kančiose ir kovose.

Tokioje situacijoje yra labai brangi kiekviena pasirodžiusi knyga, iškelianti gilesnio idėjinio gyvenimo reikalą. Ypač brangios tokios knygos, kurios kelia pačias didžiąsias ir pagrindines gyvenimo problemas: Dievo egzistenciją, sielos nemirtingumą, žmogaus santykius su Dievu ir tų santykių pasireiškimus žmonijos gyvenime.

Šioje srityje sėkmingai dirba mūsų filosofas Dr. A. Maceina. Jis yra numatęs parašyti ištisą seriją knygų Dievo ir žmogaus santykiams nušviesti. Be "Didžiojo inkvizitoriaus", nagrinėjančio šiuos santykius pasaulio istorijoje, dabar pasirodė "Jobo drama", sprendžianti Dievo ir žmogaus santykius asmeniniame žmogaus gyvenime. Ši knyga dėl savo svarbumo užima žymiausią vietą visoje šioje serijoje, nes nuo konkrečių ir asmeniškų žmogaus santykių su Dievu pareina ir šitų santykių išplitimas ir visoje istorijoje. Svarbi ši knyga dar ir dėl to, kad ji svarsto Dievo ir žmogaus santykius egzistencinės filosofijos šviesoje, kuri daugiausia žinoma kaipo Dievo nerandanti (Heidegger), arba Jį aiškiai neigianti (Sartre). Pritaikymas šios moderniosios, madingiausios ir didelės įtakos gyvenimui, darančios filosofijos Dievo ir žmogaus santykiams nušviesti yra didelis laimėjimas šios problemos sprendime.

"Jobo drama", kaip pats autorius pasisako, yra bandymas duoti teisti-

---

Dėl paties parinkimo gali būti įvairių nuomonių. Į šnekas apie tai įsileidus, galėtum kalbėti be galo. Tik pažymėtina, kad vieno kito autoriaus dėjom tai, ką turėjom po ranka, nes negalėjom aptikti jų gražesniųjų puokščių. Tai teks išlyginti normaliais laikais. Vieno kito ir knygose ir periodinėj spaudoj pasirodžiusios poezijos visai nesuradom. Taigi, teko visaip kamšytis.

Tvarka antologijoje yra kronologinė. Tai išskirsto gimininguos poetus, nes romantiką gali pastatyti kaimynu futūristai, bet šiaip ne vienu atveju šis kelias yra patogiausias.

Prieš akis turime didelį lobį. Tai kūrybinis mūsų tautos paminklas. Čia glūdi mūsų žemės giesmė nuo žilų senovės dienų ligi paskutiniųjų poetų ir partizanų daincs. Žvelgdami į šiuos kūrinius, skaitydami lapas po lapo, regime, kad jie nėra tik grožio, ilgesio ar meilės balsas: yra tai ir visas brangios mūsų tautos gyvenimas, jos troškimų, džiaugsmų ir kovų alsavimas. Mūsų daina ir giesmė ne tik minėjo tautos žygius, bet ir lydėjo ją kovoje ir kūrė ateities paveikslą. Tuo būdu lietuvių poezija yra ir tautinės sąmonės, jos augimo geresniam gyvenimui ir laisvai būčiai kalvis ir dalininkas. Tas tautinės sąmonės bruožas lietuvių poezijoje žymus nuo Donelaičio ligi dabarties, o jeigu pridėti prozą, — tai nuo pat mūsų rašytinės literatūros lopšio.

Paleidžiame šią eilių knygą "iš kaimo į kaimą — pas jaunus, senus", tariant poeto Prano Vaičaičio žodžiais. Tas mūsų kaimas šiandien pasidarė visas platus pasaulis, kur tik buvo nublokštas mūsų tremties brolis ir sesuo. Tikime, kad šis poezijos rinkinys pasieks tolimas šalis ir lietuvį lydės liūdesio ir džiaugsmo dienomis, kalbės jam gražiausius mūsų žemės žodžius, paguos širdis "nelaimių sutrintas", nušluostys ašaras ir kels jausmus, — kartojant minėto poeto posmus.

Pat mūsų raštų pradžioje Mažvydas rašė: "Broliai, seserys! Imkit mane ir skaitykit, — ir tatai skaitydami permanykite". O skaitydamas štai ką permanyki: čia glūdi sudėtas tavo paties ilgesys ir mūsų tautos sielos balsas, atveriantis tau grožio, minties ir jausmų pasaulius. Prieš tave stovi mūsų žemės daina — mūsų šalies senovė, jos upės ir girių ošimas, jos mąstymai ir trošk imai, jos kovos, kritimai ir pergalės. Tai kuriančiojo lietuvio darbų vainikas nuo senų senovės ligi mūsų dienų.

Versdamas šiuos lapus, štai dar ką permanyki: čia tau byloja gimtoji žemė, tavo motina. Ji tavęs ilgstisi ir savo širdyje didžiai tavęs pasigenda. Ir taip pat supraski, kad mes su ja esame vieni: nei laikas, nei tolimi plotai, nei tremties metai negali mums išplėšti iš mūsų sielos ir iš mūsų ilgesio tos žemės, kuri išaugino, ir tų dainų, kurių tėviškės pastogėj išmokome ir kurias visa širdimi pamilome, vilty ir nevilty — ir sopulingame dabarties ėjime į šviesesnę dieną.

Antanas Vaičiulaitis

nio egzistencializmo apmatus, t. y., egzistencijoje atskleisti transcendenciją. Norint egzistencijoje atskleisti transcendenciją, reikalinga išeiti iš konkrečiame žmogaus buvime esančio **tikėjimo.** Tačiau šis tikėjimas neturi būti suprastas kaip vienašališkas valios pritarimas kokiai tiesai ar jausminis kokios nors tiesos pergyvenimas, bet kaip **viso žmogaus** nuotaika ir laikymasis, kylantis iš pačios žmogaus **esmės.** Ir Maceina atskleidžia šitokias esmines žmogaus prigimties nuotaikas, būtinai vedančias jį į transcendenciją: **baimę, rūpestį, skundą.** Nors visos šios egzistencinės nuotaikos yra empirinės, patirtimi prieinamos, tačiau jos nėra grynai psichologinės, bet siekia giliau, turi savo pamatą **ontologinėje** būties sąrangoje, "Neturėdamas buvimui pagrindo pats savyje, būdamas iš nebūties pašauktas Kito valia, žmogus nelaiko savo buvimo pats savo rankose ir todėl visados būna nebūties akivaizdoje. Nebūtis sudaro žmogui ontologinę grėsmę, kuri jį ištiktų kiekvieną akimirką, jeigu Dievas jo būties nelaikytų. Šita savotiška nebūties grėsmė kaip tik ir apsireiškia **baime.** Žmogus trokšta būti. Bet sykiu jis jaučia, kad iš savęs būti jis negali. Atsirėmęs į save, jis tuojau patiria atsirėmęs į niekį. Ir tada jam kyla baimė. Ji atskleidžia atsitiktinį žmogaus pobūdį, jo nebūtiną buvimą, jo laikymąsi buvime Kito galia. **Baimė yra kūrinio jausmas".** (11 psl.). Čia Maceina yra giliai įžvelgęs pagrindinį egzistencijos ryšį su transcendencija ir radęs raktą šios problemos sprendimui. Išgyvenimas savęs kaip **nebūtinos ir kitame besilaikančios** būtybės yra **esminė ir pagrindinė** egzistencijos nuotaika, būtinai vedanti į transcendenciją. Rūpestis yra tik šio pagrindinio išgyvenimo tolimesnė išraiška. Ta prasme ir autorius sako: **"žmogus egzistuoja rūpindamasis, nes jis egzistuoja pripuolamai"** (103 psl.).

Tikrai laimingai autorius įžvelgia, kad rūpestis yra tik įvadas į skundą (113 psl.). Iš tikro, rūpintis žmogus gali, pergyvendamas nebūties grėsmę. Jis gali šią grėsmę stengtis pergalėti savo jėgomis, pasiryždamas herojiškai ją prisiimti. Jis čia tikrai, kaip autorius sako, yra herojiškas, bet dar ne religingas. Tuo tarpu skųstis žmogus gali, kai jis yra suvokęs ne tik gresiantį pavojų, bet ir **išsigelbėjimo galimybę** iš šio pavojaus, kada jis turi **kam** skųstis ir tikisi susilaukti iš jo pagalbos. Todėl autorius sako, kad ne baimė ir rūpestis, bet **skundas** savo esmėje yra aukščiausia ir intensyviausia egzistencinio mąstymo forma (108 psl.). Baimė ir rūpestis priveda žmogų prie transcendencijos, o skundu jis jau šią transcendenciją **peržengia:** "Kiekvienas skundas savo esme yra kreipimasis į anapus. Giliausia prasme žmogus skundžiasi Dievui. Egzistencijos skundas eina į transcendenciją" (111 psl.). Skunde jau apsireiškia ne Dievo ieškojimas, bet jo suradimas, jam atsidavimas, jam savo egzistencinių rūpesčių pavedimas: "Skųsdamasis Dievui, žmogus parodo, kad transcendencija ne tik apskritai **yra,** bet kad ji **jam** yra" (111 psl.). Taigi, skunde iš tikro žmogus jau yra religingas, jis jau yra suradęs Dievą, apsisprendęs už Jį ir suėjęs į santykius su Juo. Visai tat teisinga, kad religinis žmogaus nusiteikimas visu pirma apsireiškia skundu, kad skundas yra pirmykštė maldos forma. (112 psl.).

Šitomis tat trimis žmogaus egzistencijos nuotaikomis — baime, rūpesčiu ir skundu — autorius yra atskleidęs esminį egzistencijos ryšį su transcendencija. Transcendencija egzistencijai atsiskleidžia **mąstymu.** Tačiau šis mąstymas nėra teoretinis, bet **egzistencinis,** t. y., savo paties konkretaus buvimo mąstymas, savo likimo sprendimas, savo būties statymas. Šitokio mąstymo pavyzdys autoriui yra Šventraščio Jobas, kančios situacijoje. Ši kančios situacija ir sudaro autoriui progą pažvelgti į nemąstančią kasdienybę, mąstymo kilimą iš kančios, šito mąstymo virtimą į vieną didelį klausimą transcendencijai ir transcendencijos atsakymų įprasminimą **nekaltos** kančios ir žmogaus **egzistencijos** apskritai: "Egzistencija yra klausimas, atvertas transcendencijos akivaizdoje. Egzistencija prasmingai būna tada, kada ji yra atsakyta" (Plg. psl. 85).

Išnagrinėjęs egzistencinį mąstymą ir pagrindines egzistencines nuotaikas, autorius duoda plačią transcendencijos analizę, kuri yra puiki ir giliai pagrįsta žmogaus prigimtyje esančio religinio akto sklaida. Čia autorius atskleidžia **religinio** Dievo didybę, **Jo skirtingumą ir nepriklausomumą** nuo metafizinio Dievo: "Mūsų religija nėra atremta į išfilosofuotą Dievą", teisingai sako autorius (psl. 184). Čia tat galutinai išryškėja esminis egzistencijos ryšys su transcendencija: **"žmogus yra religinė būtybė esmėje. Egzistencija pati savyje yra vienas ištisas nuolatinis religinis aktas".** Ypač įdomus ir teisingas yra natūralinės religijos esmės įžvelgimas. Natūralinėje religijoje žmogus garbina ne gamtos jėgas, bet **transcendentinę** galybę, apsireiškiančią šiose jėgose: "Gamtos gaivalai šiam žmogui buvo transcendencijos artumo ženklai" (psl. 199). Tai yra labai vertingas įžvelgimas, duodąs raktą gilesniam religijos pažinimui, nes pozityvistinės religijos teorijos kaip tik religijų kilmę veda iš gamtos gaivalų baimės ar kitų išorinių priežasčių, paneigdamos **esminį** religijos elementą — **transcendencijos apsireiškimą.** Baimė, gresiantys pavojai, laimės troškimas ir kitos psichologinės prežastys gali sudaryti tik **sąlygas** religijai žmoguje pabusti, tačiau ne iš šių sąlygų religija kyla, bet iš žmogaus esmės, kuri yra apspręsta transcendencijai.

Atskleidęs esminį egzistencijos ryšį su transcendencija, autorius iškelia egzistencijos negalią palaikyti ir atstatyti griūvančios savo būties: **"Atsidūręs nebūties akivaizdoje, žmogus iš tikro pats sau pagelbėti negali"** (64 psl.) Ir kitoje vietoje: "Noras bylinėtis su Dievu yra noras save sukurti savo paties pastangomis" (psl. 80). Visa modernioji kultūra ir yra toks noras sukurti save **savo** pastangomis, toks su Dievu bylinėjimasis, kuris tobuliausią savo išraišką kaip tik yra radęs ateistiniama egzistencializme. Sartre pagrindiniam savo veikale "Būtis ir niekas" tvirtina, kad žmogaus egzistencija priklauso išimtinai ir absoliučiai tik nuo **paties apsisprendimo.** Šitame savęs suabsoliutinime Sartre mato aukščiausią humanizmą, kurį jis sutapatina su ateizmu. Tuo tarpu A. Maceina kaip tik teizme randa šį aukščiausiąjį humanizmą, o ateizme įžvelgia visokio humanizmo ir pačios žmogaus egzistencijos žlugimą: **"Nužudyti Dievą savoje būtyje reiškia žlugti ir pačiam"** (psl. 235). Visas gyvenimas savo žiauria tikrove patvirtina šios tezės teisingumą.

Ateistiškieji egzistencialistai pasaulį pergyvena kaip svetimą ir grėsmingą žmogui. A. Maceina supranta pasaulį kaip uždavinį, duotą žmogui, kuriame jis įvykdo savo egzistenciją: **"Egzistencija yra vedama į pasaulį, kad šį įimtų į save"** (psl. 135). Įimti pasaulį į save ir jį perkeisti ir yra tas didysis uždavinys, vykdomas krikščionybės.

Taigi, Maceina žymiai praplečia egzistencializmą, atskleidsdamas jame naujas nuotaikas, vedančias į transcendenciją ir įprasmindamas pačią egzistenciją pasaulyje. Tačiau šis praplėtimas dar nėra toks didelis, kad jis apimtų **visą** žmogaus buvimą, apsireiškiantį ypač krikščioniškoje egzistencijoje. Autorius nag-

rinėja žmogiškąjį buvimą kraštutinėse situacijose. Šiose gi situacijose apsireiškia **sukrėstoji** egzistencija, kuri nėra būdinga egzistencijai **apskritai**. Be baimės, rūpesčio ir skundo egzistencijoje dar būna **džiaugsmo, laimės ir dieviškos palaimos situacijos**. Šiose situacijose išnyksta baimė, rūpestis ir skundas, išnyksta **nebūties grėsmė**. Jei čia dar yra baimė, tai ji yra tik baimė būti **Dievo atmestam**, ir rūpestis būti **Dievo išrinktam**. Bet būna ir tokių situacijų, kur ir šis rūpestis ir baimė visai išnyksta, ir kur šventieji pergyvena tikrą **Dievo išrinkimą**. Iš šio religinio pergyvenimo teoretiniame mąstyme iškilo predestinacijos problema, kuri, kaip ir visi gilesni religiniai išgyvenimai, nesiduoda racionalizuojama.

Nors autorius ir duoda teistinio **egzistencializmo** apmatus, tačiau ne visur jam pavyksta išlaikyti gryną egzistencinį mąstymą, dažnai jis virsta teoretiniu. Ypač šis teoretinis autoriaus galvojimas žymus blogio problemos sprendime. **Blogis yra nebūtis**, sako autorius ir nori tai ypatingai pabrėžti (psl. 217) Ši tezė jau yra teoretinė ir neturi atramos egzistenciniame mąstyme. Egzistenciniame mąstyme mes su blogiu susitinkame ne kaip su **nebūtimi**, bet kaip su **realia jėga**, su kuria mes turime grumtis asmeniniame gyvenime ir kuris milžiniška savo galybe apsireiškia istoriniame vyksme. Blogio realumas ir galybė pasirodo dažnai didesnė už gėrio, todėl priskirti gėrį būčiai, o blogį nebūčiai neseka iš **pačių dalykų esmės**, bet iš **šalia dalykų** esančio teoretinio mąstymo. Krikščionių filosofai priskyrė blogį nebūčiai, norėdami teoretiškai išspręsti teodicėjos problemą, pateisinti Dievą blogio akivaizdoje. Tačiau A. Maceina teisingai įžiūrėjo, kad blogio problemos sprendimas nėra teoretinis, bet egzistencinis: **"Teorinis blogio problemos sprendimas mums yra amžinai uždarytas**. Tačiau mes galime prie blogio prieiti egzistenciškai. Mūsų tad nusistatymas jo atžvilgiu, mūsų reagavimas į jį, mūsų jo priėmimas ir bus egzistencinis jo sprendimas. **Jo sprendimas iš tikro yra mūsų apsisprendimas jo atžvilgiu"** (psl. 218-219). Tačiau mes čia dar turime pridurti, kad blogio problemos nėra vien **subjektyviniame** mūsų apsisprendime jo atžvilgiu, bet ir **objektyvioje vertybių sąrangoje: Mūsų apsisprendime už gėrį**. Tokį sprendimą duoda pats Dievas, sugrąžindamas Jobo turtus dvigubai. Taip daro ir Jobas, pasitikėdamas Dievu kančioje ir šią kančią iškęsdamas pagal Dievo valią. Vis tai yra apsisprendimai už **gėrį**. Todėl autoriaus 219 psl. suminėti asmenys ne visi blogio problemą išsprendžia; išsprendžia vyras, apsivilkdamas misionieriaus sutana ir iškeliaudamas į Afriką, nes jis apsisprendžia už gėrį. Tuo tarpu Jobo žmona, patardama vyrui prakeikti Dievą, ir gyvenimo smūgių ištikta mergaitė, nušokdama į upę, blogio problemos neišsprendžia, nes apsisprendžia už blogį.

Laikant blogį nebūtimi, sunku pateisinti ir kančios troškimą šventųjų gyvenime: **"Kančios troškimas ir džiaugsmas kęsti yra vienas iš būdingiausių šventos asmenybės ženklų"**, sako autorius (224 psl.), ir visai pagrįstai klausia, kaip galima trokšti blogio, kaip galima džiaugtis nebūtimi? Ir nors autorius bando įrodyti, kad kaip tik šiame nubūtinime yra kančios vertė, nes čia suvokiamas absoliučios Būties reikalingumas, tačiau šventųjų gyvenime toks aiškinimas nepasiteisina. Šventieji ir yra tie, kurie yra pergyvenę **absoliučią savo priklausomybę** nuo Dievo, **visišką Jame laikymąsi**, todėl kančia, kaip **absoliučios Būties reikalingumo išryškintoja**, jų gyvenime netenka prasmės. Kančią šventieji pergyveno kaip **pozityvinę vertybę**, kaip Dievo dovaną, kaip Jo meilės ir išminties apsireiškimą jų gyvenime, nors kame šis pozityvumas yra, lieka mūsų protui paslaptis, kaip ir visa šventojo egzistencija. Kančios, kaip ir blogio problemos apskritai, sprendimas yra egzistenciškai-religinis ir savo pilną sprendimą ras tik ekschatalogijoje.

Sunku yra prileisti, kad nebūties grėsmė būtų ontologinė ta prasme, kurią jai teikia egzistencialistai — kad būtis atsidurtų prieš nebūtį ir krikščionis ją nugalėtų tik psichologiškai, tikėdamas Dievo pažadu, kuris būtį palaiko nuolatiniu tvėrimu (creatio cintinua). Nebūties grėsmė teizme gali būti suprasta tik kaip **nebūtinos būties laikymasis absoliučioje Būtyje** ir priklausomumas nuo jos. Taip ją supranta A. Maceina, nes jis tvirtina, kad net ir filosofiškai yra aišku, kad žmogus būna ir anapus (psl. 9). Bet tada nebūties grėsmė teizme nėra nugalima tik psichologiškai, bet ir **ontologiškai**: nebūtina būtis juk laikosi absoliučioje Būtyje **esmiškai** kaip savo pagrinde, ji išnyktų tada, kada išnyktų tas pagrindas, kuriame ji laikosi. Kol šis jos pagrindas būna, būna ir ji **būtinai**, nors šis būtinumas nėra **išvidinis**, t. y. paeinantis iš jos pačios, bet **išorinis**, t. y. paeinantis iš absoliučios Būties. Tai aišku ir iš tvėrimo sąvokos. Būties palaikymas glūdi jos tvėrime ir yra **vienas** ir tas **pats** dalykas, **vienkartinis Dievo veiksmas**, tik **mes** jį pergyvename kaip **ištęstą laike** (creatio continua), nes mūsų gyvenimas vyksta laiko kategorijoje. Todėl kūrybinis aktas **negali liautis**, jei jis yra **prasidėjęs**, t. y. būtis negali išnykti, kol yra jos buvimo pagrindas. Dėl šios priežasties nepasitvirtina A. Maceinos teigimas: "Gali Dievas ir būti, bet jeigu žmogus yra mirtingas iš **esmės**, jeigu jis sunyksta **visas**, Dievo egzistencija čia nieko neišsprendžia ir nieko nepadeda" (psl. 175). Sielos nemirtingumas plaukia tik iš Dievo egzistencijos, yra grynai religinė tiesa. Teizme būtis negali **visai** išnykti, gali keistis tik jos buvimo būdai. Šia prasme gali pasikeisti laikinasis žmogaus buvimo būdas į amžinąjį ir tuo būdu žemiškasis žmogaus buvimas "išnykti". Todėl tikra nebūties grėsmė gali būti tik ten, kur neigiama absoliutinė Būtis ir visa būtis suvedama į **žemiškąjį buvimo būdą**, kaip daro ateistinis egzistencializmas.

Maceina, laikydadamasis egzistencinio mąstymo ribose, sukeičia būties buvimo būdus su pačiu buvimu: **"Būtis čia yra tai, kuo ir kaip žmogus šioje tikrovėje būna"** (psl. 9). Tai, ką čia Maceina vadina būtimi, tikrumoje yra tik **būties buvimo būdai: būtis tik gali būti ar nebūti, joje nėra laipsnių**. Tai, kas čia laipsniuojama, priklauso ne būties, bet **vertės** sričiai. Būtis gali būti įvairiai, tačiau šis įvairumas liečia ne jos **buvimą**, bet jos **vertumą**: dvasinė būtis yra vertingesnė už medžiaginę, organinė už neorganinę, tačiau **buvimo atžvilgiu** dvasinė būtis nebūna "daugiau" už medžiaginę, ar organinė už neorganinę, jos **visos būna arba nebūna**, skirtumas čia yra ne jų **buvime**, bet vertingume. Šį skirtumą daro ir Maceina, nes kalbėdamas apie daugiau ir mažiau, stipriau ir silpniau buvimą, pabrėžia, kad šiuos posakius reikia suprasti ne **kiekybine-matematine, bet kokybine-metafizine prasme** (mano pabr. A. B.) psl. 10). Tą skirtumą tarp būties ir vertės jis daro ir tolimesniucse svarstymuose, kalbėdamas apie "grynąjį buvimą" ir būties "turinį", tačiau **principinio** būties ir vertės skirtingumo, atrodo, nepripažįsta, todėl šiuos dalykus dažnai painioja. Tai ypač žymu, autoriui kalbant apie prasmę. Prasmė priklauso ne **būties**, bet **vertės** sričiai, **prasminga yra tik tai, kas yra vertinga**. Ir nors autorius aiškiai sako, kad **"buvimas pats savyje nėra jokia vertybė"** ir kad "vertybė yra tik šio buvimo turinys" (psl. 165),

tačiau vienur vertingumą veda iš **prasmės** (psl. 168), kitur **prasmę** iš **vertės** (psl. 169), neatremia prasmės į vertybes ir prasmę aptaria grynai formališkai: **"Prasmė yra tam tikro uždavinio vykdymas pačiu mūsų buvimu"** (psl. 166).

Nežiūrint to, kaip matome, A. Maceina duoda tikrus teistinio egzistencializmo pamatus, išryškina esminį egzistencijos ryšį su transcendencija ir tuo būdu išsprendžia teistinio egzistencializmo problemą. Čia padarytos pastabos liečia ne tiek "Jobo dramą", kiek egzistencializmą apskritai, kuris susitelkęs tik ties žemiškuoju žmogaus buvimu ir tik kraštutinėse situacijose, išleidęs iš akių **amžinąją žmogaus esmę** ir **vertybių kosmą**, yra per **siauras** pilnai žmogaus egzistencijai atskleisti. A. Maceinai teko sunkiai grumtis su šiuo egzistencializmo siaurumu ir uždaromumu, reikėjo jį praplėsti, atskleidžiant pačiame buvime naujas nuotaikas, atremiant savo teigimus net į teoretinį mąstymą ir būtyje esančią vertybių sąrangą. Ir tik gilus ir kritiškas jo protas, intuityvinis įžvelgimas, aukšta filosofinė kultūra, sistematingumas ir metodingumas problemų pastatyme ir jų išvystyme padėjo nugalėti visas sunkenybes, pralaužti egzistencinį imanentizmą ir atskleisti egzistencijoje transcendenciją. Šiuo atžvilgiu "Jobo drama" didžiosiose žmonijos grumtynėse—apsisprendime už Dievą — mūsų literatūroje užima pačią vertingiausią vietą.

Dr. A. Baltinis

Petras Babickas: BRAZILIJA. Vaizdai, žmonės, Nuotykiai. Rio de Janeiro, 1951 m. 139 p.

Petras Babickas mums yra davęs ir poezijos, ir beletristikos, ir kelionių aprašymų. Dabar prieš akis turime naują kelionių knygą. Šioj srityje jisai jau anksčiau yra mums piešęs Lietuvos pajūrio paveikslus ir "Eladoj" atskleidė Graikijos grožį.

"Eladoj' regėjom nemaža žilos senovės. Su "Brazilija" žengiame į naują kraštą, kur ištisus plotus dar nėra palytėjusi žmogaus pėda. Vienok klaidinga būtų manyti, kad čia visai nesama senovinio palikimo. Kas yra studijavęs tos šalies architektūrą, tas žino, kad praėjusiais šimtmečiais ten buvo pastatyta eilė puikių barokinio stiliaus bažnyčių. Todėl visai neturime ko stebėtis, jei autorius senojoj Rio de Janeiro daly randa panašumo su Vilniumi. Šiaipgi čia žengiame į naują kraštą ir naują tautą. Autorius veda mus į miestus ir į šalies gilumą, kur nenaudoti guli milžiniški plotai ir kur auga atogrąžų giria. Pakeliui mes susiduriame su visokiais žmonėmis, nuotykiais, gamtos ir papročių vaizdais. Apskritai veikalas yra lyg kokia kelionių kronika, kurioje tačiau trūksta ištisumo. Mat, iš Brazilijos autorius dar buvo išklydęs kitur ir paskui vėl grįžo atgalios. To laikotarpio čia neturime. Tai gal rasime kitose knygose. Be to, ir dabartinė medžiaga yra kai kur truputį išblaškyta.

P. Babickas savo aprašymų perdaug nepuošia. Vietomis matyti lyg ir reportažinių pranešimų. Kai kur be ryšio įspraudžia savo padėkas jam padėjusiems žmonėms. Tokiems reikalams reikėtų duoti kitonišką formą ir vietą. Šiaip autorius domisi viskuo. Jis randa šneką su betkuriuo praeiviu. Jis aprašo medžius, paukščius, darbus, upes, gamtos turtus. Dažnai susiduriame su lietuviais. Geriausiai praskamba tos vietos, kur pasakojami patyrimai su žmonėmis, ypač jei tai kiek pinasi su kokiu nuotykiu, arba ilgesne kelione. Taip kad veikale galime atsirinkti įdomių, nuotaikingų ištraukų, kurias visuomet lydi skaidri pasakotojo dvasia.

Štai vienas tokio nuotaikingo pasakojimo pavyzdys:

Nuostabiai tyli ir šalta naktis... Iš aukštos verandos matau krantą ir sidabrinį mėnulio taką upės viduryje.

Kažkur balsas vedžioja dainą, gitarai pritariant. Liūdna meilės daina..

Nuo upės retkarčiais atskrenda žvejų kalbos garsai ir tinklo plekšėjimas.

Pakrantėje po dideliu medžiu rengia guolį žmogus. Tai tas pats, kuris prieš dvejetą dienų, iš kažkur atklydęs, įkėlė savo maišą į medį ir dingo. Dabar jis vėl grįžo. Ar ilgam? Niekas čia jo nepažįsta...

Toli pasigirsta ūžesys. Artėja traukinys. Štai jis jau išniro iš krūmų, žvilgantis, tarsi žaltys, mėnulio šviesoje sidabriniais stogų žvynais, auksiniais vagonų langais — keistas ir gražus po ilgu kibirkščių kuodu.

Sustoja.

Porto Esperanca! Ponto final! (paskutinė stotis) — piktai kažkas nusijuokia apačioje prie uždarytos karčiamos ir daužo kumštimi į duris.

— Atidarykit. Duokite išsigerti!

Bet nesulaukęs atsakymo naktibalda nueina, piktai murmėdamas (87-88 p.).

Be pasakojimo ir be informacinių žinių apie Braziliją, ši knyga ateityje galės eiti ir kaip dokumentas, kuriame po eilės metų bus galima užtikti nuotrupų, kaip mūsų broliai kūrėsi ir gyveno naujame pasaulyje.

Reikia prisipažinti, kad skaitant truputį įkyri pamėgimas operuoti portugališkais žodžiais ir išsireiškimais. Juos derėtų vartoti tik tada, kur lietuviškai negalima išsiversti arba kur norima įnešti tam tikros spalvos. Tačiau tokių spalvų nereikėtų tirštinti sakinyje.

Šis tomelis tėra pradžia. P. Babickas yra numatęs tęsti savo įspūdžius anie Braziliją ir jau skelbia naują knygą

Aug. Raginis

"TĖVYNĖS SARGAS", Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos leidinys, Chicaga, 1951 m. III tomas, I (8) nr. 177 pusl.

"Tėvynės Sargas", pradėjęs savo kelią 1896 metais Mažojoje Lietuvoje, vėliau ėjo Vilniuje ir Kaune. Keletas jo numerių pasirodė ir Vakarų Vokietijoje. Šis numeris išėjo jau JAV, taigi vėl naujose sąlygose.

Šitame numery randame visų pirmą gana ilgą straipsnį, tiesiog studiją. Tai vysk. V. Brizgio: "Lietuvių tauta ir krikščioniškoji demokratija" (86 pusl.), kuriame apžvelgiama krikščioniškosios demokratijos raida Lietuvoje, nurodant jos atsiradimo priežastis, atsiradimo impulsus ir svarbiausius kūrėjus. Ypaš iškeliama popiežiaus Leono XIII enciklikų reikšmė krikščioniškosios demokratijos idėjų išryškinimui ir plėtrai. Kartu čia apskritai išryškinama demokratijos esmė, charakteris, funkcijos ir reiškimosi būdai. Taip pat apibūdinama demokratijos interpretacija komunistinėje, socialistinėje, liberalistinėje santvarkoje. Daugiausia vietos skiriama krikščioniškajai demokratijai, jos išeitam keliui, jos principams ir esmei. Pabaigoje plačiai pasisakoma apie demokratybę ir lietuvių tautą. Nagrinėjama klausimai, kaip reiškėsi demokratybė ir krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje, ir kokia turėtų būti jos ateitis vėl atstatytoje Lietuvos valstybėje.

Ig. Malinauskas, tas judrusis mūsų visuomenininkas, žymus pedagogas, teoretikas ir praktikas, gana išsamiai ir konstruktyviai pasisako apie būsimąją Lietuvos švietimo santvarką. Tai yra autoriaus buvusios švietimo santvarkos Lietuvoje kritika ir konkretus ir originališkas planas ateities santvarkai. Autorius plačiai aptaria pradžios mokslo, aukštesniojo, specialinio mokslo ir suaugusių švietimo organizaciją ir jų apimtį bendroje švietimo sistemoje, gale pridėdamas grafišką švietimo santvarkos pavaizdavimą. Švietimo sis-

MOKSLAS

EVOLIUCIJOS TEORIJOS KRITIKA AMERIKOJ

"Aidų" (balandžio mėn.) straipsnis apie psichoanalizę yra aktualus ypač tuo, kad jis atkreipia dėmesį į vieną savotišką mokslo bruožą Amerikoj. Būtent, atrodo, kad materializmas (filosofinis, ne tiktai etinis) čia daug giliau įleidęs šaknis negu Europoj, kur dvasinė kultūra progresyvesnė ir laisvesnė. Todėl teorijos, kurios ypatingai brangios materialistinės pasaulėžiūros žmonėms, čia labiau tarpsta. Tarp jų yra ir darvinizmas ir iš dalies psichoanalizė. Nuostabu, kad apie psichoanalizę čia išleidžiama šimtai knygų per metus, ji sudaro vieną svarbiausių sričių visoj mokslo knygų gamyboj. Europos mastu vertinant šitą susidomąjimą psichoanalize, galima tik stebėtis, kadangi ji tenai yra beveik atgyventas ir užmirštas dalykas. O čia ji šalia seksologijos užima svarbiausią vietą mokslo populiarizacijoj. Tai populiari ir simplistiška teorija plačioms žmonių masėms ir pelno ieškančių gydytojų ir vadinamų psichoanalitikų kabinetams.

Kaip psichoanalizė įsistiprinus gydytojų ir vad. praktinių psichologų kabinetuose, panašiu būdu darvinizmas priimtas universitetų katedrose. "Mūsų universitetuose mokslinės hipotezės šiandien užima religinių dogmų vietą", sako apie tai Dr. Mortimer Adler. Vienoj savo paskaitoj jis vienas iš nedaugelio Amerikoj ėmėsi vertinti darvinizmą kritiškai. Mortimer Adler paskaita Chicago universitete (birželio pradžioj) apie žmogaus apgynimą prieš Darwiną sutraukė negirdėtą skaičių klausytojų, daugiausia studentų, kurių didesnė dalis buvo nusistačiusi labai kritiškai. Jis kalbėjo taip: Darwino knyga apie rūšių kilmę tegul ir teisingai aprašo gyvulių ir augalų evoliuciją, bet jo hipotezė apie žmogaus giminystę su bezdžionėmis yra visai atmestina. Mes sakytume, atmestina iš antropologinio pagrindo. Nepaisant anatominių panašumų, žmonės ir bezdžionės skirtingi savo rūšimi, ne ypatybių laipsniu. Tik žmogus kuria meną, perteikia idėjas, sudaro konstitucinę ar politinę bendruomenę. Žmogus nuo bezdžionės tiek pat skiriasi, kiek kvadratas nuo trikampio, tarp kurių tarpinės figūros nėra. Tarpinių evoliucijos formų, kurių visą laiką ieškojo paleontologija, o taip pat bendro žmonėms ir bezdžionėms protėvio nėra. Atmetus Darwino hipotezę lieka tik dvi galimybės: aukštesnės rūšies išsivystymas iš žemesnės tiesiog, be tarpinių formų, arba atskiras žmogaus sukūrimas.

Į kritikų klausimus būta įdomių atsakymų. Ar žmogaus minties galia nėra tiktai pasėka jo išsivysčiusių smagenų? — Nervų sistema ir smagenys sudaro tiktai kūno sensorinę sistemą ir nieko bendra neturi su protiniu pažinimu. Dėl žinomo Haeckelio embriologinio argumento (kurio šiandien niekas rimtu neskaito) Adler sarkastiškai pareiškė: — Tiesa, kad skirtumas tarp kiaulės ir kūdikio kartais nėra labai pastebimas, tačiau kūdikis išauga į žmogų, o kiaulė rečiau kada.

Diskusijos kilo ne tik salėj, bet ir visam krašte. Vienas Harvardo, tos liberalinio ir iš dalies antireliginio mokslo tvirtovės, profesorius su panieka priminė laikus, kai mokslą valdė Biblija. Suprantama, Fordhamo profesorius, gindamas paskaitos tezes, užbaigė: senoji pasaka, kad žmogus nėra nieku geresnis už išmokytą bezdžionę, yra visai klaidinga.

Negalima sakyti, kad čia būtų buvęs duotas koks naujas klausimo sprendimas, ar kad iš viso tas klausimas būtų buvęs pakankamai giliai išnagrinėtas. Atrodo, kad evoliucijos klausimo sprendimui paskesniais laikais svarbesnių davinių nėra gauta ir evoliucijos hipotezė ir toliau lieka tuo, kuo buvus — hipoteze. Yra pagrindo manyti, kad argumentai už ją vis dėlto persveria. Skirtingas ir sudėtingesnis dalykas — žmogaus evoliucija, kur pagrindinis sunkumas— psichinio bei dvasinio gyvenimo kilmė. Už šito sunkumo žmogaus evoliucijos aiškinimas daugiausia ir užkliūva. Bendroji evoliucijos hipotezė, nors ji sudaro vieną materialistinės pasaulėžiūros dogmą, iš tikrųjų neturi būtino ryšio nei su materializmu, nei su antireliginiais įsitikinimais. Tačiau čia, šiame krašte, evoliucijos hipotezė, atrodo, dogmatizuojama kaip materialistinės pasaulėžiūros dalis. Šita prasme Mortimer Adler kritika, nors ir nepakankamai gili ir išsami, vis dėlto labai reikš-

---

temos klausimuose autorius parodo didelę erudiciją, visi reikalai jam ypač gerai pažįstami ir todėl jo mintys bus labai naudingos ne tik pedagogams, bet visiems, kam rūpi ir rūpės šis kordinalus Lietuvos švietimo klausimas.

Dr. A. Ramūnas "Europa Atlanto milžino šešėly" įdomiai pasisako Europos, kaip politinės galybės, gelbėjimo problemos reikalu, iškelia Europos politinę krizę, nurodo, kaip organizuojama jos atstatymas, jos vienybės realizavimas. Toliau nušviečiama Europa, kaip kultūrinė problema, nusakoma bolševizmo jai sukeliami pavojai ir prieinama minties, kad religija, ir tai katalikybė, gali būti Europos vienijantis ir sutaikantis veiksnys.

Dr. V. Butvilos straipsniu aiškinama Šv. Sosto ir krikščioniškosios demokratijos santykiai. Tai yra konkretus papildymai vysk. V. Brizgio straipsniui.

Pabaigoje supažindinama plačiau su Krikščionių Demokratų Internacionalu—Nouvelles Equipes Internationales—ir Vidurio Europos Krikščionių Demokratų sambūriu, kuriuose aktingai dalyvauja ir lietuviai krikščionys demokratai.

Žurnalas nepretenduoja į ypatingą išorinį patraukimą, mažoka kronikinės apžvalgos, literatūros apžvalgos visai pasigendama. Reikėtų ateity ir to neboti. Šiaip jau besidomintiems šiais klausimais, o jais turėtų domėtis visi, čia yra vertinga knyga.

V. V.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Gražina Tulauskaitė: Po svetimu dangum. Poezija. Išleido Venta. 1951 m. 60 p.

Aloyzas Baronas: Žvaigždės ir vėjai. Novelės. Išleido Venta. 1951 m. 238 p.

Vincas Jonikas: Brangmens. Lyrika. Išleido ALKA. Brooklynas, 1951 m. 60 p.

Vladas Vijeikis: Tėvynė. Lietuviškam jaunimui. Margerio leidinys. Chicago, 1951 m. 63 p.

Tėvynės Sargas. Kultūros, visuomenės, politikos ir socialinių mokslų žurnalas. 1951 m. 1 (8) nr.

Exibit of Genocide in Lithuania. Cleveland, 1951.

VISUOMENINIS GYVENIMAS

LENGVA NUSIVILTI MAŽA TAUTA

Skolinu šiam straipsniui antraštę iš pokalbio su vienu mūsų kultūros darbininku, kurio vardas laiduoja, jog šie žodžiai jo lūpose suskambo ne pigiai. Padiktavo jam šiuos žodžius skausminga tikrovės patirtis, ne vadinamojo patriotizmo stoka. Patriotizmu mes visi persruvę: galėtų satyrikas kalbėti, kad patriotizmas tiesiai netelpa mumyse ir liejasi per kraštus. Deklamuojame šį žodį ir laikraščiuose, ir susirinkimuose, ir asmeniniuose pašnekesiuose. Bet, deja, ne visada liejimasis per kraštus reiškia pilnatvę. Dažnai jis tėra tuščias putojimas. Nuo susirinkiminių deklamacijų pažvelgus į kasdienybės tikrovę, kyla ir mūsų atvejų klausimas: kokia tikroji mūsų patriotizmo vertė? Slepia jis savyje gaivią jėgą ar tik momentiškai subliukštančias putas? Tai šis klausimas vertė aną mūsų kultūros darbininką akivaizdoje šios patriotizmo infliacijos "nepatriotiškai" konstatuoti: lengva nusivilti maža tauta.

Kalbėjome aną kartą objektyviu klausimu — svarstėme mūsų knygos padėtį. Šį kartą norime sustoti ties subjektyviu klausimu — ties padėtimi tų, iš kurių laukiame lietuviško žodžio. Jau pirmame mūsų žurnalo numeryje šiuo klausimu yra kėlęs savo balsą J. Aistis. Ir kitur buvo šiuo klausimu kalbėta. Bet visa baigėsi tik tuo, kad klausimas nebuvo "išimtas iš darbotvarkės". Ne ta prasme, kad būtų šis klausimas radęs sprendimą ar nustojęs savo aktualumo. Tebėra šis klausimas skaudžiai aktualus ir šiandien. Bet nebekalbama daugiau šiuo klausimu, nes "patriotizmo mokovams" pasisekė visą reikalą užgniaužti ciniška ironija. Vos tik mūsų kultūrininkai iškėlė savo rūpesčius, tuojau pat prapliupo storžieviškas juokas: "poetai įsimanė sau rezervato, kuriame galėtų tęsti unnrinį rojų". Tūli mūsų redaktoriai, kurie mano, jog tik jie turi teisę būti atlyginami, kai bendradarbiai turi rašyti "iš idėjos", mielai paskolino savo laikraščių skiltis visiems tiems, kurie ryžosi įtikinti mūsų kultūrininkus, kad šie kaip tik turi džiaugtis savo skurdu, nes visi didieji kūrėjai davę žmonijai savo veikalus tik skurdo įkvėpti. O kai, pajutę gerą progą įrodyti savo kūrybinio pašaukimo tikrumui, pasiuntė savo pareiškimus redakcijoms ir kai kurie grafomanai, jog jie rašys nieko nepaisydami ir nieko nereikalaudami, tai, savaime aišku, ir nutilo šiuo klausimu visos kalbos. Nebesigirdėti daugiau balsų, primenančių mūsų pareigas savo kultūrininkų atžvilgiu, nes kiekvienas iš naujo šį klausimą keliąs rizikuoja būti išjuoktas vėl išsiilgęs "poetų rezervato". Nenuostabu užtat, kad **mūsų rūpestį savaisiais kultūrininkais pakeitė tos rūšies tyla, kuri nusiaubia žmogų, užšaukus šiam savo sąžinės balsą.**

Tačiau klausimą užmušti nereiškia jį išspręsti. Gali kuriam laikui pasisekti cinišku juoku peršaukti sąžinės balsą, bet vos tik šis ciniškas juokas nutyla, vėl iš naujo pasigirsta mumyse vidinis klausimas į mus pačius. Taip yra ir tuo klausimu, kurį keliame šiame pasisakyme: ar visi, kurie skelbiamės degą savosios tautos meile, esame padarę visa, kad neturėtų teisės mumis nusivilti tie, kurie pašaukti mūsų tautos kūrybiniam genijui skleisti? Žinoma, "poetų rezervato" mintis yra juokinga. Bet tokios minties niekas ir nekėlė iš tų, kurie rūpinosi mūsų kultūriminga, nes bando griauti vieną maždaug visuotinai pripažintą hipotezę tikėjimo dogmos vietoj.

B. S.

NAUJIEJI SOVIETŲ MOKSLŲ "IMPERATORIAI"

Paskutiniu laiku Sovietų Sąjungoje stengiamasi, propagandos ir nacionalizmo tikslais, skelbti didžiuosius "išradėjus" rusus. Pagal tą propagandą išeina, kad spaudą pirmasis išrado rusas, radiją — rusas, įvairias mašinas — rusai. Jau anksčiau partijos vadovybė buvo davusi direktyvas sukurti naujas mokslų teorijas ir jomis pakeisti vakarietiškas. Tam reikalui nebuvo gailėtasi nei pinigų nei žmonių.

Paskutiniu laiku ten džiaugiamasi visišku biologijos mokslo sukomunistinimu. Jo imperatorius yra akademikas I. Lisenko. 1948 m. vasarą Maskvoje buvo suorganizuotas Sov. S-gos biologų kongresas. T. Lisenko, partijos ir vyriausybės įgaliotas, aršiai kritikavo Veismano, Morgano ir Mendelio biologijos dėsnius, vadindamas juos "kapitalistiniais", "buržuaziniais" ir "idealistiniais" prasimanymais. Jų vieton jis piršo savo ir Mičiurino biologijos teoriją.

Tačiau jis susilaukė didelės reakcijos iš suvažiavusių profesorių ir mokslininkų. Didelė jų dauguma kritikavo naują biologijos mokslo teoriją ir faktais nurodė jo klaidas. Oponentai buvo gana drąsūs. Mokslininkai, kurie nenorėjo perleisti mokslo teorijų partijos ir vyriausybės žinion, ėmėsi visų pastangų ir argumentų, kad nugalėtų T. Lisenką.

Lisenko aiškiai pralaimėjo diskusijas. Tačiau jis turėjo paskutinį argumentą: "Mano teoriją peržiūrėjo partija, rado ją teisingą ir užgyrė, kaip privalomą SSSR biologijos mokslui"! Prieš tokį "mokslinį" argumentą patys aršiausi diskusijų dalyviai pasidavė. Jie pradėjo vienas po kito prisipažinti prie "klaidų" ir vienbalsiai priėmė rezoliuciją, smerkiančią Vakarų mokslų klaidingumą... Tokiu būdu NKVD dėka akademikas T. Lisenko pasidarė biologijos mokslo imperatorium!

Garsus anglų biologas prof. Julian Huxley, savo laiku reiškęs simpatijas komunizmui, Anglijos moksliniame žurnale "Nature" paduoda savo įspūdžius ne tik apie sovietų mokslą, bet ir apie biologijos teorijos kūrėją Lisenką. Jis pareiškia, kad Lisenko, "mokslo analfabetas" (scientifically illiterate), plantatorius, buvo vainikuotas absoliutiniu sovietų biologijos kūrėju, pašalindamas ir pažemindamas savo oponentus.

Kitas anglų biologijos profesorius, J. B. S. Haldane, aiškus komunistas, Anglijos moksliniame žurnale "Modern Quarterly" tarp kitko rašo: "Jeigu šitos diskusijos būtų daugiau akademinės, aš galėčiau likti nuošaly, kaip ir daugelis kitų. Tačiau aš įsitikinęs, kad be pagrindo užsipuolė (Lisenko ir pasekėjai. — Aut.) ant mano profesijos ir vieno iš svarbesnių mokslų, kurį aš tyrinėjau kaip marksistas. Mano pareiga yra padėti ir ginti savo kolegas. Mes (Vakarų mokslininkai. — Aut.) nesame neklaidingi, bet tikrai neskiriame daug reikšmės tam, ką Lisenko pasakė apie mus".

Vyt. Buteika

ninkų padėtimi. Tai mes patys prasimanėme šį juoką, kad dalyką sukarikatūrintume ir tuo pačiu save išteisintume ir dėl to, ką galime padaryti, bet vistiek atsisakome. Kam kelti klausimą taip absoliučiai: arba "poetų rezervatas" arba nieko?

Tenka sutikti, jog mūsų galimybės sušvelninti mūsų kultūrininkų padėtį yra labai ribotos. Bet **tada, kai negali žmogui padėti, nereikia bent iš jo tyčiotis.** O tik tyčiojimusi tenka laikyti aną teoriją, kuria mūsų kultūrininkų padėties klausimas buvo išimtas iš darbotvarkės: skurdas įkvėpė visus didžiuosius kūrėjus, tai ir jūs visi, kurie norite atstovauti mūsų tautos kūrybines jėgas, pasirodykite, ko esate verti pačiame skurde. Tai sofistinė teorija savyje pačioje, be sąryšio su tuo tyčiojimosi atspalviu, kuriuo ji buvo dėstoma mūsų atveju. Tiesa, kad daugelio kūrėjų kelias nebuvo rožėmis klotas: ne vienas turėjo perbristi per kartų skurdą, kol laimėjo savo darbui kuklias sąlygas. Bet čia ir yra skirtumas: kai didelėje tautoje šis skurdas yra perbrendamas su pirmu ryškesniu savo talento išskleidimu, tai mūsų dabartinėse sąlygose skurdo marios neturi vilties būti perbristos. Nepakanka mūsuose išleisti vieną knygą, kad jau galėtumei atsidėti antrajai.

Čia ir atsiskleidžia visa skurdo palaimos apologetų sofistika: pamiršta, kad skurdas gali žmogų ne tik žadinti, bet ir visiškai jį sugniuždyti. Sutinkame ir mes: gali skurdo patirtis ir kūrėjui, kaip kiekvienam žmogui, daug atskleisti. Kas gyvena prabangoje, tas niekada nepažins tikrovės. Reikia nuplėšti prabangos šydą, kad būtų pamatytas baisusai tikrovės veidas, kad būtų praregėta tariamosios darnos iliuzija. Kai grafas Tolstojus tik svajojo tikrovę pažinęs, tai Dostojevskis iš tiesų patyrė, kas yra tikrovė. Ir užtat, kai Tolstojus tik nuodijo savo kūrybą blogiui nesipriešinimo mistika, tai Dostojevskis per amžius budins mūsų sąžines savo protesto šauksmu prieš tą tikrovės vyksmą, kuris vienų prabangą perka kitų skurdu. Vienas užtat dalykas pažinti skurdo tikrovę ir kitas dalykas ją farizeiškai laiminti. Gali ir skurdo patirtis būti brangi, bet tik viena sąlyga: jei ji nesužlugdo visiškai žmogaus. Reikia kelti šią sąlygą, nes netenka pervertinti žmogaus jėgų: **visada skurdas gali pasirodyti pajėgesnis už žmogų.** Todėl ir neteisinga minėti tik tuos, kurių skurdas buvo tik laikinis, pamirštant visus tuos, kuriuos skurdas amžinai sunaikino. Tiesa, istorija težino laimėtojus. Bet čia ir slypi istorijos teismo farizeinė neteisybė: pamiršti visa, kas buvo sunaikinta pumpure. Gali ir skurdo patirtis brandinti pumpurą, bet kad šis galėtų išsiskleisti, reikia nebe skurdo syvų, o saulės šviesos. Ir dostojevskinė skurdo patirtis būtų panirusi į beprasmiškos užmirštes marias, jei jis nebūtų radęs laiko savo patirčiai perteikti kūrybiniu žodžiu. Deja, negalima rasti laiko, kol skurdas neperbristas.

Jei ir nereikia kūrybiniam darbui prabangos, tai betgi ir kūrybiniam darbui reikia laiko. Čia mūsų rašytojų skirtumas nuo Dostojevskio skurdo. Kada kalbame apie Dostojevskio (imant šį pavyzdį) skurdą, pasakojame, jog jis turėjo lieti savo milžiniškuosius romanus, kad galėtų išmokėti vienokias ar kitokias skolas. Bet šis Dostojevskio "skurdas" mūsiškiams rašytojams gali kelti tik pavydo. Kai Dostojevskį vertė skubėti leidėjai, tai mūsiškiai rašytojai šiuo atžvilgiu gali būti ramūs: jei ir turėtų kuris skolos, tai ne honorarais galėtų ją išmokėti. Tokia paprasta mūsų rašytojų tragika: nėra kuo skųstis, kad nebūtų galima iš viso duonos užsidirbti, bet reikia šią duoną užsidirbti ne savu, o pašaliniu darbu. Ir šios paprastos kasdienybės akivaizdoje visi anie pasakojimai apie didžiųjų rašytojų skurdą turi atrodyti gražia pasaka: kokie jie buvo laimingi, kad galėjo savo kūrybiniam darbui atsidėti, tegu ir skurdžiai pragyvendami iš savo "nepelningo amato". Baisu kūrėjui ne pačios vargingos sąlygos, bet tai, kad jis negali rasti laiko savo kūrybiniam darbui. Ne tuo mūsų kultūrininkai aimanuoja, kad ir jie turi dirbti fabrikuose, o tik tuo, kad fabrikinis darbas nebepalieka laiko jų kūrybiniam pašaukimui.

Galimas dalykas, kad mažai ką galime padėti mūsų kultūrininkams. Bet reikia juos bent suprasti. O kada girdime keliamą kultūrininkų padėties klausimą, mums vis atrodo, jog be reikalo aimanuojama, nes visų padėtis yra lygi. Tai netiesa: aktyvių kultūrininkų padėtis yra skirtinga ne tik nuo paprastų darbininkų, bet ir nuo tų, kurie anksčiau dirbo inteligentinių profesijų darbą. Imant paprastą darbininką, jis negali čia niekuo skųstis: nei čia darbai sunkesni, nei atlyginimai mažesni. Greičiausia priešingai. Todėl ir regime, kaip daugelis šių jaučiasi šioje šalyje, lyg inkstai taukuose. Tas pats darbas visiškai kitu svoriu gula ant tų pečių, kurie nėra prisiauginę muskulų. Kai kunigai, gydytojai bei inžinieriai ir šioje šalyje beveik visi dirba savo specialybėse, tai teisininkai, karininkai bei mokytojai atsidūrė nejpraston "unskilled workers" padėtin. Pastariesiems nėra "amerikos" nė čia. Bet dar sunkesnė padėtis mūsų rašto žmonių. Tegu ir kiekvienam inteligentui neįprastas fizinis darbas yra varginantis, bet yra gi laiko bent išsiilsėti. **Gi tuo pačiu laiku, kurį kiti skiria poilsiui, mūsų rašytojas ar mokslininkas turi skirti naujam darbui.** Kažkuris žurnalistėlis buvo net aritmetiškai suskaičiavęs, kiek daug laiko lieka ir tam mūsų kultūrininkui, kuris pelnosi kasdieninę duoną fabrike. Deja, anasai entuziastas užmiršo pastebėti, kad poilsio valandos nėra pačios tinkamiausios kultūriniam darbui. Žinoma, galima ir poilsio valandą nesunkiai parašyti kokią korespondenciją ar publicistinį straipsnelį. Bet tik tyčiojantis galima kalbėti, kad ir po fabrikinio darbo būtų galima vakare sėsti prie tikrai kūrybinio darbo. Jei dažnas mūsų aimanuojame, kad sunku nuvargusiam susikaupti sunkesniam straipsniui paskaityti, tai kodėl manome, kad kitam neturi būti sunku jį parašyti. Tai šito klausimo akivaizdoje ir nebelieka mūsų kultūrininkams nieko kito pasakyti, kaip pakartoti ano mūsų rašytojo žodžius, kuris vienam laikraščiui taip ir pranešė: gyvenu ten ir ten, o laisvalaikį skiriu metalo fabrikui. Biauriai teisinga ironija!

Bet ar iš tiesų jau taip negalime nieko padėti mūsų kultūrininkams, kad teliktų reikalavimas bent nesityčioti iš jų ir suprasti juos? Nemanyčiau, kad, esant dalyko supratimui, nebūtų jokių priemonių, kuriomis galėtume padėti mūsų rašto žmonėms. Turiu mintyje visų pirma netiesioginę pagelbą. Jei ir neįmanoma sudaryti net patiems pajėgiausiems mūsų kultūrininkams tokių sąlygų, kuriose jie galėtų atsidėti kūrybiniam darbui, tai, **regis, nebūtų sunku padėti jiems surasti bent tokių darbų duonai pelnyti, kurie nebūtų patys sunkiausi.** Ir patys fiziniai darbai nėra lygūs: kai po vieno grįžti tik pusėtinai išvargęs, tai po kito — mirtinai. Žinoma, kiekvienas laisvas ieškoti sau tinkamesnio darbo. Bet nevisi gi lygiai apsukrūs ar landūs. Dažnai rasime tarp kūrybinių talentų ir tokių, kurie yra tiesiai bejėgiški praktinio gyvenimo atžvilgiu: ar dėl menko fizinio pajėgumo, ar dėl mažo socialinio veržlumo. Nevisada vitalinė energija eina drauge su kūrybine energija. Kaip tėra linkėjimas, kad sveikame kūne būtų sveika dvasia, taip lygiai tėra idealas, kad stipri dvasia gyventų stipriame kūne. O

kada tenka eiti į fabriką, težiūrima muskulų bei mechaninių palinkimų, kuriais abejais gali pasigirti tik retas iš meno ar mokslo žmonių. Todėl ir nenuostabu, kad šie priversti pasitenkinti pačiais juodžiausiais darbais.

Žinoma, jei vadovautis egoistiniu principu "sauve qui peut" (tesigelbie, kaip kas išmano), tai nėra ko klausimą kelti. Betgi yra žmonių, kurie skelbia artimo meilę. Regis, nebūtų nusikaltimo laukti, kad šie žmonės atkreiptų akis ir į tai, kuo šį kartą sielojamės. Daugelis šių žmonių turi plačius kontaktus ne tik savuose, bet ir svetimuose. Nebūtų jiems sunku padėti vienam kitam jo parapijoje gyvenančiam mūsų kultūrininkų susidaryti įmanomesnes gyvenimo sąlygas. Patiems šiems geradariams galėtų tai būti tik karitatyvinis mostas, bet visiems mums tai drauge būtų realus žingsnis į mūsų kultūrininkų būties sušvelninimą. Be minėtų žmonių, kalbama prasme mūsų kultūrininkams galėtų daug padėti ir seniau šiame krašte įsikūrusieji bei jau čia gimusieji inteligentai, kurių vis dėlto sutinkame, sakysime, ir vyčiuose. Jei kartais jie patys ir nedaug ką galėtų padaryti, tai kiekvienu atveju jie galėtų padėti rasti kelią į atitinkamas svetimųjų įstaigas. Pagaliau ir pačių tremtinių tradicinės inteligentų organizacijos turėtų ne tik didžiuotis jų tarpe išaugusiais kultūrininkais, bet ir žiūrėti, kad šie nebūtų gyvenimo naštos sugniuždyti. Pagaliau kiekvienos vietovės bendruomenė turėtų jausti lietuvišką pareigą savo tarpe turimiems mūsų kultūrininkams ištiesti ranką tokiai pagelbai, kokios šie tam tikru metu gali būti reikalingi.

Deja, visa, ką kalbame, tėra beviltiškas šauksmas. Tiesiai kalbant, tektų brutaliai konstatuoti: užuot susilaukę paramos, mūsų rašto žmonės tėra išnaudojami. Dvejopa prasme. Pirmiausia: **išnaudoti kultūrininką — tai nesinaudoti jo kūrybos vaisiais.** Jau pereitame numeryje buvo kelta skaudi mūsų knygos padėtis: sunku rašyti, bet dar sunkiau išleisti. O neturint vilties išleisti, neįmanoma nė rašyti. Jei dailiajai literatūrai dar šiek tiek yra galimybių pasiekti viešumą, tai mokslinė knyga atsidūrusi visiškai beviltiškon padėtin. Tiesa, TT. Marijonų globojamoji leidykla yra pasiryžusi imtis ir mokslinės knygos šalia beletristikos. Šiems metams ji buvo paskelbusi ypačiai plačią programą. Bet jei nėra vilties šiai programai įvykdyti, kaltė slypi paprastame fakte: nėra skaitytojų. O, regis, būtų pakakę vieniems tik ateitininkams įsirašyti į kalbamosios leidyklos prenumeratorius, ir šiandien jau būtume turėję stiprią katalikišką leidyklą. Deja!

Antra prasme **išnaudoti mūsų rašto žmones — tai naudotis jų darbo vaisiais veltui.** Nekyla abejonės leidėjams, jog reikia atlyginti redaktorius bei spaustuvės darbininkus. Tačiau laikoma savaime suprantamu dalyku neatlyginti bendradarbių. Negi laikysi atlyginimu, tegu ir simboliniu, kai vienas poetų už savo eilėraščius iš vieno laikraščio gavo tris doleriš! O neseniai skaitėme spaudoje vieno rašytojo protestą, kad viena leidykla išleido jo novelę, net visai autoriaus neatsiklaususi. "Gudresnieji" leidėjai iš viso nori apsiriboti tik "klasiniais", atseit jau mirusiais autoriais. Keista tenka pavadinti šitokią leidėjų "politiką" autorių atžvilgiu. Bet ir leidėjai turi pasiteisinimą: jei įkalkuliuosime autoriams realų honorarą, skaitytojas pabūgs brangios knygos. Atsiduriame į užburtą ratą: arba iš viso neturėti lietuviškos knygos, arba neatlyginti jos autorių.

Neišmanau, kokią išeitį rasti iš šio užburto rato. Nors apskritai ir esu skeptiškas "aukso vidurio" išminčiai, šiuo atveju būčiau linkęs joje ieškoti išeities. Iš vienos pusės reiktų nepabūgti kalkuliuoti lietuviškos knygos kainą taip, kad bent iš dalies būtų įgalintas ir autorių atlyginimas. Reikalauja tai džentelmeniško jausmo lygiai ir iš leidėjų, ir iš skaitytojų. Bet kadangi mūsų sąlygose niekada nebus įmanoma mūsų autorius pilnai atlyginti, turime jaustis įpareigoti mūsų atžvilgiu ir ta prasme, kuria anksčiau šį klausimą kėliau. Netektų kelti klausimo pastarąja prasme, jeigu mūsų autoriai už savo darbą gautų realų atlyginimą. Bet kadangi jie šio negauna, tai turi teisės bent į netiesioginę mūsų jiems pagelbą.

Kiekvienu tačiau atveju turime nepamiršti, kad būtų farizeiška deklamuoti apie mūsų rūpestį sava kultūra ir tačiau nesirūpinti pačiais kultūrininkais. Nėra kultūra tik tokia abstratybė, kad ji galėtų būti ugdoma be tų, kurie ją kuria. **Jei leisime sunykti mūsų kultūrininkams, tai savaime leisime išblėsti ir mūsų kultūrai.**

Juozas Alaušius

TARPTAUTINIS KATALIKŲ KONGRESAS KAIMIEČIŲ PROBLEMOMS TIRTI

Kongresas įvyko Castelgondolfo, popiežiaus vasaros rezidencijoje, 1951 m. birželio 23 — liepos 2 dienomis. Jis buvo popiežiaus globojamas ir sveikinamas. Kongresui vadovavo vyskupas Edwin V. O'Hara (Kansas City), kuris yra šios organizacijos įsteigėjas (įsteigta 1923 m.). Kongrese dalyvavo 20 kraštų atstovai, iš Jungtinių Amerikos Valstybių net 27. Taip pat dalyvavo Jungtinių Tautų, Vatikano, italų vyriausybės ir Katalikų Akcijos atstovai.

Kongresas griežtai pasisakė prieš žemės ūkio kolektyvizaciją, kaipo visai netinkamą žemės ūkio tvarkymo formą socialiniu ir kitais atžvilgiais. Kaip pasisakyta kongreso rezoliucijose, tinkamiausias žemės ūkio paskirstymas yra vienos šeimos ūkių tipas, kur viena šeima tokį ūkį gali apdirbti ir tvarkyti. Samdinių žemės ūkyje naudojimas nėra sveikas reiškinys, ypač jis neigiamai pasireiškia ten, kur susidaro dideli socialiniai skirtumai tarp žemės valdytojų ir samdinių.

Iš viso buvo pasisakyta prieš didelius ūkius ir žemvaldžius prieš žemės ūkio monopolizaciją. Tokie dideli ūkiai, patekę į blogas savininkų rankas, dažnai yra neproduktyviai išnaudojami, nualinami.

Kaimiečiai yra daugelio kraštų pagrindas ir gyvastingiausias elementas. Į juos reikia kreipti daug didesnį dėmesį. Tinkamas žemės ūkio modernizavimas (ne perdėtas mechanizavimas), visokeriopas gyvenimo lygio kėlimas, tinkamos žemės ūkio reformos — tai keliai kaimiečių gyvenimo gerovei. Tai būtų sykiu ir reali kova su komunizmu, nes neturte gyvenantieji neretai pasiduoda klaidingoms komunistų vilionėms.

Kartu buvo išryškintas reikalas atkreipti turtingesnių tautų, tarptautinių organizacijų dėmesį (kaip Jungtinės Tautos), kad jos visokeriopai remtų kaimiečių gyvenimo gerovę.

Šį kongresą organizavusi katalikų sąjunga — (National Catholic Rural Life Conference — NCRLC) turėtų ir toliau savo veikimą plėsti. Vyskupas A. R. Zuraweste (Belleville) yra dabartinis pirmininkas, o monsinjoras Luigi G. Ligutti (Roma) egzekutyvinis direktorius.

Dr. Vl. Viliamas

"AIDAI" SKIRIA LITERATŪROS PREMIJĄ

Mėnesinis kultūros žurnalas "Aidai', leidžiamas TT. Pranciškonų, pamečiui skirs po vieną $500.00 premiją už premijos komisijos geriausiu pripažintą grožinės literatūros ir mokslo veikalą. Šiuo skelbiamos jos taisyklės pirmiesiems metams:

1. 1951 metais pirmą kartą premija bus skiriama už grožinę literatūrą: poeziją, noveles, apysakas, romaną ar dramą.
2. Už premijos komisijos geriausiu pripažintą veikalą skiriama premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.
3. Premijos komisija vertins 1950—1951 m. viešumon pasirodžiusias grožinės literatūros knygas, o taip pat ir nespausdintus rankraščius tų autorių, kurie juos prisiųs komisijai.
4. Eilėraščių rinkinys, skiriamas premijai, turi sudaryti nemažiau 32—48 puslapių knygą, jeigu ji būtų išspausdinta. Novelių ar apysakų rinkinys turi būti nemažiau kaip 100 puslapių dydžio spausdintos knygos.
5. Paskutinė data kūriniams įteikti gruodžio 31 d. Siųsti šiuo adresu: Aidai, Premijos Komisijai, 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.
6. Premijuotą kūrinį, jei jis būtų parinktas iš viešumon dar nepasirodžiusių veikalų, autorius sutinka dalinai ar ištisai spausdinti per "Aidus".
7. Premijos sprendėjų komisiją sudaro: Bern. Brazdžionis, J. Girnius, V. Maciūnas, Pr. Naujokaitis, A. Nyka Niliūnas, Ant. Vaičiulaitis ir leidėjų atstovas T. Dr. L. Andriekus, O.F.M.

Vyriausias Redaktorius—Antanas Vaičiulaitis.
Redakcinis Kolektyvas: Dr. J. Aleksandravičius-Aistis, T. Dr. L. Andriekus, O.F.M., Bern. Brazdžionis, Dr. J. Girnius, Dr. J. Grinius, T. Dr. B. Grauslys, O.F.M., Dr. K. Pakštas, Dr. A. Kučas, J. Pažemeckas, Dr. A. Šapoka, Br. Stočkus, T. J. Vaškys, O.F.M.
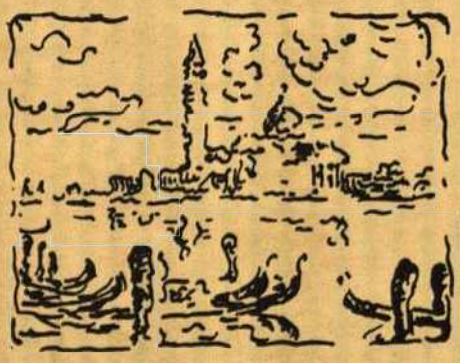
Meninė Priežiūra — Telesforas Valius.
Leidžia — Tėvai Pranciškonai.
Redakcijos Adresas: Ant. Vaičiulaitis, 2087 N. Main Ave., Scranton 8, Pa.
Administracijos Adresas: AIDAI, Kennebunk Port, Maine